

Ciekawe lekcje Interesting Lessons

Sylwia Piekarczyk
Ewa Szymkowiak

Poradnik metodyczny do programu nauczania języka angielskiego dla II etapu edukacyjnego wprowadzanego jako I język obcy w klasach IV–VIII SP oraz jako II język obcy w klasach VII–VIII SP

opracowany w ramach projektu:

„Tworzenie zestawów narzędzi edukacyjnych wspierających proces wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego w zakresie rozwoju umiejętności uniwersalnych dzieci i uczniów oraz kompetencji kluczowych niezbędnych do poruszania się na rynku pracy”

dofinansowanego ze środków Funduszy Europejskich w ramach
Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój, 2.10 Wysoka jakość systemu oświaty

Warszawa 2022

Redakcja merytoryczna: Renata Rychlicka
Redakcja językowa i korekta: Eduexpert sp. z o.o.
Projekt graficzny i projekt okładki: Eduexpert sp. z o.o.
Redakcja techniczna i skład: Eduexpert sp. z o.o.

Weryfikacja i odbiór niniejszej publikacji: Ośrodek Rozwoju Edukacji w Warszawie

w ramach projektu: *Weryfikacja i odbiór zestawów narzędzi edukacyjnych wspierających proces wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego w zakresie rozwoju umiejętności uniwersalnych dzieci i uczniów oraz kompetencji kluczowych niezbędnych do poruszania się na rynku pracy*

dofinansowanego ze środków Funduszy Europejskich w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój, 2.10 Wysoka jakość systemu oświaty

Warszawa 2022

Ośrodek Rozwoju Edukacji
Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
ore.edu.pl

Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach wolnej licencji Creative Commons –
Użycie niekomercyjne 4.0 Polska (CC-BY-NC).
creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.pl

Spis treści

WSTĘP	6
--------------------	----------

ROZDZIAŁ I

Planowanie pracy w procesie dydaktycznym i wychowawczym uwzględniające cele i założenia podstawy programowej języka angielskiego na II etapie edukacyjnym	9
1.1. Planowanie pracy dydaktycznej i wychowawczej	9
1.2. Cele lekcji	11
1.3. Planowanie metod i form pracy	12
1.4. Planowanie materiałów dydaktycznych	13
1.5. Planowanie przestrzeni klasowej	14
1.6. Planowanie procesu dydaktycznego w trybie nauczania zdalnego	14

ROZDZIAŁ II

Nauczanie języka angielskiego na II etapie edukacyjnym	16
2.1. Zasady nauczania	16
2.2. Metody i strategie nauczania	18
2.3. Nauczanie zróżnicowane (indywidualizacja i personalizacja)	22
2.4. Metody i techniki pracy z wykorzystaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych (TIK) do pracy w trybie zdalnym	23
2.5. Strategie przydatne w rozwijaniu samodzielnego uczenia się ...	24
2.6. Rola motywacji w nauce języka angielskiego	26
2.7. Kompetencje kluczowe	27
2.8. Interdyscyplinarność w nauczaniu języka obcego	31
2.9. Zasady projektowania uniwersalnego i specjalne potrzeby edukacyjne (SPE)	34

ROZDZIAŁ III

Organizacja procesu dydaktycznego – zasady pracy na lekcji języka angielskiego	37
3.1. Zasady pracy na lekcji języka angielskiego	37
3.2. Organizacja przestrzeni dydaktycznej	39

3.3. Zróżnicowane sytuacje dydaktyczne oraz potrzeby uczniów w procesie dydaktycznym	41
3.4. Komunikacja pomiędzy nauczycielem i uczniami w kontekście lekcji stacjonarnych oraz nauczania zdalnego	43
3.5. Komunikacja z rodzicami	46
3.6. Nauczanie w realiach zdalnych	46
3.7. Język angielski w świetle założeń edukacji włączającej	47

ROZDZIAŁ IV

Nauczane treści kształcenia, umiejętności przedmiotowe i ponadprzedmiotowe (uniwersalne) z uwzględnieniem planowania i wdrażania działań wspierających kształtowanie kompetencji kluczowych i umiejętności miękkich	50
4.1. Sposoby realizacji treści kształcenia	50
4.2. Sposoby realizacji treści kształcenia uwzględniające zróżnicowane potrzeby uczniów	54

ROZDZIAŁ V

Monitorowanie i ocenianie postępów ucznia	56
5.1. Cele i sposoby monitorowania i oceniania postępów uczniów z uwzględnieniem specyfiki przedmiotu oraz etapu edukacyjnego	56
5.2. Cele i sposoby badania przyrostu wiedzy i umiejętności	57
5.3. Rodzaje testów i form sprawdzania wiedzy	58
5.4. Analiza wyników	59
5.5. NaCoBeZU w kontekście oceniania – wprowadzenie	60
5.6. Ocenianie sumatywne i kształtujące oraz ich znaczenie w kontekście kształtowania kompetencji kluczowych i uniwersalnych	61
5.7. Samoocena, uczenie się przez ocenianie oraz ocena koleżeńska	62
5.8. Ocena osiągnięć i postępów uczniów o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych	64
5.9. Sposoby monitorowania i diagnozowania postępów ucznia z uwzględnieniem procesu kształtowania kompetencji kluczowych	64

ROZDZIAŁ VI

Zadania nauczyciela w kontekście realizacji założeń edukacji włączającej	67
6.1. Diagnozowanie potrzeb rozwojowych i edukacyjnych uczniów podczas zajęć – szanse i możliwości obserwacji pedagogicznej ..	67
6.2. Dostosowanie wymagań edukacyjnych w praktyce	68
6.3. Partnerstwo z rodzicami. Rola i zasady tej współpracy	74
6.4. Współpraca z personelem szkolnym	76
6.5. Monitorowanie postępów ucznia	77
6.6. Dobre praktyki w zakresie systemowego rozwijania kompetencji społecznych ucznia ze SPE	78
BIBLIOGRAFIA	80

WSTĘP

*Powiedz mi, a zapomnę, pokaż mi, a zapamiętam,
pozволь mi zrobić, a zrozumie.*

Konfucjusz

Drugi etap kształcenia to dla uczniów swego rodzaju przejście od edukacji wczesnoszkolnej – gdzie nacisk kładzie się głównie na oswojenie, osłuchanie i zainteresowanie językiem – do edukacji ukierunkowanej na rozwój intelektualny ucznia, wykształcenie u niego autonomii oraz strategii uczenia się.

Niniejszy poradnik metodyczny stanowi wsparcie dla nauczycieli uczących języka angielskiego jako pierwszego na II etapie edukacyjnym (kl. IV–VIII), kluczowym pod względem rozbudzania motywacji do nauki. Poradnik będzie służył nauczycielom języka angielskiego podczas pracy z uczniami jako narzędzie uzupełniające i wspierające działania nauczyciela podczas realizacji podstawy programowej. Opracowanie prezentuje metody i sposoby pracy, które mogą zostać zaadaptowane w zależności od potrzeb, dysfunkcji i możliwości uczniów, gwarantując sukces zarówno nauczyciela, jak i ucznia.

Celem poradnika jest wsparcie zarówno początkującego nauczyciela, jak i tego, który w zawodzie pracuje już od wielu lat. Każdy nauczyciel – tak mistrz z bagażem wielu doświadczeń, jak ten stawiający swoje pierwsze kroki w nauczaniu, szukający inspiracji – znajdzie w poradniku istotne dla siebie informacje oraz propozycje rozwiązań dydaktycznych, które będzie mógł zastosować w swoim warsztacie pracy na II etapie edukacyjnym. Innym, równie ważnym celem poradnika, jest przekształcenie teorii w praktykę. Zaproponowane scenariusze zajęć i przykłady poparte doświadczeniem w nauczaniu mogą stać się bazą do kreatywnego i innowacyjnego przeprowadzania zajęć języka angielskiego na tak ważnym etapie procesu edukacyjnego młodego człowieka. Poradnik powinien inspirować nauczyciela do odkrywania własnej drogi w nauczaniu i motywowaniu uczniów do aktywnej nauki języka obcego – najważniejszego narzędzia komunikacji w dzisiejszym świecie.

Dydaktyka języków obcych, opierając się na wieloletnim doświadczeniu, wypracowała różne metody nauczania języka, uwzględniane we współczesnych programach nauczania. Wybrane z nich przedstawiono w niniejszym poradniku, stanowiącym uzupełnienie programów nauczania [Soft CLIL Programme](#) Barbary Muszyńskiej (PDF, 1251 KB; dostęp 6.07.2022) oraz [Angielski przyjazny mózgowi](#) Justyny Nojszewskiej (PDF, 1552 KB; dostęp 6.07.2022) o szczegółowe wskazówki dotyczące realizacji procesu kształcenia.

Wśród metod oraz podejść zaprezentowanych w publikacji odnajdziemy:

- **soft CLIL** („miękki” CLIL od ang. *content and language integrated learning*), czyli zintegrowane nauczanie przedmiotowo-językowe oparte na jednoczesnym przekazywaniu treści nauczanych przedmiotów i elementów języka obcego;
- **myślenie narracyjne**, które jest jednym ze sposobów porządkowania wiedzy i doświadczeń właściwych ludzkiemu myśleniu (Marchow 2007). Nasi uczniowie uaktywnią swoje zaciekawienie światem zewnętrznym, przez co ich motywacja wzrośnie i przełoży się na sukcesy w szkole i w życiu;

- **metody aktywizujące**, które umożliwiają samodzielne poszukiwanie i konstruowanie wiedzy poprzez wnioskowanie, obserwację, analizę, porównywanie czy podejmowanie takich działań, które będą wspierały efektywne uczenie się oraz pozwalały na rozwiązywanie problemów;
- **metoda projektu**, gdzie uczeń otrzymuje szansę samodzielnego działania poprzez planowanie, poszukiwanie oraz wdrażanie zdobytej wiedzy. W tej metodzie to uczeń jest ekspertem, a nauczyciel tylko doradza, udziela wskazówek i informacji zwrotnej;
- **podejście komunikacyjne**, tutaj język to narzędzie komunikacji, a nacisk kładziony jest na interakcję, aktywne uczestnictwo w rozmowach, przekazanie lub uzyskanie informacji.
- Aby zapewnić spójność poradnika z programem nauczania, omówiona zostanie jego **spiralność**. Jerome Bruner, twórca teorii spiralnego programu nauczania, sądzi, że powracanie do tematów wcześniej omówionych – przy zwiększaniu ich złożoności – pozwoli dzieciom na zrozumienie trudnych i skomplikowanych zagadnień. Dlatego też stawiane im cele powinny być długoterminowe. Będzie to sprzyjać nabywaniu kolejnych umiejętności językowych, a także kształceniu kompetencji kluczowych odpowiednich dla potrzeb oraz zainteresowań uczniów (Bruner 1964: 55).

Innym ważnym elementem, który zostanie omówiony w poradniku, będzie opracowana w 1956 r. taksonomia Blooma, czyli hierarchiczny model celów nauczania (Roseclay 2017). Klarownie przedstawia ona określony sposób myślenia i działania, do którego powinni być zdolni uczniowie, aby osiągnąć wyznaczone cele. Taksonomia Blooma daje nauczycielom istotne narzędzie – wspólny język do komunikowania się w kontekście uczenia się oraz pomaga im ustalić jasne cele dla uczniów.

Poruszone zostaną także kwestie dotyczące celów kształcenia i programów nauczania języka obcego w zależności od wieku uczących się, metod i technik nauczania gramatyki i sprawności językowych. Zaprezentowane zostaną również problemy związane z doбором pomocy dydaktycznych, poprawianiem błędów językowych popełnianych przez uczniów oraz trudnym zagadnieniem testowania znajomości języka.

Poradnik składa się z siedmiu rozdziałów, w których omówione zostały najważniejsze zagadnienia dotyczące nauczania języka angielskiego na II etapie edukacyjnym.

Pierwszy rozdział opracowania dotyczy planowania pracy w procesie dydaktycznym i wychowawczym, uwzględniając cele i założenia podstawy programowej z języka angielskiego.

W rozdziale drugim omówiono nauczanie języka angielskiego na danym etapie edukacyjnym z uwzględnieniem:

- zasad nauczania,
- metod i strategii nauczania,
- kompetencji kluczowych,
- interdyscyplinarności,
- zasad projektowania uniwersalnego i specjalnych potrzeb edukacyjnych (SPE).

Rozdział trzeci traktuje o organizacji procesu dydaktycznego – zasadach pracy na lekcji języka angielskiego z uwzględnieniem:

- celów i założeń pracy z klasą zróżnicowaną pod względem potrzeb edukacyjnych,
- podejścia zgodnego z założeniami edukacji włączającej w pracy z klasą zróżnicowaną pod względem potrzeb edukacyjnych,
- zapewnienia odpowiednich warunków i sposobów realizacji podstawy programowej kształcenia ogólnego (przygotowanie lekcji, organizacja przestrzeni i przygotowanie pomocy dydaktycznych, komunikowanie się z uczniem i z grupą uczniów).

Rozdział czwarty odnosi się do nauczanych treści kształcenia, umiejętności przedmiotowych i ponadprzedmiotowych (uniwersalnych) z uwzględnieniem planowania i wdrażania działań wspierających kształtowanie kompetencji kluczowych i umiejętności miękkich.

Rozdział piąty poświęcony jest monitorowaniu i ocenianiu postępów ucznia, obejmujących:

- sposoby monitorowania i oceniania postępów ucznia z uwzględnieniem specyfiki danego przedmiotu i wymagań określonych w podstawie programowej dla danego etapu edukacyjnego oraz procesu kształtowania kompetencji kluczowych,
- funkcje i znaczenie oceniania sumującego i kształtującego,
- ocenianie bieżące, śródroczne i końcowe,
- ocenę koleżeńską i samoocenę.

W rozdziale szóstym omówione zostaną zadania nauczyciela w kontekście realizacji założeń edukacji włączającej, uwzględniając:

- diagnozowanie potrzeb rozwojowych i edukacyjnych uczniów podczas zajęć – szanse i możliwości obserwacji pedagogicznej,
- specjalistyczne dostosowania,
- opracowanie sposobu monitorowania postępów ucznia z uwzględnieniem różnych potrzeb edukacyjnych (w tym uwarunkowań wynikających z różnych możliwości psychofizycznych i zachowania motywującej funkcji oceny),
- przykłady dobrych praktyk pokazujące systemowe rozwijanie szeroko rozumianych kompetencji społecznych.

Ostatnią część poradnika metodycznego stanowi bibliografia, która zestawia literaturę wykorzystaną w niniejszym opracowaniu, a także wykaz źródeł dla wybranych materiałów dydaktycznych dostępnych w internecie.

Do poradnika dołączono scenariusze zajęć zawierające wyczerpujący opis przebiegu lekcji z wykorzystaniem e-materiałów edukacyjnych dostępnych na Zintegrowanej Platformie Edukacyjnej.

ROZDZIAŁ I

Planowanie pracy w procesie dydaktycznym i wychowawczym uwzględniające cele i założenia podstawy programowej języka angielskiego na II etapie edukacyjnym

1.1. Planowanie pracy dydaktycznej i wychowawczej

Podczas planowania pracy w procesie dydaktycznym i wychowawczym na II etapie edukacyjnym niezbędne jest zapoznanie się z podstawą programową i jej przeanalizowanie. Ułatwi to nauczycielowi podejmowanie działań oraz wskaże sposób ich realizacji, a także przełoży się na osiągnięty poziom biegłości języka obcego oraz na budowanie u uczniów pozytywnych doświadczeń, które będą sprzyjać także nabywaniu cech koniecznych do uczenia się przez całe życie (Dz. Urz. UE 2018, C189/1). Dlatego nauczyciel podczas planowania powinien wziąć pod uwagę potrzeby i oczekiwania zarówno uczniów, jak i rodziców, a także ocenić predyspozycje uczniów.

Podstawa programowa kształcenia ogólnego to dokument leżący u podstaw planowania, który mówi m.in. o tym, że „porozumiewanie się w języku obcym w mowie i w piśmie” oraz „kształtowanie postaw ciekawości, tolerancji i otwartości wobec innych kultur” (Dz. U. 2017, poz. 356 z późn. zm.) jest niezbędne do bycia aktywnym członkiem nowoczesnego społeczeństwa. Zapisany w ten sposób cel wymaga od nauczyciela przyjęcia takiej formy nauczania, by język traktowany był jako narzędzie umożliwiające osiągnięcie wyznaczonych celów komunikacyjnych. Dlatego też planując nauczanie językowe, nauczyciel powinien skupić się na jak najlepszym doborze treści, zadań oraz pomocy dydaktycznych do celów językowych czy motywacyjnych, biorąc pod uwagę zainteresowania ucznia.

Cele kształcenia wskazane w podstawie programowej powinny ściśle korelować z celami motywacyjnymi. Nauczyciel, planując lekcję języka obcego w klasach starszych, powinien uwzględnić, że motywacja może i powinna być kluczem do sukcesu. Barbara Muszyńska, autorka programu nauczania, wspomina o tym, jak istotną rolę podczas planowania zajęć odgrywa motywacja wewnętrzna ucznia, którą można rozwijać poprzez uwzględnienie tematów, które młodego człowieka interesują (2019). Autorka podkreśla znaczenie utrzymywania pozytywnych relacji z uczniem, które powinny być pielęgnowane przez cały proces uczenia się i które przynoszą pozytywne efekty pracy. Uczeń powinien czuć wsparcie nauczyciela na każdym etapie nauczania.

Kolejnym ważnym etapem w procesie planowania pracy dydaktycznej jest przeanalizowanie podstawy programowej pod kątem rozwijania kompetencji kluczowych. Pomocna może się okazać także lektura Zalecenia Rady Unii Europejskiej z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (Dz. Urz. UE 2018, C189/1).

Na każdym etapie edukacyjnym zalecane jest rozwijanie kompetencji kluczowych, będących dynamiczną kombinacją wiedzy, umiejętności i postaw, które powinny być rozwijane przez całe życie. Dlatego nauczyciel powinien zwrócić na nie uwagę podczas planowania swojej pracy i zaplanować ich doskonalenie podczas zajęć dydaktycznych z języka angielskiego na II etapie edukacyjnym. Zagadnienie zostanie omówione szerzej w rozdziale drugim.

Trzeba wspomnieć również o właściwym doborze programu nauczania, który opisuje sposób realizacji zadań edukacyjnych określonych w podstawie programowej kształcenia ogólnego dla danego etapu edukacyjnego. Programy nauczania Justyny Nojszewskiej *Angielski przyjazny mózgowi* oraz Barbary Muszyńskiej *Soft CLIL Programme* przedstawiają cele oraz treści kształcenia i są spójne z programami nauczania innych przedmiotów. Programy te biorą pod uwagę potrzeby i możliwości ucznia, a także jego holistyczny rozwój na przestrzeni kolejnych lat nauki. Omawiają także fundamentalne założenia procesu dydaktycznego, takie jak teoretyczne podwaliny wybranych i wskazanych w danych programach metod i form pracy.

Należy zaplanować również sposób monitorowania procesu edukacyjnego, który powinien pozytywnie wpływać na motywację uczniów oraz zapewniać im komfort, poczucie bezpieczeństwa. Nauczyciel, w szczególności początkujący, powinien zapoznać się także ze statutem szkoły, który jasno określa cele, zadania oraz kompetencje szkoły. Znajomość wewnątrzszkolnych zasad oceniania uczniów (WZO) pozwoli nauczycielowi tak opracować przedmiotowe zasady oceniania (PZO), aby w jasny i czytelny dla ucznia oraz rodzica sposób określały one zasady pracy ucznia na lekcji języka angielskiego. To bardzo ważne, by taki zestaw zasad opracować przed rozpoczęciem pracy z zespołem klasowym i by poświęcić czas na jego omówienie na początku roku szkolnego. Daje to duże poczucie bezpieczeństwa uczniom oraz określa jasne zasady pracy na lekcji. Oba te dokumenty (WZO i PZO) powinny ze sobą współgrać, dlatego zaleca się podjęcie współpracy nauczycieli uczących języka angielskiego w danej szkole, by wspólnie opracowali i stosowali podczas pracy z uczniami spójne zestawy oceniania. Konstruując PZO, powinno się wziąć pod uwagę następujące czynniki: „cele oceniania, wybrany program, kryteria i zasady oceniania, metody i narzędzia sprawdzania osiągnięć i postępów, sposób dokumentowania oraz powiadamiania rodziców; zasady poprawiania ocen niedostatecznych czy metody ewaluacji” (Kozimor-Cyganik 2021).

Zaleca się także nawiązanie współpracy z nauczycielami pracującymi z danym zespołem uczniów, terapeutami, psychologiem, pedagogiem szkolnym, którzy będą wspierać nauczyciela podczas jego pracy i wspólnie opracowywać, a w razie konieczności modyfikować plan pracy z uczniami mającymi problemy wychowawcze, trudności w nauce, potrzebujących wsparcia ze strony innych. Należy wnikliwie zapoznać się z opiniami, orzeczeniami i zawartymi w nich zaleceniami, które powinny być wdrożone w plan pracy nauczyciela, a także wspólnie z nauczycielami pracującymi z konkretnym zespołem uczniów obrać właściwy kierunek pracy z dzieckiem.

Ponadto nauczyciel może zaplanować udział w szkoleniach, które podniosą jego jakość pracy z uczniami o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych, poszerzać swój warsztat poprzez wymianę doświadczeń wśród nauczycieli pracujących w szkole. Dodatkowo powinien pogłębiać swoją wiedzę poprzez studiowanie fachowej literatury, by na bieżąco śledzić nowości edukacyjne.

Proponuje się, by nauczyciel zaplanował także organizację lub współorganizację różnego rodzaju uroczystości szkolnych, spotkań, warsztatów, konkursów, które pozwolą wzajemnie się zintegrować, angażować w życie szkoły, klasy, a także rozwijać menadżerskie umiejętności naszych uczniów czy też tworzyć pozytywny wizerunek szkoły. Warto podjąć współpracę z innymi nauczycielami i klasami w celu realizacji wspólnych zajęć z wykorzystaniem metod aktywizujących, które umożliwiają twórcze

uczenie się poprzez działanie. Nauczyciel może w zakresie swoich działań podjąć także współpracę międzynarodową i współpracować zarówno z nauczycielami w Polsce, jak i za granicą, korzystając z platformy eTwinning, która może być narzędziem pomocnym w pracy z uczniami, otwierając im „okno na świat”. Dzięki podejmowaniu współpracy międzynarodowej będzie można łatwiej rozwijać kompetencje kluczowe, a także zapoznawać uczniów z wielokulturowością. Uczniowie będą mogli uwierzyć w siebie, oswoić się z językiem, a co najważniejsze ocenić swoje kompetencje językowe, wprowadzić korektę w razie potrzeby czy zastanowić się nad samooceną bądź oceną koleżeńską. Barbara Muszyńska zachęca do wykorzystywania Europejskiego Portfolio Językowego czy też paszportów językowych, by uczniowie mogli jeszcze lepiej rozwijać swoją autonomię uczenia się języka angielskiego i dokonywać trafniejszej samooceny. Refleksyjny nauczyciel podczas planowania swojej pracy powinien wziąć pod uwagę uczniów utalentowanych oraz tych o wyjątkowych zainteresowaniach i umożliwić im rozwijanie ich zdolności i talentów poprzez wyszukiwanie różnych inicjatyw poza szkołą, podejmując współpracę z innymi instytucjami.

Widać wyraźnie, że skuteczna edukacja językowa wymaga planowania na wielu poziomach, z których najbardziej podstawowym jest ten dotyczący planowania lekcji. Jego celem jest przygotowanie zajęć dobrze zorganizowanych, ciekawych oraz motywujących uczniów do dalszej kreatywnej i efektywnej pracy. Dobrze zaplanowana lekcja to taka, która stwarza uczestnikom procesu edukacyjnego jak najlepsze warunki do rozwoju kompetencji językowych.

1.2. Cele lekcji

Cele lekcji wskazują uczniom, czego będą się uczyć, a także określają spodziewane rezultaty tej nauki – efektywną komunikację językową oraz wyposażenie uczniów w wiedzę i umiejętności językowe. Świadomość wyznaczonego celu zwiększa szanse ucznia na osiągnięcie sukcesu. Podczas określania celów powinniśmy zadbać o to, by były one jasne i realne do osiągnięcia przez wszystkich uczniów, a także zastanowić się, czy ich osiągnięcie daje obu stronom poczucie satysfakcji i spełnienia wspólnie wyznaczonych celów. Marzena Żylińska uważa, że „nauczyciele powinni umieć ocenić, jaką wartość mają konkretne zadania, co aktywizuje uczniów do pracy i wymusza aktywność neuronalną, a co jedynie odciąża ich umysły” (2019: 13).

Przy planowaniu lekcji nauczyciele języka angielskiego często kierują się zasadą SMART (O’Neil i Conzemius 2006: 33), która o celach mówi w następujący sposób. Cel powinien być:

- **specific** (szczegółowy) – cel powinien być konkretny, jednoznacznie określony i niepozostawiający możliwości swobodnej interpretacji;
- **measurable** (mierzalny) – cel powinien być wyrażony liczbowo, o ile tylko to możliwe, a jeżeli nie jest to możliwe, to należy wyrazić go tak, żeby można było jednoznacznie stwierdzić, czy został osiągnięty;
- **achievable** (możliwy do osiągnięcia) – cel powinien być tak wyznaczany, żeby można było go osiągnąć; nie można wyznaczać celów zbyt wygórowanych, które są nie do osiągnięcia, takie cele osłabiają motywację;
- **realistic** (realistyczny) – cel powinien być ważny, istotny, jego osiągnięcie powinno być czymś znaczącym dla nas;

- **timed** (terminowy) – cel powinien być określony w czasie – powinniśmy podać termin realizacji celu.

Planowanie to wyznaczanie celów i środków do ich osiągnięcia. Planując lekcję języka angielskiego na II etapie edukacyjnym, należy jasno określać cele i przedstawiać je grupie docelowej, czyli uczniom, tak by ich osiągnięcie dawało zadowolenie z dobrze wykonanego zadania oraz motywowało do dalszej pracy. Kierując się zasadą SMART, nauczyciel jest w stanie precyzyjnie określić cele lekcji. Warto nadmienić, iż jest to jedna z wielu metod określania celów lekcji. Model określania celów lekcji zaprezentowany w programie nauczania Pani Justyny Nojszewskiej został opisany w podrozdziale 3.1.

1.3. Planowanie metod i form pracy

Planowanie lekcji nie powinno ograniczać się do stosowania jednej, ulubionej, wypracowanej czy skutecznej metody nauczania. Nauczyciel powinien szukać i dobrać takie metody i formy pracy, aby samemu się rozwijać, a także sprawić, by uczniowie mieli poczucie, że nie porzucają nowoczesnych sposobów nauki na rzecz starych i sprawdzonych. Różnorodność w doborze sposobu pracy pozwoli nam również na wprowadzenie elementu zaskoczenia i nieprzewidywalności lekcji, co z pewnością zostanie docenione przez naszych uczniów. Dzięki kreatywnemu i nietuzinkowemu podejściu uczeń będzie miał szansę na rozwinięcie swoich kompetencji językowych i społecznych. Wyznaczone cele dydaktyczne możemy rozwijać za pomocą różnych metod i technik aktywizujących. Jak zauważa Małgorzata Taraszkiewicz, „każda metoda [...] uczy uczniów w inny sposób, nieco inaczej dociera i buduje doświadczenie, odnosi się do nieco innych zasobów umiejętności. Dlatego ważna jest różnorodność metodyczna w codziennej praktyce szkolnej” (2002: 8).

Należy zauważyć, że organizując lekcję, na różne sposoby przywołujemy różne style uczenia się, a to pomaga naszym uczniom w znalezieniu tego, który jest im najbliższy. Warto przywołać teorię wielorakich inteligencji Howarda Gardnera (2002) i kształcenie różnych typów inteligencji, dominujących u poszczególnych uczniów. Nieco szerzej o teorii Gardnera w kontekście metod i strategii nauczania wspomniano w podrozdziale 2.2.

Przystępując do planowania lekcji, każdorazowo powinniśmy wziąć pod uwagę specyfikę grupy docelowej. Innymi słowy, powinniśmy odpowiedzieć sobie na pytanie, co wiemy na temat klasy, jakie są mocne i słabe strony uczniów, co sprawia im trudność. Warto zastanowić się, podczas jakich gier i zabaw dydaktycznych są najbardziej aktywni, jakie mają zainteresowania, czy nie są właśnie po wyczerpującej fizycznie lekcji, czy będą potrafili się skupić.

Kreatywny, innowacyjny, uważny nauczyciel zawsze ma w zanadrzu „jakieś” pomysły na rozwiązanie problemu, cechuje się też bogatą wyobraźnią, spostrzegawczością i odwagą, dzięki którym potrafi wprowadzić inne schematy rozwiązań niż stosowane w szkole. Taki nauczyciel powinien wykorzystywać uniwersalne, dodatkowe materiały, gry, karty, linki do ulubionych stron z grami interaktywnymi, dopasowane do każdej grupy wiekowej oraz poziomu zaawansowania i na każdą niespodziewaną sytuację. Uczyni też wszystko, by jego uczniowie świadomie i z odpowiedzialnością podchodzili do tego, jak pracują i jak zachowują się podczas zdobywania wiedzy.

Należy zastanowić się nad doбором właściwych metod nauczania, wychowania czy sposobu pracy także z uczniami z trudnościami, uczniami ze SPE czy uczniami zdolnymi. Pozwoli to zastosować nauczycielowi szereg materiałów i pomocy dydaktycznych umożliwiających osiągnięcie przez ucznia sukcesu. Należy, jak już wcześniej zostało wspomniane, oprzeć ten wybór na metodach i formach zaproponowanych w programie nauczania, tak by jak najefektywniej pracować z uczniem na lekcji języka angielskiego, również uczniem ze SPE. Metody i formy pracy omówione zostały szczegółowo w rozdziale II.

1.4. Planowanie materiałów dydaktycznych

Następnym ważnym krokiem jest przygotowanie materiałów dydaktycznych oraz zadań. Pamiętajmy, że zadania powinny być zróżnicowane, dzięki temu uczniowie chętniej pracują, są zainteresowani, bardziej skupieni.

Powinniśmy przygotować różnego rodzaju materiały autentyczne, książki, wersje uproszczone, ulotki, czasopisma, wydruki, zadbać o pozyskanie wszelkiego rodzaju materiałów plastycznych, przydatnych na lekcjach języka angielskiego, pamiętać o przygotowaniu atrakcyjnej i użytecznej gazetki. Warto dysponować gramami planszowymi, *flashcards*, a także przygotować zbiór wartościowych nagrań audio i wideo. Pracę ułatwi nam korzystanie z bibliotek zasobów cyfrowych, a w przypadku materiałów tradycyjnych, papierowych, warto zastanowić się nad możliwością ich laminowania, aby zwiększyć ich trwałość.

Należy także pamiętać o uczniu ze SPE, w tym uczniu zdolnym, któremu powinniśmy zapewnić niezbędne do jego potrzeb materiały, czyli dla ucznia niedowidzącego lub niewidomego czytnik brajlowski (Muszyńska 2019: 30), dla ucznia niemego syntezytor mowy (tamże: 30), a dla ucznia zdolnego zestaw ćwiczeń dodatkowych lub rozszerzających zagadnienia z podstawy programowej. Jeśli w naszych zasobach przygotujemy i zgromadzimy niezbędne materiały, będziemy przygotowani na rozwój każdego możliwego scenariusza lekcji, a także na odbywanie zastępstw z klasą, która może nie być dla nas wystarczająco dobrze znana. Pamiętajmy także, że szkoły często dysponują środkami finansowymi na zakup materiałów edukacyjnych. Wskazane byłoby bieżące tworzenie listy pomocy, które chcielibyśmy nabyć do pracowni językowej, tak aby móc z niej skorzystać, gdy szkoła zdecyduje się przyznać środki na zakup pomocy do nauki języka angielskiego. Jeżeli natomiast zdecydujemy się na korzystanie z pomocy dydaktycznych w postaci programów komputerowych, należy się wcześniej z nimi zapoznać i – jeśli to konieczne – poszukać możliwości przeszkolenia siebie lub zespołu nauczycieli uczących języków obcych przez osoby wykwalifikowane w tej dziedzinie, również nauczycieli informatyki. Istotne jest także sprawdzenie ważności licencji oprogramowania, na ilu stanowiskach komputerowych może zostać zastosowane i ewentualne przetestowanie takiego oprogramowania w realiach nauki zdalnej, czyli zbadanie jego funkcjonalności lub responsywności podczas prezentowania treści za pomocą wybranej przez szkoły platformy do prowadzenia zajęć zdalnych.

Nauczyciel nie powinien ograniczać się do nauczania treści z podręcznika, warto wykorzystywać materiały autentyczne, które pozwalają na przybliżenie kultury krajów anglojęzycznych, ich tradycji i zwyczajów. Uczniowie nierzadko utożsamiają się z ulubionymi aktorami z seriali, które oglądają, czy też piosenkarzami, którzy są ich

idolami. Powinno to stanowić zachętę dla nauczyciela do wykorzystania na zajęciach języka angielskiego filmów czy piosenek, zwłaszcza że dzięki temu uczniowie będą obcowali na lekcji z „żywym” językiem.

Dobrze jest przygotować bazę ćwiczeń czy zadań i sięgać po nie we właściwym czasie, szczególnie w przypadku nauczania zdalnego. Taką bazę może stanowić plik ze stronami internetowymi dającymi możliwość kreowania, zadawania ćwiczeń online czy przygotowania ich do wydruku. Dla przykładu można wykorzystać strony:

- [Kahoot.com](https://www.kahoot.com),
- [ISLCollective.com](https://www.islcollective.com),
- [BusyTeacher.org](https://www.busyteacher.org),
- [Wordwall.net](https://www.wordwall.net),
- [Genial.ly](https://www.genial.ly).

Są to strony z ćwiczeniami interaktywnymi do wykorzystania na lekcji lub jako zadanie domowe. Może zdarzyć się również tak, że ćwiczenia, które sprawdzają się w jednym zespole klasowym, nie odniosą sukcesu w innym, dlatego tak ważne jest dbanie o ich zróżnicowanie. Wszystkie materiały – zarówno te tradycyjne, jak i interaktywne – powinny być przede wszystkim atrakcyjne dla uczniów. Poruszają tematy im bliskie, związane z ich życiem i zainteresowaniami. Z uwagi na to, że uczniowie powszechnie używają smartfonów, można im polecić programy i aplikacje służące nauce i rozwijaniu kompetencji językowych. Przykładowo:

- strona [InstaLing.pl](https://www.instagram.com/instaling) – jest to darmowa nauka słówek oraz gramatyki angielskiej, z możliwością zadawania kartkówek i sprawdzianów, program bazuje na codziennym powtarzaniu słówek w kontekście, możliwe jest również odsłuchanie wymowy; program doskonale sprawdza się zarówno wśród uczniów zdolnych, jak i tych ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się;
- strona [Quizlet.com](https://www.quizlet.com) – zawiera fiszki ze słownictwem, umożliwia naukę pisowni, wymowy, testuje zdobyte wiadomości oraz poprzez gry edukacyjne zachęca uczniów do powtarzania;
- strona [Voscreen.com](https://www.voscreen.com) – pozwala na trenowanie zagadnień gramatycznych z wykorzystaniem ulubionych fragmentów bajek czy filmów uczniów.

Świat cyfrowy jest bardzo bliski uczniom, dlatego powinien być bliski również nam, nauczycielom.

1.5. Planowanie przestrzeni klasowej

Kolejnym istotnym aspektem planowania lekcji jest organizacja przestrzeni klasowej. Należy zwrócić szczególną uwagę na aranżację ławek, gdyż ma ona istotny wpływ na możliwość współpracy między uczniami. Ergonomia krzesel i ławek również znacząco wpłynie na jakość pracy uczniów oraz zapewni im bezpieczny i zdrowy rozwój. Widoczność tablicy czy rzutnika ma duże znaczenie w czasie prowadzenia lekcji, więc należy upewnić się, że wszyscy uczniowie mają możliwość swobodnego kontaktu wzrokowego z tymi narzędziami. Oczywiście, należy także pamiętać o uczniach ze SPE, którym należy zapewnić odpowiednie dla ich potrzeb miejsce w sali lekcyjnej. Kwestia aranżacji przestrzeni klasowej została szczegółowo omówiona w rozdziale III.

1.6. Planowanie procesu dydaktycznego w trybie nauczania zdalnego

Nauczanie w trybie zdalnym wymaga od nauczyciela gruntownego przemyślenia i zaplanowania, począwszy od przygotowania i zapoznania się z platformą służącą do nauczania zdalnego, poprzez przemyślany dobór metod i form pracy do ewaluacji wiedzy i umiejętności uczniów i rozwoju kompetencji kluczowych. Należy szczegółowo zapoznać się z funkcjonalnością platformy do nauczania zdalnego, by uniknąć niechcianych zachowań podczas lekcji zdalnej. Istotne jest poznanie uprawnień członków grupy i nauczyciela oraz umiejętne przyznawanie chwilowych uprawnień w celu zaprezentowania przez ucznia np. zadania domowego lub prezentacji. Należy także przygotować komputer i kamerkę na ewentualność pracy zdalnej. Jeśli jest to możliwe, należałoby przygotować kącik do pracy zdalnej, z którego nauczyciel języka angielskiego będzie prowadził lekcje, w taki sposób, by uczniowie mogli zobaczyć fragment klasy, np. kącik z książkami. W ten sposób umożliwimy uczniom „przeniesienie się do klasy lekcyjnej”. Pamiętajmy także, by metody i formy pracy były dostosowane do specyfiki lekcji języka angielskiego prowadzonej w trybie zdalnym. Nadal możemy prowadzić pracę w małych grupach lub parach, jednakże należy zapoznać się z możliwościami, jakie daje platforma do nauczania zdalnego, by sprawnie móc z takich form pracy korzystać. Należy także opracować PZO, który będzie zawierał konkretne informacje dotyczące tego, w jaki sposób będzie monitorowany przyrost wiedzy i umiejętności w czasie nauczania zdalnego. Należy pamiętać, że nie wszystkie tradycyjnie używane narzędzia pomiaru sprawdzą się w tych warunkach.

Reasumując, na etapie planowania pracy dydaktycznej i wychowawczej należy zapoznać się z niezbędnymi dokumentami – podstawą programową kształcenia ogólnego (Dz. U. 2017, poz. 356 z późn. zm.), Zaleceniem Rady w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (Dz. Urz. UE 2018, C189/1), a także ze statutem szkoły oraz wewnątrzszkolnymi zasadami oceniania (WZO). Należy sporządzić własne plany pracy i spójne z WZO przedmiotowe zasady oceniania, najlepiej we współpracy z innymi nauczycielami języka angielskiego w danej szkole. Następnie powinniśmy przeanalizować program nauczania oraz zaplanować metody i formy pracy, stworzyć bazę materiałów dydaktycznych oraz pamiętać o odpowiedniej organizacji przestrzeni klasowej oraz zaplanowaniu ewentualnego procesu nauczania w realiach

kształcenia zdalnego.

ROZDZIAŁ II

Nauczanie języka angielskiego na II etapie edukacyjnym

Nauczanie języka angielskiego na II etapie edukacyjnym odbywa się zgodnie z zapisami zawartymi w podstawie programowej nauczania ogólnego (Dz. U. 2017, poz. 356 z późn. zm.). Wszystkie działania podjęte przez nauczyciela powinny umożliwić uczniom opanowanie przez nich kompetencji językowych. Dzięki temu uczeń będzie mógł skutecznie porozumiewać się w języku obcym nowożytnym – zarówno w mowie, jak i w piśmie – stanowi to nadrzędny cel kształcenia językowego. Nauczyciel powinien rozwijać umiejętności językowe w taki sposób, by uczeń mógł dążyć do osiągnięcia poziomu A2+/B1 na zakończenie etapu. Zarówno nauczyciel, jak i uczeń powinni być świadomi tego, że rozwój kompetencji językowych to proces wieloletni, obejmujący pracę ucznia i nauczyciela, który bierze pod uwagę nie tylko uwarunkowania psychologiczne, ale również fizyczne i społeczne ucznia. Dlatego na początku, szczególnie w klasach młodszych, uczniowie będą rozwijali podstawowe struktury, uczyli się poprzez zabawę, by z biegiem czasu osiągnąć wyższy stopień sprawności językowej. Umożliwi to uczniom klas IV–VIII osiągnięcie różnych celów, w tym komunikacyjnych. Dodatkowo, włączenie wybranych celów kształcenia innych przedmiotów szkolnych, spójnych z zakresem kształcenia językowego, umożliwi rozwój kompetencji kluczowych i będzie sprzyjać kształtowaniu czytania ze zrozumieniem, myślenia naukowego czy umiejętności pracy zespołowej.

2.1. Zasady nauczania

Główną zasadą, którą powinien kierować się nauczyciel podczas nauczania, jest zapewnienie uczniom możliwości jak najczęstszego posługiwania się językiem angielskim. Należy mieć na uwadze rozbudzanie uczniowskiej świadomości językowej, uwrażliwianie na kulturę innych krajów, budowanie językowej pewności siebie oraz motywowanie do opanowywania treści głównie poprzez wprowadzanie materiału dostosowanego do potrzeb uczniów. Trzeba pamiętać o pokazywaniu istnienia różnic kulturowych i językowych, zwłaszcza uczniom ze SPE. Aby efektywnie realizować cele kształcenia ogólnego, zaleca się stosowanie zbioru norm, reguł postępowania dydaktycznego nauczyciela i działalności uczniów wynikających z podstawowych prawidłowości procesu dydaktycznego.

Warto przy tym zwrócić uwagę na motywacyjny model lekcji ARCS (od ang. *attention, relevance, confidence, satisfaction*) Johna Kellera (zob. strona ARCSmodel.com), który nauczyciel powinien wykorzystać podczas tworzenia zasad nauczania, zwłaszcza podczas pracy z uczniami ze SPE (Nojszewska 2019: 5). Wymagają oni wsparcia nauczyciela – uczeń taki powinien czuć, że ma przy sobie kogoś, na kogo może liczyć podczas zdobywania wiedzy i pokonywania trudności edukacyjnych. Jak wskazuje Justyna Nojszewska w programie nauczania *Angielski przyjazny mózgowi*, metoda ta określa, w jaki sposób nauczyciel może zastosować różne techniki i strategie, by nauka dla ucznia nie była tylko przykrym obowiązkiem, ale przede wszystkim przyjemną, ciekawą przygodą, dzięki której z chęcią będzie uczestniczył w zajęciach i zdobywać wiedzę. Metoda ta opiera się na utrzymaniu uwagi ucznia poprzez stwarzanie przez nauczyciela warunków do pobudzania jego wewnętrznej motywacji i rozbudzanie chęci poznawczych.

Uczeń będzie chciał aktywnie uczestniczyć w zajęciach, ponieważ lekcja będzie skupiać się na jego potrzebach, doświadczeniu i celach, które będą ważne z perspektywy młodego człowieka. Opiera się także na zwiększaniu zaufania do własnych możliwości ucznia, jak również zwraca uwagę na czerpanie przez ucznia satysfakcji z nauki oraz osiągniętych przez niego celów. Cele te mogą być sformułowane przez ucznia lub wspólnie z nauczycielem, ale powinny mieć dla ucznia osobisty wymiar. Mogą być one krótkoterminowe lub długoterminowe i zależą od możliwości uczniów. Należy pamiętać, że zazwyczaj motywacja widoczna jest bardziej podczas realizacji krótkoterminowych założeń, w szczególności podczas pracy z uczniami ze SPE. Prowadzą one jednak do osiągnięcia celów długoterminowych i utwierdzają ucznia w wierze w jego możliwości (Nojszewska 2019: 5–6).

Podsumowując, podczas lekcji nauczyciel w prosty i przejrzysty sposób wyjaśnia cele lekcji, aby uczniowie znali powód nauki i wiedzieli, jak w praktyce wykorzystać to, czego nauczyli się podczas zajęć. Dodatkowo nauczyciel może wzbogacić lekcję o intrygujące elementy, (film, piosenka, atrakcyjne pomoce dydaktyczne), by zaciekawić materiałem i wprowadzić przyjazną atmosferę podczas zajęć, która jest nieodłącznym elementem tego modelu lekcji.

W programie Justyny Nojszewskiej mowa jest też o koncepcji Kena Robinsona, który uważa, że edukacja ma trzy zasadnicze cele – osobisty, kulturowy i gospodarczy. Przede wszystkim nauczyciel powinien zwracać uwagę na wrażliwość każdego ucznia, a także zauważać jego indywidualny talent – każde dziecko ma jakiś talent, który nauczyciel powinien zidentyfikować, a następnie wspierać ucznia w rozwijaniu jego potencjału i wrodzonych zdolności (cel osobisty). Kolejnym zadaniem nauczyciela jest realizacja takich modułów tematycznych, które pomogą uczniom poznawać otaczający ich świat oraz poszerzać ich horyzonty, głównie poprzez projekty międzynarodowe (eTwinning) czy lekcje CLIL (cel kulturowy). Ostatnim celem według koncepcji Robinsona jest kształtowanie świadomości produktywności gospodarczej ucznia poprzez uświadamianie, w jaki sposób może wykorzystać swoją kreatywność, pomysły i w jaki sposób je „sprzedać” czy pokazać innym (Nojszewska 2019: 6).

Mając na uwadze powyższe, należy zoptymalizować proces nauczania w taki sposób, by nauczyciel miał możliwość realizacji wszystkich założonych celów, a uczeń skorzystał z tego w jak największym stopniu. Posłużyć temu mogą dobrze dobrane i dostosowane do zróżnicowanych potrzeb edukacyjnych uczniów strategie edukacyjne oraz metody i techniki pracy.

Jedną z najbardziej skutecznych strategii edukacyjnych jest **myślenie narracyjne**. Jest ono jednym ze sposobów porządkowania wiedzy i doświadczeń właściwych ludzkiemu myśleniu (Marchow 2007). Podejście narracyjne przyczynia się do rozwoju:

- kompetencji czytelniczych w języku obcym,
- komunikacji w języku obcym,
- międzyprzedmiotowości,
- rozwoju kompetencji kluczowych,
- rozwoju umiejętności miękkich,
- posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi,
- zindywidualizowanego podejścia do każdego ucznia, również tego ze SPE.

U uczniów pracujących zgodnie z zasadami myślenia narracyjnego pojawia się zaciekawienie oraz motywacja wewnętrzna, która jest przyczynkiem do osiągnięcia sukcesów zarówno na polu edukacyjnym, jak i w życiu osobistym. Dzieje się tak dlatego, że nauczane treści mają związek z życiem codziennym, co skłania naszych uczniów do aktywnego używania języka, wyrażania swoich uczuć i poglądów – „głośnego myślenia”. Myślenie o treściach w języku obcym usprawnia procesy poznawcze uczniów, wpływa na ich koncentrację uwagi i wzmacnia ich wrażliwość komunikacyjną. Można powiedzieć, że w pewnym momencie nauka języka to nie tylko słownictwo i gramatyka, ale całościowe patrzenie na świat, rozumienie emocji innych i stawanie się bardziej empatycznym. Podejście narracyjne w edukacji jest dobre również dla uczniów ze SPE oraz zróżnicowanymi możliwościami rozwojowymi (niepełnosprawność, niedostosowanie społeczne, zaburzenia komunikacji językowej czy zmiana środowiska edukacji) (Basińska 2017: 29).

Należy również wspomnieć o wprowadzaniu treści międzyprzedmiotowych (*soft CLIL*), które zostały przedstawione w programie (Muszyńska 2019: 5) jako narzędzia do lepszego zrozumienia nowych doświadczeń oraz radzenia sobie z nowymi informacjami. Takie kształcenie przedmiotowo-językowe pozwoli na rozwój czytania ze zrozumieniem, myślenia matematycznego oraz pracy zespołowej. Zadaniem nauczyciela będzie stworzenie takich sytuacji edukacyjnych, w których to uczeń będzie odkrywał to, co nieznanne, a nauczyciel będzie przewodnikiem, wykorzystującym w procesie dydaktycznym nowoczesne materiały dydaktyczne oraz innowacyjne typy zadań. Należy więc położyć większy nacisk na indywidualizację nauczania, na kształcenie nowych umiejętności, w tym umiejętności społecznych – są one rozwijane najefektywniej poprzez działanie. Dlatego też w dalszej części poradnika omówione zostaną m.in. metody aktywizujące, pozwalające na kształtowanie różnych kompetencji.

2.2. Metody i strategie nauczania

Uczniowie są różni, mają zróżnicowane zainteresowania, zdolności, umiejętności, predyspozycje fizyczne, psychiczne, a także poziomy motywacji. Dlatego też nauczyciel powinien wspierać każdego ucznia, podchodzić indywidualnie zarówno do wzrokowca, który zapamięta dane treści łatwiej, jeśli coś zobaczy, słuchowca, który najlepiej będzie przyswajał wiedzę, jeśli coś usłyszy, jak i kinestetyka, w przypadku którego wszelkiego rodzaju gry i zabawy ruchowe będą wpływały pozytywnie na proces zapamiętywania i efektywnego uczenia się. Warto wspomnieć o tym, że według Gardnera każdy uczeń jest wyposażony w wiele współpracujących i wzajemnie przenikających się inteligencji (językowa, matematyczno-logiczna, muzyczna, wizualno-przestrzenna, ruchowa, przyrodnicza, interpersonalna, duchowa). Określają one talenty uczniów oraz decydują o ich wyjątkowości i niepowtarzalności (Gardner 2002).

Nauczyciel powinien dostrzegać i doceniać nawet najmniejszą pracę, którą wykonał uczeń, by rozwijać swoje kompetencje i umiejętności. Autorki programów podkreślają, że uczniowie są zróżnicowani pod względem rozwojowym, z tego względu inne metody i techniki stosować będziemy z uczniami klas młodszych (IV i V), którzy w dużej mierze będą korzystać z technik używanych w edukacji wczesnoszkolnej, a inne z uczniami starszymi (klasy VI–VIII). Ci drudzy wykorzystują już myślenie abstrakcyjne, a pamięć mechaniczna zastępowana jest u nich pamięcią logiczną. W nauczaniu języka obcego, w tym wypadku angielskiego, najbardziej powszechne jest podejście eklektyczne,

które pozwala na dobranie różnych metod i technik, aby osiągnąć cel. W dalszych fragmentach poradnika skupimy się na wybranych, najbardziej adekwatnych i najczęściej stosowanych oraz zalecanych w programach nauczania języka angielskiego na II etapie edukacyjnym. Są to:

- podejście dialogowe,
- zintegrowane kształcenie przedmiotowo-językowe CLIL,
- metody aktywizujące,
- metoda projektu,
- nauczanie problemowe oparte na tekście,
- metoda komunikacyjna,
- metoda audiolingwalna i audiowizualna.

Podejście dialogowe w edukacji polega głównie na postawieniu pewnego problemu i poszukiwaniu możliwych rozwiązań. Daje ono możliwość badania otaczającej rzeczywistości, interpretowania i dochodzenia do rozwiązań poprzez zadawanie pytań, używając języka obcego jako narzędzia do uczenia się. Ważne są tu również relacje między nauczycielem a uczniem, ponieważ zdanie ucznia jest tak samo ważne jak nauczyciela. Dialog jest interakcją, a więc pozwalamy uczniowi na swobodne wyrażanie swoich opinii, bez narażania go na bycie wyśmianym lub ocenianym. Zadaniem nauczyciela jest tak przygotować zajęcia, by uczeń mógł mieć możliwość wypowiedzenia się na forum, w grupie. Przykładowo można zorganizować kontrolowane scenki sytuacyjne, omówione i zaplanowane wcześniej razem z uczniami, dzięki którym uczniowie, pracując w parach lub grupach, będą mogli prowadzić dyskusję i przedstawić swój punkt widzenia (Muszyńska 2019: 8–9).

Zintegrowane kształcenie przedmiotowo-językowe CLIL to podejście łączące różne metody pracy w zakresie edukacji językowej oraz kształcenia przedmiotowego. Nauczyciel języka angielskiego współpracuje z nauczycielem przedmiotu niejęzykowego, wspólnie z nim określając zgodne z podstawą programową treści, które zostaną włączone do zajęć z języka obcego, a także liczbę zaplanowanych godzin, które będą potrzebne do zrealizowania wybranego modułu tematycznego. „Język obcy wykorzystywany jest podczas sytuacji komunikacyjnych, poddając krytycznej analizie omawiane treści” (Muszyńska 2019: 9). Dzięki temu uczniowie robią postępy zarówno w uczeniu się omawianych treści, jak i języka obcego. Nauczyciele mogą wykorzystywać to podejście nie tylko podczas lekcji, ale także w trakcie zajęć pozalekcyjnych. Zastosowanie tego podejścia wymaga od nauczycieli częstych spotkań, ustalenia planu działania, weryfikacji oraz jego modyfikacji w razie potrzeby. Przykładem może być podjęcie współpracy nauczyciela języka angielskiego z nauczycielem geografii i próba połączenia tych zajęć z umiejętnościami językowymi ucznia. W ten sposób można zaciekawić uczniów zajęciami przedmiotowymi w języku angielskim (Muszyńska 2019: 9–10).

Należy zauważyć, że w wersji *soft CLIL* mamy do czynienia z realizacją treści międzyprzedmiotowych na lekcji języka angielskiego bez udziału innego nauczyciela przedmiotowego. Język angielski jest narzędziem służącym do opisanie zjawisk dotyczących np. geografii, biologii, zjawisk międzykulturowych etc. Przykładem może być praca z tekstem lub filmem, który oparty jest na nauce słownictwa dotyczącego smaków, a jednocześnie tłumaczy, jak działają kubki smakowe i w jaki sposób impulsy

są wysyłane do mózgu. Zagadnienie zostało omówione szerzej w podrozdziale 2.8 poradnika.

Metody aktywizujące pozwalają na samodzielne poszukiwanie wiedzy poprzez wnioskowanie, analizę, porównywanie, projektowanie i podejmowanie działań dążących do rozwiązania problemu. Metody te wspierają także efektywne uczenie się (Muszyńska 2019: 10). Możemy podzielić je na trzy kategorie:

- metody problemowe – burza mózgów, dyskusja panelowa, obserwacja,
- metody ekspresji i impresji – drama, gry dydaktyczne, metoda kuli śnieżnej, metoda projektu,
- metody graficznego zapisu – plakat, drzewo decyzyjne, mapa mentalna, śnieżna kula.

Małgorzata Taraszkiewicz (2002) wyróżnia szesnaście metod i technik aktywizujących naszych uczniów. Wskazane jest, by korzystać z tego szerokiego wachlarza środków, jednakże należy pamiętać, by nie przesadzić z efektem WOW. Wśród metod i technik autorka wymienia dyskusję, odgrywanie ról, dramę, studium przypadku, pokaz, demonstrację, gry dydaktyczne oraz metody zintegrowane (tamże: 5), które można z powodzeniem wykorzystać na lekcjach języka angielskiego.

Metoda projektu jest bardzo mocno akcentowana w podstawie programowej, dlatego że służy rozwijaniu umiejętności współpracy w grupie i wdrażaniu zdobytej wiedzy do praktycznego działania, przy równoczesnym egzekwowaniu samodzielności w planowaniu, poszukiwaniu i selekcjonowaniu informacji oraz podejmowaniu decyzji. Realizując projekty, uczniowie rozwijają umiejętności społeczne i komunikacyjne – negocjują, ustalają wspólny plan działania, wyrażają swoje zdanie. Rolą nauczyciela jest nadzorowanie ich pracy, dawanie merytorycznych wskazówek czy modelowanie i zachęcanie do komunikacji. Ponadto praca metodą projektu sprawia, że uczniowie uczą się samodzielności, szukają informacji, dopytują, badają, uczą się, jak zdobywać wiedzę, poszerzać swoje horyzonty i rozwijać wyobraźnię. Nauczyciel może zaproponować projekt, który będzie dotyczył tworzenia okładek, rysunków, komiksów czy też dalszej historii przeczytanych przez uczniów anglojęzycznych książek. Projekty mogą być realizowane w formie warsztatowej, urozmaicając proces uczenia (Muszyńska 2019: 13–14).

Inną sugerowaną w programie nauczania *Soft CLIL Programme* metodą – wywodzącą się z myśli Johna Deweya – jest tzw. **nauczanie problemowe oparte na tekście** (*text-driven problem-based learning*, PBL). Jest to nauczanie metodą rozwiązywania problemów. Stawia ono ucznia w centrum procesu przekazywania wiedzy – to on ma być odpowiedzialny za proces uczenia się i poszukiwania rozwiązań. Ważnym elementem jest łączenie posiadanych informacji ze zdobytą wcześniej wiedzą z różnych działów programu nauczania, istotnych dla zrozumienia i rozwiązania aktualnego problemu (Muszyńska 2019: 10–11). Uczeń może pracować indywidualnie lub w grupie, wykorzystując różne formy pracy zespołowej. Po zakończonej pracy powinno się przeprowadzić końcową analizę jej wyników oraz ewaluację. To ważna informacja zwrotna dla ucznia, który podczas rozwiązywania innych problemów może doskonalić i zwiększać swoją skuteczność. W metodzie tej zmienia się również rola nauczyciela. Pełni on tu funkcję pomocniczą, towarzyszy podczas procesu uczenia się, ale nie jest już źródłem informacji. Przygotowuje materiały do dyskusji w gronie uczących się, nakierowuje dyskusję na właściwe tory, zwraca uwagę na błędy w rozumowaniu

i wskazuje dalsze źródła informacji. Stosowanie tej metody w pracy z uczniami przynosi im wiele korzyści. Wśród nich należy wymienić takie, które w dużej mierze kształtują wspomniane już wcześniej kompetencje kluczowe:

- zwiększenie autonomii uczniów oraz motywacji do poszukiwania wiedzy,
- rozwój samodzielności myślenia,
- poczucie odpowiedzialności za podejmowane decyzje,
- wspieranie samokształcenia, przydatnego podczas wkraczania oraz utrzymania się na rynku pracy.

Kolejną przydatną strategią jest podejście komunikacyjne. Zakłada ono, iż wszystkie sytuacje mające miejsce na zajęciach są pretekstem do komunikowania się. Umiejętności skutecznego porozumiewania się w języku obcym obejmują doskonalenie wymowy, opanowanie systemu języka (czyli słownictwa i gramatyki) oraz kształcenie wszystkich czterech sprawności językowych: słuchania, czytania, mówienia i pisanie. Metoda komunikacyjna to uczestniczenie w wielu sytuacjach organizowanych przez nauczyciela, możliwie jak najbardziej przypominających naturalne sytuacje porozumiewania się w życiu codziennym. Autentyczność materiałów i języka wydaje się być w tym przypadku najważniejsza. Może być to kontakt z tzw. *native speakerem* – nauczyciel może np. zaprosić na lekcję osobę, dla której angielski jest językiem ojczystym (wolontariusz, wymiana nauczycieli, zaprzyjaźniony nauczyciel czy nawet rówieśnicy uczniów z zaprzyjaźnionego kraju partnerskiego, z którym realizujemy różnego rodzaju projekty takie jak eTwinning lub Erasmus+). Uczniowie będą mieli wtedy możliwość sprawdzenia swoich umiejętności, zweryfikowania wiedzy i pokonania ewentualnych barier w mówieniu, a spotkanie z rówieśnikami sprawi, że lekcja będzie jeszcze bardziej realistyczna. Przykłady autentycznego języka znajdziemy również w piosenkach czy grach, które jednocześnie zapoznają uczniów z kontekstem kulturowym. Słuchając nagrań, programów telewizyjnych, dialogów z filmów, uczeń poznaje różne akcenty czy dialekty, a tym samym poszerza swoją wiedzę o nauczanym języku. Dzięki temu uczniowie są lepiej przygotowani do odbierania komunikatów, a także bardziej pewni, że poradzą sobie w autentycznych sytuacjach. Nauczyciel może zaproponować uczniom udział w przedstawieniu anglojęzycznym, poprosić o odegranie scenek sytuacyjnych, a także wykorzystać dramę, by umożliwić uczniom jak najczęstszą komunikację w języku angielskim. Można utworzyć kółko teatralne, w ramach którego uczniowie nie tylko będą ćwiczyć umiejętności językowe i komunikować się w języku angielskim, ale także przełamywać nieśmiałość przed wystąpieniami publicznymi, budując jednocześnie wiarę w siebie (w tym celu można wykorzystać np. gry językowe – zachęcające do wystąpień), (Komorowska 2009a: 34).

W metodzie komunikacyjnej zmienia się tradycyjne postrzeganie nauczyciela. Jest on pomocnikiem, a jego rola polega na wyborze tematu, ćwiczeń, które będą rozwijać sprawność mówienia. W związku z tym zajęcia w klasie często są prowadzone w parach i małych grupach. Ważne jest przekazanie komunikatu – osoba posługująca się danym językiem powinna stawiać na pierwszym miejscu przekazanie treści, a dopiero w dalszej kolejności oceniać poprawność wyboru środków językowych. Nie oznacza to jednak, że poprawność językowa czy bogactwo językowe nie są ważne. Będą one rozwijać się wraz z wiekiem – np. dziecko w klasie IV, gdy będzie miało zapytać o drogę, powie *Where is ... ?*, natomiast już szóstoklasista powie *Excuse me*,

can you tell me where ... is? Zasadność stosowania tej metody na lekcjach języka angielskiego poparta jest wymogami podstawy programowej w zakresie „tworzenia i wykorzystywania takich zadań językowych, które będą stanowiły ilustrację przydatności języka obcego nowożytnego do realizacji własnych celów komunikacyjnych, oraz stwarzania sytuacji edukacyjnych sprzyjających poznawaniu i rozwijaniu przez uczniów własnych zainteresowań oraz pasji” (Dz. U. 2017, poz. 356 z późn. zm.).

Przykładem innej skutecznej metody stosowanej na II etapie edukacyjnym jest **metoda audiolingwalna i audiowizualna**. W tej pierwszej nacisk kładziony jest na język mówiony poprzez ćwiczenie słuchania i mówienia, mniejszą uwagę poświęcając gramatyce. Skuteczne będą tu techniki takie jak dryl językowy (*drilling*), czyli wielokrotne powtarzanie zwrotów, struktur i słownictwa. Niezwykle istotna jest tutaj postawa nauczyciela, jego pochwały, komentarze w sytuacji, gdy uczeń właściwie zareagował. Jednak z uwagi na to, że jesteśmy częścią społeczeństwa informacyjnego, codziennie korzystając ze smartfonów, laptopów, sięgając do prasy, telewizji czy internetu, bardziej oczywiste wydaje się użycie metody **audiowizualnej** (Komorowska 2009a: 27).

Metoda audiowizualna opiera się na wspieraniu nauczania języka obcego przy wykorzystaniu wszelkiego rodzaju obrazów, dźwięków czy muzyki, czyli łączeniu języka we wszystkich możliwych aspektach z wizualnymi materiałami dydaktycznymi (Tomczuk 2012: 31). Obraz oraz dźwięk uzupełniają się wzajemnie. Wykorzystane przy użyciu różnych środków technicznych obrazy czy dźwięki wymuszają użycie reakcji językowej, wypowiedzi. Nie bez powodu od wielu lat podręczniki do nauki języka angielskiego wyposażone są w nośniki dźwięku takie jak płyty CD, pliki MP3 do pobrania ze strony internetowej; większość podręczników posiada oprogramowanie multimedialne, multibooki czy odzwierciedlenia. Coraz częściej wykorzystywane są one przez nauczycieli podczas zajęć stacjonarnych, a także tych online. Zawarte w podręcznikach obrazy czy filmy odwołują się do doświadczeń uczniów i stanowią doskonały materiał stymulujący komunikację. Nauczyciel może zorganizować dzień z piosenką czy z filmem, podczas którego uczniowie mogą dobrać się w zespoły, zaśpiewać lub odegrać wybraną scenkę z filmu, przetłumaczyć fragment tekstu, wpisywać brakujące fragmenty czy napisać własną piosenkę bądź scenariusz.

Warto, aby nauczyciel zapoznał się także z innymi metodami nauczania, takimi jak metoda reagowania całym ciałem (*total physical response*, TPR), metoda The Silent Way czy metoda naturalna, znana jako The Natural Approach.

2.3. Nauczanie zróżnicowane (indywidualizacja i personalizacja)

Nauczanie zróżnicowane pokazuje, że każdy uczeń jest jednostką i każdy posiada wszystkie rodzaje inteligencji, rozwinięte na różnym poziomie i w różnym nasileniu, wpływające na uzdolnienia, temperament, charakter, sposób uczenia się i odbierania bodźców z otoczenia. Fakt ten wymusza na współczesnej edukacji potrzebę zastosowania różnych form organizacyjnych, niwelujących różnice w określonych obszarach pomiędzy uczniami. Nauczanie zróżnicowane jest organizowaniem czynności uczenia się uczniów. Nauczyciele pragnący zastosować tego typu nauczanie na swoich lekcjach powinni pamiętać o trzech aspektach:

- w jaki sposób uporządkowane są treści pod względem znaczenia i autentyczności,
- kim są ich uczniowie jako jednostki,
- które z etapów lekcji dają im swobodę w łączeniu treści i zainteresowań uczniów (Sousa i Tomlinson 2011).

Indywidualizacja kształcenia to stworzenie warunków do uczenia się na miarę możliwości ucznia. Należy zwrócić uwagę na jego autonomię i samodzielność. Aby uczniowie byli samodzielni i mogli podejmować własne decyzje, nauczyciel podczas poszukiwania nowych, skutecznych rozwiązań metodycznych powinien kierować się potrzebami oraz możliwościami psychofizycznymi uczniów. Ponadto uczeń powinien mieć poczucie, że przyswaja wiedzę i zdobywa umiejętności, które są dla niego użyteczne, praktyczne, które może wykorzystać w życiu codziennym, czyli komunikować się z rówieśnikami w języku angielskim.

Według **zasady indywidualizacji i uspołecznienia, czyli związku interesów jednostki i zbiorowości** nauczyciele powinni tak zorganizować proces nauczania, aby uwzględnione zostały możliwości każdej jednostki, przy równoczesnym zachowaniu współpracy i współdziałania wszystkich uczniów. Nie jest to łatwe zadanie, szczególnie w licznych zespołach klasowych, dlatego tak ważna jest znajomość każdego ucznia i takie przygotowanie zajęć, aby rozwijać jego indywidualne możliwości psychiczne (wyobraźnię, spostrzegawczość, myślenie, pamięć), intelektualne, fizyczne i emocjonalne warunkujące motywację, postawę, stopień aktywności.

Mając na uwadze powyższe, nauczyciel powinien pracować z całą klasą, a przy tym stosować indywidualizację, dzięki której efekty będą widoczne szybciej. Dlatego warto przygotować ćwiczenia o zróżnicowanym poziomie trudności oraz dodatkowe zadania np. dla ucznia, który pracuje szybko, a materiał jest dla niego łatwy. Z myślą o uczniach, dla których efekty wizualne są ważne, warto przygotować zadania wzbogacone o ilustracje. Indywidualizacja procesu dydaktycznego powinna w przypadku uczniów ze SPE bazować w szczególności na zaleceniach zawartych w opiniach lub orzeczeniach.

2.4. Metody i techniki pracy z wykorzystaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych (TIK) do pracy w trybie zdalnym

Pragnąc jak najlepiej realizować treści i cele wynikające z podstawy programowej, nauczyciele szukają różnych możliwości jak najszybszego i najłatwiejszego kontaktu z uczniem, aby w sposób atrakcyjny i prosty przekazywać treści nauczania. Pomocą służą narzędzia technologii informacyjnej, pozwalające uczniom lepiej i szybciej, a co najważniejsze efektywniej się uczyć. Należy zastanowić się, które z nich będą najbardziej przydatne w nauczaniu zdalnym, a ich dobór zależy od zaplanowanej przez nauczyciela lekcji. Warto wskazać:

- **dostęp do cyfrowych zasobów online** – każdy podręcznik posiada udostępniane darmowo aplikacje, platformy, z interaktywnymi zadaniami, ćwiczeniami, prezentacjami i nagraniami audio i video;
- **spotkania z uczniami online** – głównym sposobem komunikacji nauczyciela z uczniami są obecnie dzienniki elektroniczne (np. Librus, Vulcan). Jednak ze względu na specyfikę i organizację pracy szkół, w codziennej pracy z uczniami nauczyciele mogą korzystać także z ogólnodostępnych platform takich jak **Microsoft Teams** czy **G-Suite (Google Classroom and Meet)** – z poziomu serwisu Gmail można

uruchomić spotkanie i w prosty sposób umożliwić uczniom dołączenie do niego (przez link);

- **Jitsi Meet** – platforma do audio- i wideokonferencji;
- **Zoom** – bezpłatna platforma z ograniczeniem do 100 użytkowników i 40 minut nadawania live. Warto wskazać, że Zoom oferuje możliwość organizowania pracy w grupach.

Istotnym elementem pracy online jest umożliwienie uczniom inicjowania i organizowania spotkań w nieformalnych grupach, również po zajęciach czy pomiędzy nimi. Może to dać im poczucie zmniejszania dystansu społecznego i zniwelować skutki izolacji społecznej. Spotkania takie służą również komunikacji w języku obcym.

Jak już wcześniej wspomniano, do czynności nauczyciela należy nie tylko przekazywanie wiedzy, ale również motywowanie ucznia do pracy i samorozwoju oraz współpracy z rówieśnikami. W tym celu można wykorzystać:

- **Dokumenty Google (Google Docs)** oraz **Dysk Google (Google Drive)** – pozwalają użytkownikom przechowywać pliki, udostępniać i synchronizować je na różnych urządzeniach;
- **Padlet** – tablica online umożliwiająca przypinanie linków, zdjęć, nagrań wideo; jest to również doskonałe narzędzie pozwalające uczniom ze SPE – mającym problem z szybkim pisaniem czy nienadającym z przepisywaniem z tablicy – odszukać interesujące ich notatki;
- **PowerPoint, Prezi, Slideshare** – możemy używać tych narzędzi do tworzenia prezentacji i przedstawiania wyników pracy zespołowej całej klasie.

Nauka to również zabawa, dlatego – zwłaszcza w pracy zdalnej – możemy wykorzystywać gry i zabawy językowe online. Będą one ciekawą alternatywą wobec typowego, klasowego sprawdzania wiedzy, znajdą zastosowanie do nauki słówek oraz materiału gramatycznego. W tym celu możemy użyć następujących narzędzi dostępnych w internecie:

- [Kahoot!](#)
- [Quizlet](#),
- [Wordwall](#),
- [Quizizz](#),
- [InstaLing](#),
- [Lingos](#),
- [Duolingo](#).

Warto wykorzystać również aplikację do tworzenia **kodów QR** – do zakodowania różnego rodzaju zadań i gier językowych.

Wymienione narzędzia mogą być wykorzystywane zarówno w edukacji zdalnej czy hybrydowej, jak i doskonale uzupełniać lekcje stacjonarne, wprowadzając elementy zabawy, współzawodnictwa, oderwania się od codziennej rutyny. Wszystko to jednak powinno zostać dobrze przemyślane, zaplanowane i przede wszystkim dostosowane do potrzeb i możliwości uczniów, z którymi pracujemy.

2.5. Strategie przydatne w rozwijaniu samodzielnego uczenia się

Uczenie się jest procesem, który wymaga czasu i dla każdego ma inny charakter. Każdy uczeń powinien sam odnaleźć swój sposób na efektywną naukę. Istnieją jednak pewne

uniwersalne reguły, które ułatwiają proces nabywania wiedzy. Dzięki temu nauka może stać się skuteczniejsza, a jej efekty mogą przynosić oczekiwane, trwałe rezultaty. Przede wszystkim należy pamiętać o motywacji, która jest motorem napędowym wszelkiego działania. Jej rola zostanie omówiona szerzej w kolejnym podrozdziale.

Innym aspektem samodzielnego uczenia się jest określenie tego, w jaki sposób lubimy się uczyć, w jakich warunkach nauka jest dla nas najbardziej efektywna. Na przestrzeni lat wyodrębniono kilka stylów uczenia się, wyróżniając wzrokowców, słuchowców i kinestetyków. Pamiętajmy, by zapewnić im odpowiednie metody i techniki pracy oraz zaakceptować preferowany przez nich warsztat pracy, czyli uwzględnić fakt, iż:

- wzrokowiec preferuje pomoce wizualne, rysunki, symbole, kolorowe zaznaczanie najważniejszych informacji, mapy myśli, barwnie opisuje nowe informacje;
- słuchowiec preferuje odgrywanie ról, czytanie dialogów, zapamiętuje zasady w formie rymowanek (np. *jak przychodzi 'DOES', 'S' ucieka w las*), lubi uczestniczyć w dyskusjach i debatach;
- kinestetyk preferuje gry i zabawy na lekcjach, rekwizyty w postaci piłek, kart wyrazowych (*flashcards*), metodę TPR etc.

Z reguły kanały percepcji są przez uczniów łączone. Możemy wtedy mówić o polisensoryczności. Aktywizowane są wówczas różne zmysły: wzrok, słuch, dotyk, ruch. Takie połączenie pozwoli na lepsze zapamiętywanie treści, a zaangażowanie kilku zmysłów na raz służy efektywnemu uczeniu się (Jaroszewska 2014: 32).

W związku z powyższym ważną techniką uczenia się jest wizualizacja, czyli przedstawianie słownictwa czy gramatyki za pomocą obrazów. Doskonale sprawdzą się tu mapy myśli, rysunki, które uczniowie zapamiętają jeszcze lepiej, kiedy sami stworzą coś, co będzie im przypominało o jakiejś zasadzie czy regule. **Techniki sprzyjające zapamiętywaniu** to:

- zakreślanie różnymi kolorami informacji w tekście,
- tworzenie własnych notatek (tabel, podsumowań gramatycznych, tzw. sketchnotek), fiszek, karteczek typu *post-it-notes*,
- koncentrowanie się podczas nauki,
- dzielenie materiału na mniejsze części,
- słuchanie filmów (bez dubbingu, w oryginale) lub muzyki, śledząc słowa piosenki lub napisy do filmu,
- dobre wykorzystywanie swojego czasu (np. nauka podczas podróży samochodem, autobusem),
- wykorzystywanie nowoczesnych aplikacji na smartfony do nauki słówek czy gramatyki,
- wykorzystywanie materiałów edukacyjnych dostępnych np. w serwisie YouTube,
- powiązanie tego, czego się uczymy z kontekstem, konkretną sytuacją czy miejscem.

Przywołując te techniki na naszych lekcjach, pokazujemy naszym uczniom, jak mogą skutecznie uczyć się języka angielskiego w domu, a więc dajemy im możliwość wykorzystania ich podczas samodzielnego uczenia się.

Uwzględniając powyższe, nauczyciel może poprosić uczniów o prowadzenie Karty Indywidualnej Aktywności Językowej Ucznia (Nojszewska 2019: 21). Uczniowie otrzymują zestawy zadań dodatkowych, które w ciągu całego semestru mogą wykonywać w dogodnym dla nich czasie. Są to oczywiście zadania, których różnorodność nauczyciel

omówił z uczniami, np. krzyżówka, udział w konkursie anglojęzycznym, również punktacja za ich wykonanie została ustalona. W ten sposób uczniowie zaspokajają potrzebę realnego wpływu na proces uczenia się i zdecydowanie wzmacniają swoją motywację.

Kolejnym ciekawym sposobem rozwijającym motywację wewnętrzną ucznia do uczenia się języka angielskiego oraz dającym mu możliwość rozwoju umiejętności samodzielnego uczenia się, jest proponowane przez autorkę programu *Soft CLIL Programme Europejskie Portfolio Językowe* (Muszyńska 2019: 34). Główną ideą tego narzędzia jest uświadomienie uczniowi jego roli w osiąganiu postępów w nauce, kształtowanie świadomych postaw językowych, samokontrola i samoocena umiejętności językowych oraz retrospektywna poglądowość na proces uczenia się. Uczniowie w ciekawy sposób dokumentują swoje doświadczenia językowe w postaci autentycznych sytuacji językowych, sytuacji kulturowych, konkursów czy jakichkolwiek innych form używania języka angielskiego. Prowadzą zapis tych sytuacji i mają możliwość bieżącej oceny swoich postępów językowych.

2.6. Rola motywacji w nauce języka angielskiego

Kształtowanie u uczniów dobrych nawyków uczenia się jest jednym z najważniejszych zadań szkoły. To, w jaki sposób są oni zmotywowani, ma wpływ na ich dalszy rozwój oraz samokształcenie. Możemy wyróżnić dwa rodzaje motywacji:

- **zewnętrzną**, która może być związana z zaspokojeniem oczekiwań osób z otoczenia uczniów – nauczycieli, rodziców; będzie ona bazowała na nagrodzie lub ocenie uzyskanej za trud włożony w naukę;
- **wewnętrzną**, która ma swoje źródło w samym uczniu, podejmuje on działanie, ponieważ widzi sens w tym, co robi, sprawia mu ono satysfakcję, buduje poczucie zadowolenia i spełnienia.

Dlatego ważne jest, aby środowisko ucznia (nauczyciele, rodzice) wzmacniali jego motywację do nauki oraz dbali o to, by cel, do którego dąży, był zarówno atrakcyjny, jak i możliwy do zrealizowania. W szkole to właśnie nauczyciel może skutecznie wpływać na postawy swoich wychowanków. Do tego niezbędne jest poznanie indywidualnych potrzeb i zainteresowań każdego ucznia. Aby zmotywować uczniów do nauki, można posłużyć się wieloma metodami:

- chwal i nagradzaj tak, żeby uczniowie docenili wyniki uczenia się (naklejki motywacyjne, pieczątki, pochwały, listy powitalne, podziękowania). Nauczyciel powinien zwrócić uwagę zwłaszcza na motywowanie uczniów ze SPE, którym często brakuje motywacji, odwagi, ponieważ trudności, które napotykają podczas opanowywania kompetencji językowych, przytłaczają ich i demotywują. Zdarza się, że zdają sobie sprawę ze swoich ograniczeń, lecz nie do końca potrafią je zrozumieć lub zaakceptować i prosić o wsparcie nauczyciela. „Dzieci ze specjalnymi potrzebami wymagają stałych, systematycznych, prawidłowych oddziaływań prowadzonych w klasie najlepiej przez nauczyciela wspieranego przez specjalistę i kontynuowanych w domu przez rodziców” (Bogucka 2011);
- kieruj uwagę uczniów na praktyczną wartość nauczanych wiadomości i umiejętności (np. dialogi w restauracji, na lotnisku – sytuacje związane z życiem codziennym);
- uczniom osiągającym słabe wyniki stopnij skalę trudności, udzielaj dodatkowej pomocy tym, którzy zmagają się z niepowodzeniami;

- zachęcaj do samodzielności, pozwól dokonywać wyborów, mieć wpływ na kształt swojej nauki;
- wzmacniaj aktywne zachowania uczniów poprzez gry i zabawy językowe wzbogacone o elementy rywalizacji; stopnij skalę ich trudności tak, aby uczniowie z obniżoną samooceną i umiejętnościami także czerpali przyjemność z udziału w nauce przez zabawę;
- organizuj pracę w grupie, łącz uczniów z różnymi umiejętnościami, tak aby mogli się uczyć od siebie nawzajem;
- postaraj się zainteresować uczniów zadaniami, spraw, aby odnosiły się do osobistych przeżyć uczniów, wywołaj w nich ciekawość i chęć rozwiązania zadań językowych; zachęcaj do dyskusji i pozwól na wyrażanie własnego zdania;
- pozwól na eksperymentowanie, badanie otaczającego środowiska (ankiety, wywiady z ludźmi).

Pamiętajmy więc, że motywacja wewnętrzna jest siłą napędową działań ucznia. Praca nad jego motywacją powinna stawiać na niezależność i autonomię ucznia, ponieważ pozwoli to na stworzenie warunków sprzyjających rozwijaniu kompetencji kluczowych.

2.7. Kompetencje kluczowe

Nauczanie języka angielskiego na II etapie edukacyjnym rozwija kompetencje kluczowe zapisane w Zaleceniu Rady Unii Europejskiej z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (Dz. Urz. UE 2018, C189/1). Jak podaje dokument, „kompetencje kluczowe to te kompetencje, których wszyscy potrzebują do samorealizacji i rozwoju osobistego, zatrudnienia, włączenia społecznego, zrównoważonego stylu życia, udanego życia w pokojowych społeczeństwach, kierowania życiem w sposób prozdrowotny i aktywnego obywatelstwa. Rozwijają się one w perspektywie uczenia się przez całe życie, począwszy od wczesnego dzieciństwa przez całe dorosłe życie, za pomocą uczenia się formalnego, pozaformalnego i nieformalnego, we wszystkich kontekstach, w tym w rodzinie, szkole, miejscu pracy, sąsiedztwie i innych społecznościach” (tamże). Wszystkie kompetencje kluczowe są jednakowo ważne. Ustanowiono osiem kompetencji kluczowych.

- Kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji – możemy rozwijać poprzez stosowanie metod aktywizujących, pracę z tekstami źródłowymi. Dzięki nim uczeń nabędzie zdolność identyfikowania, tworzenia, rozumienia, wyrażania opinii, faktów, pojęć w mowie i piśmie.
- Kompetencje w zakresie wielojęzyczności – możemy kształtować poprzez organizację projektów edukacyjnych (ogólnoklasowych, międzynarodowych), podczas których rozwój sprawności językowych poprowadzi ucznia do aktywnego posługiwania się językiem, pośredniczenia między różnymi językami i mediami, zwłaszcza podczas pracy w grupie.
- Kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii – będą pomocne podczas prezentowania wiedzy, wykonywania prezentacji, omawiania ich. Wymagają od ucznia opanowania umiejętności rozumowania matematycznego, ich rozwijanie sprzyja formułowaniu pytań oraz wyciąganiu wniosków opartych na dowodach.
- Kompetencje cyfrowe – możemy kształtować poprzez wykorzystanie narzędzi cyfrowych, grywalizację, pracując z wykorzystaniem różnych aplikacji pomocnych

w uczeniu się języka. Dzięki rozwijaniu tych kompetencji uczniowie będą mogli w przyszłości sprawnie funkcjonować w społeczeństwie informacyjnym.

- Kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się – pozwolą uczniowi zrozumieć zasady postępowania i porozumiewania się w odniesieniu do obowiązujących norm społecznych. Dzięki nim uczeń nabierze pewności siebie, zdobędzie umiejętność radzenia sobie ze stresem podczas pracy zespołowej czy prezentowania swojej wiedzy.
- Kompetencje obywatelskie – pozwolą uczniowi globalnie patrzeć na świat i angażować się na rzecz wspólnego lub publicznego interesu oraz zrównoważonego rozwoju społeczeństwa. W ich rozwijaniu sprawdzą się metody takie jak burza mózgów czy odgrywanie ról.
- Kompetencje w zakresie przedsiębiorczości – są związane z rozwijaniem komunikatywności, systematyczności i samodzielności. Zdolność do planowania przedsięwzięć i prowadzenia ich dla osiągnięcia zamierzonych celów jest bardzo istotna na współczesnym rynku pracy. W kształtowaniu tych kompetencji sprawdzi się metoda projektu edukacyjnego, a także dyskusje, debaty i metody problemowe.
- Kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej – pozwolą uczniowi rozwijać kreatywność, zdolność wykorzystywania szans, wyrażać idee, doświadczenia i emocje. W ich doskonaleniu ważne będzie zapoznavanie uczniów z kulturą i tradycją innych krajów, istotne będą aktywności pozaszkolne i pozalekcyjne, takie jak udział uczniów w występach, happeningach, przeglądach, konkursach artystycznych, plastycznych, muzycznych (Furgoł 2020).

Kompetencje kluczowe zdobywa się dwutorowo (Piotrowska-Skrzypek 2016: 78). Z jednej strony młodzi ludzie nabywają je i rozwijają w trakcie swojej edukacji, z drugiej strony dorośli, świadomi potrzeby rozwoju i aktywności w życiu zawodowym, poszerzają swoje kwalifikacje i inwestują w samokształcenie. Należy pamiętać, że kompetencje kluczowe rozwijamy w perspektywie uczenia się przez całe życie.

W kontekście kształtowania kompetencji kluczowych na lekcjach języka angielskiego na II etapie edukacyjnym szczególnie ważne jest:

- rozwijanie w uczniach poczucia własnej wartości oraz wiary we własne możliwości językowe, m.in. poprzez pozytywną informację zwrotną dotyczącą indywidualnych umiejętności językowych;
- stopniowe przygotowanie ucznia do samodzielności w procesie uczenia się języka angielskiego, czemu może służyć budowanie odpowiedzialności uczniów podczas realizowania rozmaitych projektów – czując się odpowiedzialni za powierzone zadania, uczniowie będą bardziej zaangażowani w ich realizację, kształtując w ten sposób swoją samodzielność;
- zapewnienie uczniom możliwości stosowania języka jako narzędzia przy wykonywaniu projektów zespołowych, zwłaszcza interdyscyplinarnych;
- rozwijanie w uczniach postawy ciekawości, otwartości i tolerancji wobec innych kultur.

Uwzględniając powyższe, należy zwrócić uwagę na 1) ścieżki międzyprzedmiotowe oraz 2) metodę projektów.

Ścieżki międzyprzedmiotowe to – najogólniej mówiąc – współpraca między przedmiotami uwzględniająca wiedzę i umiejętności nabyte wcześniej, na innych lekcjach, rozwijane dalej na lekcji języka obcego. Międzyprzedmiotowość sprawia, że uczeń wykorzystuje nabytą wcześniej wiedzę oraz rozwija różne umiejętności i kompetencje kluczowe. W większości przypadków uczniowie rozwijają wiele umiejętności: wykorzystania wiedzy w praktyce, wyszukiwania informacji, skutecznego porozumiewania się, pracy w grupie (w tym rozwiązywania sytuacji konfliktowych) oraz rozwijają różne sprawności.

Przykładem ścieżki międzyprzedmiotowej może być realizacja tematu o zdrowym odżywianiu i prawidłowym poziomie cukru w organizmie na biologii, następnie na wychowaniu fizycznym może być kontynuowany temat zdrowego, aktywnego spędzania czasu wolnego wraz z podaniem adekwatnych ćwiczeń fizycznych, a finalnie na języku angielskim możemy wprowadzić pojęcie rzeczowników policzalnych i niepoliczalnych, słownictwo związane ze zdrowym trybem życia i zlecić do przeprowadzenia eksperyment zakładający zbadanie ilości cukru zawartego w płatkach śniadaniowych spożywanych przez dzieci każdego ranka. Rezultaty przeprowadzonego badania uczniowie mogą przedstawiać na forum klasy za pomocą prezentacji wykonanej np. w programie PowerPoint, napisanej w języku angielskim, zawierającej zdjęcia wykonane podczas przeprowadzonego eksperymentu, komentarze zarówno w języku polskim, jak i angielskim, krótkie filmiki, tabele czy wykresy. Zamiast prezentacji uczeń może przygotować plakat, który w późniejszym czasie zawisnie na gazetce szkolnej i będzie doskonałą formą nauki dla innych uczniów. Cała ścieżka może być przeprowadzona w dłuższym okresie, po wcześniejszym ustaleniu z zainteresowanymi nauczycielami.

Rozwijane są tu kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych dotyczące zdolności i chęci wyjaśniania świata przyrody z wykorzystaniem istniejącego zasobu wiedzy i stosowanych metod, w tym obserwacji i eksperymentów, w celu formułowania pytań i wyciągania wniosków opartych na dowodach. Jeżeli chodzi o umiejętności, „obejmują one rozumienie nauki jako procesu badawczego prowadzonego za pomocą konkretnych metod, w tym obserwacji i kontrolowanych eksperymentów, zdolność do wykorzystywania logicznego i racjonalnego myślenia do weryfikowania hipotez, a także gotowość do rezygnacji z własnych przekonań, jeżeli są one sprzeczne z nowymi odkryciami naukowymi. Obejmuje to zdolność do wykorzystywania i posługiwania się narzędziami i urządzeniami technicznymi oraz danymi naukowymi do osiągnięcia celu bądź podjęcia decyzji lub wyciągnięcia wniosku na podstawie dowodów. Niezbędna jest również zdolność do rozpoznania zasadniczych cech postępowania naukowego oraz zdolność przedstawiania wniosków i sposobów rozumowania, które do tych wniosków doprowadziły” (Dz. Urz. UE 2018, C189/1). Udział w pracach związanych ze ścieżkami międzyprzedmiotowymi pozwala również wyćwiczyć umiejętność efektywnej pracy w zespole, w tym umiejętności interpersonalne, rozwiązywania problemów w twórczy sposób, korzystania z różnych źródeł informacji, w tym posługiwania się nowoczesnymi środkami komunikacji i informacji, łączenia i porządkowania różnych jednostkowych elementów wiedzy, podejmowania odpowiedzialności oraz organizowania i oceniania własnej pracy.

Praca metodą projektu pozwala uczniom przede wszystkim na użycie języka angielskiego jako narzędzia do wykonania zadania. Uczy ich współpracy i współdziałania

zarówno w klasie, jak i w grupie po zajęciach. Zakłada się, że projekt edukacyjny jest skuteczną metodą uczenia umiejętności i rozwijania postaw określanych jako kompetencje kluczowe (Strzemieczny 2010: 10).

Przykładem projektu może być przygotowanie w grupach książki kucharskiej zawierającej przepisy na typowe dania kuchni polskiej oraz wybranego kraju anglojęzycznego. Każda grupa może wybrać inny kraj. Uczniowie najpierw zbierają informacje i materiały dotyczące dań z obu kuchni, następnie opracowują przepisy w dwóch językach – polskim i angielskim, później zaś przygotowują dane potrawy, dokumentując proces poprzez np. wykonanie fotografii. Efektem prac powinna być dwujęzyczna książka kucharska opatrzona odpowiednimi komentarzami oraz zdjęciami. Dzieci mogą książkę wydrukować lub przygotować prezentację multimedialną. Przedstawienie prac warto zaplanować na jedną z lekcji języka angielskiego. Przedsięwzięcie realizować można na dwa sposoby – indywidualnie lub zespołowo, ale zawsze pod okiem nauczyciela, który będzie nadzorował pracę uczniów.

W preambule do podstawy programowej kształcenia ogólnego czytamy: „Duże znaczenie dla rozwoju młodego człowieka oraz jego sukcesów w dorosłym życiu ma nabywanie kompetencji społecznych takich jak komunikacja i współpraca w grupie, w tym w środowiskach wirtualnych, udział w projektach zespołowych lub indywidualnych oraz organizacja i zarządzanie projektami. Zastosowanie metody projektu, oprócz wspierania w nabywaniu wspomnianych wyżej kompetencji, pomaga również rozwijać u uczniów przedsiębiorczość i kreatywność oraz umożliwia stosowanie w procesie kształcenia innowacyjnych rozwiązań programowych, organizacyjnych lub metodycznych” (Dz. U. 2017, poz. 356 z późn. zm.). Wprowadzenie na lekcjach języka angielskiego programu eTwinning przynosi uczniom wiele korzyści, które przejawiają się przede wszystkim w rozwijaniu współpracy, a nawet integracji międzynarodowej, rozwijaniu wiedzy na temat narzędzi elektronicznych, które umożliwiają kontakt z rówieśnikami z innych części Europy. Umożliwi to praktyczne zastosowanie języka angielskiego, który staje się łącznikiem komunikacyjnym, wspólnym językiem dla wszystkich uczniów. W ten sposób można realizować projekty o różnej tematyce, łącząc zainteresowania uczestniczących w projekcie uczniów. Mogą oni wykorzystywać język angielski w sposób naturalny, korzystać z różnych aplikacji, platform pozwalających na przesyłanie i gromadzenie materiałów potrzebnych do realizacji projektu, a także, w zależności od zaproponowanego tematu, rozwijać kompetencje językowe takie jak sprawność pisania, czytania, rozumienia tekstów pisanych oraz wykorzystywać narzędzia technologii informacyjno-komunikacyjnych (TIK).

Kształtowanie tzw. **umiejętności miękkich**, które są przydatne na rynku pracy, jest bardzo ważnym elementem procesu nauczania. W podstawie programowej „podkreśla się, że nauka języków obcych przyczynia się do rozwoju umiejętności rozumowania w ogóle oraz rozwijania tzw. umiejętności miękkich, w tym umiejętności współpracy. Zaznacza się również, że kształcenie w zakresie języka obcego nowożytnego powinno wspierać i być wspierane przez kształcenie w zakresie pozostałych przedmiotów oraz umiejętności ogólnych, czyli wymaga od nauczycieli znajomości całej podstawy kształcenia ogólnego” (Wujec-Kaczmarek, Tarnawska i Kupis-Wielgus 2018: 8–9).

Kompetencje miękkie związane są z naszą psychiką. Możemy je podzielić na dwie grupy: **umiejętności osobiste** (np. zarządzanie czasem, radzenie sobie ze stresem,

kreatywność, asertywność czy umiejętność podejmowania decyzji) oraz **umiejętności interpersonalne** (np. umiejętność pracy w zespole, komunikatywność, umiejętność uważnego słuchania czy motywowania innych do pracy). Kompetencje miękkie można ćwiczyć i rozwijać. Nie są one jednak umiejętnościami, których można się nauczyć z podręczników. Dlatego tak ważna jest rola nauczyciela, przewodnika, który kształtuje młodego człowieka i pokazuje mu sposoby na skuteczną i efektywną edukację.

Przykładowe zastosowanie niektórych umiejętności miękkich na lekcjach języka angielskiego omówiono poniżej.

- **Zarządzanie czasem** – należy pokazywać uczniom, jak zaplanować i podzielić zadania czy pracę (np. w projekcie), aby nie tracić czasu.
- **Radzenie sobie ze stresem** – możemy pokazać uczniom konkretne techniki i sposoby radzenia sobie ze stresem, np. podczas testów czy odpowiedzi ustnych, jak uczyć się, aby przynosiło to pożądane efekty i nie prowadziło do sytuacji stresogennych (fiszki, mapy myśli, notatki graficzne). Dobrze przed testami powtórzyć materiał, wykorzystując gry planszowe lub interaktywne. One również służą rozwojowi kompetencji miękkich. Szczególnie w obecnej pandemicznej rzeczywistości gry online stosowane podczas zdalnego nauczania zmuszają ucznia do maksymalnej koncentracji, uczą podejmowania trudnych decyzji, które mają wpływ na wynik wyzwania, pozwalają na użycie zdobytej wiedzy w konkretnej sytuacji (np. quizy na platformie Kahoot!, gdzie możemy skorzystać z gotowych rozwiązań lub sami dostosować poziom trudności do umiejętności i specyfiki naszego zespołu klasowego).
- **Komunikatywność** – jeśli nasi uczniowie poczują się pewni i akceptowani w klasie – przez rówieśników i nauczyciela – będą chętnie wyrażali swoje poglądy, mówili i dyskutowali na swoim poziomie lub też będą starali się dopasować go do poziomu swojego rozmówcy. Dobrą metodą rozwijania tej umiejętności jest debata lub dyskusja. Uczniowie uczą się wtedy prezentowania argumentacji, przekonywania i słuchania innych oraz brania udziału w sporze. Przykładem może być debata oksfordzka.
- **Praca zespołowa** – to niezwykle ważna umiejętność. Wiele ćwiczeń na naszych zajęciach jest organizowanych właśnie w grupach, pozwala to uczniom na rozwój umiejętności przywódczych, współpracy, wzajemnej pomocy; dzieci uczą się od siebie nawzajem oraz uczą się odpowiedzialności za wspólną pracę. Można zastosować np. odgrywanie scenek (drama). Pozwoli to na praktyczne ćwiczenie i rozwijanie umiejętności społecznych – komunikowanie się, negocjowanie czy podejmowanie decyzji.

2.8. Interdyscyplinarność w nauczaniu języka obcego

Język obcy coraz częściej jest wykorzystywany nie tylko jako narzędzie komunikacji, ale także zdobywania i pogłębiania swojej wiedzy. W interdyscyplinarnym nauczaniu (inaczej międzyprzedmiotowym) języka angielskiego w ramach *soft CLIL* „uczniowie będą posługiwać się językiem obcym w mowie i piśmie w celu poradzenia sobie z nowymi informacjami oraz dla lepszego zrozumienia nowych doświadczeń [...] oraz treści przedmiotowych włączonych do [...] programu nauczania” (Muszynska 2019: 5–6). Ma ono na celu opanowanie zarówno treści nauczanego przedmiotu, jak i samego języka, w tym wypadku angielskiego. Zintegrowane kształcenie językowo-przedmiotowe to

nauczanie różnych przedmiotów, różnych treści ujętych w podstawie programowej, wskazującej, że „kształcenie w zakresie języka obcego nowożytnego powinno wspierać i być wspierane przez kształcenie w zakresie pozostałych przedmiotów oraz umiejętności ogólnych. Należy mieć świadomość, że wiele technik stosowanych podczas zajęć z języka obcego nowożytnego, np. planowanie i analizowanie zasobu środków i umiejętności językowych posiadanych i wymaganych do wykonania danego zadania językowego, twórcze wykorzystanie języka, traktowanie popełnionego błędu jako narzędzia rozwoju własnych umiejętności językowych, wykorzystywanie domysłu językowego w procesie rozumienia tekstu słuchanego i czytanego, odkrywanie wzorców i formułowanie reguł, sprzyja nie tylko rozwojowi umiejętności językowych, ale przyczynia się do rozwoju umiejętności rozumowania w ogóle” (Dz. U. 2017, poz. 356 z późn. zm.), poprzez język lub też języka poprzez przedmiot. Sam język angielski będzie tu narzędziem służącym do osiągnięcia celu. W nauczaniu interdyscyplinarnym najczęściej wybieraną metodą jest metoda projektu, ponieważ wzbogaca ona pracę dydaktyczno-wychowawczą, wymusza tworzenie nowych pomysłów, rozwija umiejętności uczniów oraz samego nauczyciela. Ponadto dzięki interdyscyplinarności możemy zaobserwować wzrost akceptacji uczniów dla podejmowanych działań w procesie nauczania i uczenia się. Nie mniej ważnym aspektem interdyscyplinarności jest osiąganie lepszych rezultatów w pracy, zarówno w zakresie języka, jak i przekazywanych treści (Bolak, Białach i Dunphy 2005).

Na II etapie edukacyjnym można łączyć z językiem angielskim treści z wielu przedmiotów. Mogą to być elementy przyrody czy w dalszych klasach geografii i biologii, wychowania fizycznego, chemii lub fizyki. Zajęcia, na których pojawiają się elementy kształcenia zintegrowanego, cieszą się wśród uczniów bardzo dużym zainteresowaniem i motywują ich do dalszej pracy, a nawet podnoszą ich kwalifikacje i powodują, że czują się oni bardziej przygotowani do wkroczenia w edukację ponadpodstawową, równocześnie stając się częścią nowoczesnego społeczeństwa.

„Science in English” to zajęcia łączące język angielski z zawartymi w podstawie programowej elementami biologii, chemii czy geografii. Zastosowanie innowacji „Science in English” było i jest odpowiedzią na potrzebę efektywnego, nowoczesnego i interesującego sposobu nauki języka obcego, który urozmaici tradycyjne prowadzenie zajęć, weźmie pod uwagę zainteresowania uczniów, a także umożliwi współpracę między nauczycielami – nauczanie zespołowe nauczyciela języka i nauczyciela innego przedmiotu – *team teaching* (Komorowska 2009a: 170) Podczas zajęć uczniowie mogą być podzieleni na grupy – naukowców, którzy przygotowują, analizują, realizują i opisują doświadczenia i wykonane eksperymenty. Następnie ich wyniki omawiają, prezentują na forum klasy, pokazując efekty swojej pracy, dowody na uzasadnienie czy potwierdzenie swoich teorii, wspierając się prezentacją i zdjęciami wykonanymi na potrzeby eksperymentów.

Jak zauważają Anna Parr-Modrzejewska i Weronika Szubko-Sitarek, „w pracy metodą CLIL naturalna potrzeba komunikacyjna sprawia, że zakres leksykalny i strukturalny języka obcego zostaje poszerzony o elementy charakterystyczne dla przedmiotów, z którymi jest integrowany” (Parr-Modrzejewska i Szubko-Sitarek 2016: 102). Konkretnym tego przykładem z sali lekcyjnej może być tworzenie słowniczków tematycznych z biologii czy geografii na lekcji języka angielskiego. Mają one za zadanie tłumaczyć podstawowe zagadnienia przedmiotowe na język angielski. W ten

sposób treści ze wspomnianych wcześniej przedmiotów realizowane są na lekcji języka angielskiego (Nojszewska 2019: 15). „W podejściu CLIL język obcy jest narzędziem przekazu treści przedmiotowych, a do przyswajania struktury języka dochodzi niejako mimochodem. W wyniku tego wzbogacenia język ucznia staje się mniej sztamkowy, a jego wypowiedzi charakteryzuje większa naturalność wynikająca z przyswojenia fraz językowych, często nieprzypisanych do programu edukacji językowej na danym etapie kształcenia. Poza tym pośrednictwo dwóch kodów językowych może przyczynić się do głębszego zrozumienia nauczanych treści przedmiotowych” (Parr-Modrzejewska i Szubko-Sitarek 2016: 102).

Przywołany przez autorkę programu *Angielski przyjazny mózgowi* przykład integrowania treści międzyprzedmiotowych, w którym język angielski służy do przekazu treści przedmiotowych, to opis wybuchu wulkanu, który może zostać połączony z elementami historycznymi w postaci pogadanki o Pompejach, z elementami chemii, gdzie omawia się skład chemiczny gazów emitowanych do atmosfery podczas erupcji wulkanu, a także geograficznymi strefami erupcjogennymi. Można także rozszerzyć te treści o nazewnictwo klęsk i katastrof naturalnych na lekcji języka angielskiego (Nojszewska 2019:16). Umiejętność zintegrowania tej wiedzy i przekazania jej w języku angielskim prowadzi do rozwinięcia CALP – *Cognitive Academic Language Proficiency*, dzięki któremu uczeń będzie posiadał umiejętności opisywania zjawisk, tworzenia hipotez, argumentowania i uzasadniania swoich opinii (Muszyńska 2019: 10). Dodatkowo trzeba wspomnieć, że konieczne jest nawiązanie współpracy z nauczycielami wybranych przedmiotów w celu merytorycznej kontroli przekazywanych uczniom podstaw wybranych przedmiotów (*soft CLIL*). Współpraca ta zaowocować może wieloma narzędziami oraz materiałami wykorzystywanymi przez nauczyciela na zajęciach. Daje to nauczycielom możliwość spojrzenia na edukację językową inaczej niż dotychczas i pozwala rozwinąć nie tylko kreatywność, ale i innowacyjność.

Dobrym przykładem tego, jak metodologia CLIL pobudza kreatywność i innowacyjność na lekcji języka angielskiego, może być próba zintegrowania podstaw kodowania i algorytmiki z treściami językowymi (Nojszewska 2019: 15). Warto zauważyć, że język kodowania do złudzenia przypomina struktury językowe (zwłaszcza w języku angielskim) i może być doskonałą bazą do wprowadzania np. trybów warunkowych na lekcji języka angielskiego. Fraza „*IF and ONLY IF*” w pisaniu kodu programu może stanowić element spójny między podstawami kodowania a nauką innego kodu, jakim jest język angielski, co z kolei prowadzi do tworzenia podwalin myślenia algorytmicznego, charakterystycznego dla wszystkich języków programowania.

Poprzez zastosowanie podejścia CLIL umiejętności językowe, płynność w zakresie wszystkich czterech umiejętności językowych oraz zainteresowanie językiem i innymi obszarami przedmiotowymi zwiększa się znacząco bez wykonywania żmudnej i wytężonej pracy, np. z podręcznikiem (Muszyńska 2019: 10–11). Takie podejście kształci przyszłych specjalistów, którzy bez trudu odnajdą się na wymagającym rynku pracy. Doskonale spełnia wymagania podstawy programowej, postulującej „tworzenie i wykorzystywanie takich zadań językowych, które będą stanowiły ilustrację przydatności języka obcego nowożytnego do realizacji własnych celów komunikacyjnych, oraz stwarzanie sytuacji edukacyjnych sprzyjających poznawaniu i rozwijaniu przez uczniów własnych zainteresowań oraz pasji” (Dz. U. 2017, poz. 356 z późn. zm.).

Prowadzenie przez uczniów paszportu językowego / Europejskiego Portfolio Językowego umożliwi im uświadomienie sobie wszystkich potencjalnych sytuacji językowych, z którymi się zetknęli lub mogą w przyszłości się zetknąć, a w ten sposób uwrażliwi ich na potrzebę komunikacji w celach interpersonalnych. Uczniowie rozwiną BICS – *Basic Interpersonal Communicative Skills*, który stanowi podwaliny do wykształcenia przez ucznia CALP – *Cognitive Academic Language Proficiency* (Muszyńska 2019: 10).

Warto zauważyć, że „wszystkie te działania powinny docelowo służyć rozwijaniu u uczniów świadomości znaczenia języków obcych nowożytnych w różnych dziedzinach życia społecznego, w tym w pracy, również w odniesieniu do ścieżki własnej kariery zawodowej” (Dz. U. 2017, poz. 356 z późn. zm.). Ponadto zastosowanie metodologii CLIL jest zgodne z zapisami Zalecenia Rady Europejskiej, które akcentuje znaczenie nauczania międzydyscyplinarnego w procesie edukacyjnym (Dz. Urz. UE 2018, C189/1).

2.9. Zasady projektowania uniwersalnego i specjalne potrzeby edukacyjne (SPE)

Projektowanie uniwersalne w edukacji oznacza „takie przygotowanie materiałów i zajęć dydaktycznych, które umożliwi zdobycie wiedzy na dany temat osobom ze zróżnicowanymi możliwościami w zakresie widzenia, słyszenia, mówienia, poruszania się, czytania, pisania, rozumienia języka czy zapamiętywania. Pozwala to uniknąć powtórnego przygotowania zajęć pod kątem uczniów ze specyficznymi potrzebami edukacyjnymi” (Orkwis 1999; za: Fedorowicz 2007: 399). Projektowanie uniwersalne powinno kierować się trzema wytycznymi:

- „program nauczania umożliwia przekazywanie treści w różny sposób – należy wykorzystywać materiały zarówno oglądowe, jak i słuchowe. Bardzo przydatnym narzędziem staje się wówczas komputer, jego oprogramowanie i urządzenia peryferyjne umożliwiające zaspokajanie różnorodnych potrzeb edukacyjnych;
- program nauczania pozwala na wykorzystanie przez ucznia rozmaitych form wyrazu – tu również z pomocą przychodzi komputer i inne nowoczesne technologie. Uczeń nie musi prezentować swojej wiedzy jedynie w formie pisemnej, ale może ją wzbogacić fotografiami, muzyką, filmami wideo czy pracami plastycznymi. Osoby niemogące tradycyjnie pisać czy rysować mają możliwość wykorzystania różnorodnych technologii wspomagających;
- program nauczania umożliwia prowadzenie zajęć na różne sposoby. Nauczyciel musi opracować takie formy prowadzenia lekcji, aby pobudzić uczniów do aktywności” (Orkwis 1999; za: Fedorowicz 2007: 399).

Ze względu na to, że coraz więcej uczniów wymaga specjalnych form kształcenia, wielu z nich kształci się w szkołach i klasach integracyjnych oraz w klasach specjalnych organizowanych w szkołach ogólnodostępnych na wszystkich etapach edukacji (Serafin 2001: 98). Są to zarówno uczniowie w normie intelektualnej (np. niewidomi, niesłyszący, z niepełnosprawnością ruchową, z przewlekłymi chorobami psychosomatycznymi), jak i z upośledzeniem umysłowym, autyzmem bądź niepełnosprawnościami sprzężonymi. Dlatego też w takich placówkach warto wprowadzać zasadę projektowania uniwersalnego, by zapobiec tworzeniu rozłamów pomiędzy dziećmi zdrowymi, które są w większości, a dziećmi niepełnosprawnymi, które są w mniejszości. Spróbujmy tak zaprojektować proces edukacji, aby integrował on wszystkich naszych uczniów.

Projektowanie uniwersalne powinno konsekwentnie realizować podstawowe zasady:

- zapewnienie różnorodnych sposobów przekazu informacji w czasie zajęć dydaktycznych;
- zapewnienie uczniowi różnorodnych form ekspresji i prezentowania wiedzy i kompetencji;
- zapewnienie różnorodnych form zaangażowania i motywowania ucznia do pracy (Domagała-Zyśk 2019).

Spełnienie tych wszystkich warunków pozwoli na równe, sprawiedliwe traktowanie wszystkich uczniów, niezależnie od tego, czy mają oni specjalne potrzeby edukacyjne czy też nie. Jak zauważa Ewa Domagała-Zyśk, „konsekwentne stosowanie tych zasad pozwala większości uczniów na aktywny i pełny udział w zajęciach szkolnych oraz regularne nabywanie wiedzy i kompetencji. Projektowanie uniwersalne nie wyklucza jednak także konieczności stosowania specjalistycznego wsparcia dla uczniów ze złożonymi potrzebami” (2019).

Poniżej przedstawiono przykłady dostosowań oraz modyfikacji możliwych do zastosowania podczas lekcji języka angielskiego, ze szczególnym uwzględnieniem osób słabosłyszących i słabowidzących:

- film na lekcji – oprócz manipulowania głośnością w razie potrzeby można zastosować napisy, które mogą mieć większą czcionkę; inną możliwością jest zaproponowanie dziecku z niepełnosprawnością miejsca z przodu klasy oraz zasugerowanie korzystania ze słuchawek; jeśli dziecko nosi aparat słuchowy, wystarczy bliska odległość od głośnika;
- elektroniczne podręczniki – w dzisiejszych czasach większość podręczników do nauki języka angielskiego ma swoje elektroniczne odpowiedniki, co daje uczniowi ze SPE możliwość korzystania z takiego podręcznika np. na tablecie, można wtedy dostosować czcionkę, zmienić wielkość liter czy powiększyć konkretne zadania; ponadto można wydrukować ćwiczenia z większą czcionką, tak aby uczeń słabowidzący mógł komfortowo rozwiązywać zadanie, nie tracąc energii na odszyfrowanie tekstu;
- skrypt z lekcji – może być on przydatny, jeśli nauczyciel przygotowuje go nie tylko dla osób słabosłyszących, ale też dla uczniów z dysgrafią. Opracowanie skryptu dla uczniów słabosłyszących może polegać np. na wprowadzeniu luk, które uczeń może samodzielnie wypełnić w czasie lekcji. Nauczyciel może wykonać krótkie notatki, które prześle przez e-dziennik lub wydrukuje, co ułatwi pracę uczniom z dysgrafią, gdyż już podczas lekcji będą mogli wkleić je do zeszytu. Dzięki temu każdy uczeń będzie miał możliwość aktywnego uczestniczenia w zajęciach;
- możliwość wyboru – nauczyciel powinien dać możliwość wyboru zaprezentowania swojej wiedzy poprzez odpowiedź ustną, przygotowanie plakatu, prezentacji czy wypracowania, projektu; taka możliwość powinna być dana wszystkim uczniom. Dla ucznia ze SPE można zastosować pytania naprowadzające, które pozwolą uczniowi poprawnie wykonać zadanie. Tego typu zadania można wykorzystać nie tylko z uczniami ze SPE, lecz również z wszystkimi uczniami. Pozwoli to na uniknięcie stygmatyzacji i poczucia alienacji;
- testy, kartkówki, ćwiczenia – dobrze, aby uczeń miał możliwość napisania ich w formie tradycyjnej (papierowej) lub elektronicznie; uczeń z mniejszą sprawnością

motoryczną ręką uniknie stresu związanego z pisaniem, a jego wyniki mogą okazać się zaskakująco lepsze; równie ważna podczas sprawdzania wiedzy będzie odpowiednia ilość czasu na zadania, dlatego trzeba dobrze przemyśleć liczbę zadań i długość testu; istotne może być również dodatkowe miejsce na notatki czy odpowiedź – uczniowie słabowidzący czy niedowidzący powinni mieć nie tylko większą czcionkę, ale i więcej miejsca do pisania;

- polecenia – instrukcje dawane uczniom, niezależnie od ich niepełnosprawności, powinny być jasne, proste i klarowne, wręcz intuicyjne;
- obraz – pamiętajmy o tym, żeby w przygotowanych zadaniach czy ćwiczeniach tekst nigdy nie interferował ze zdjęciem, trudno wtedy skupić wzrok na tekście pisanym; obraz jest istotny dla dzieci niedosłyszących i niedowidzących, jak i dla regularnego ucznia – można go opisywać, może przynosić pewne skojarzenia, można opowiadać o różnicach między obrazami, zdjęcie może być większe, mniejsze, można je zaprezentować na tablicy multimedialnej, powiększyć konkretne elementy; zaprezentowany obraz zawsze będzie wymuszał odpowiedź;
- odstępy między liniami – pamiętajmy, że u uczniów ze SPE zwiększony wysiłek podczas odczytywania drobnego druku (nawet taki, który przez większość jest postrzegany jako normalny) może powodować nadmierne zmęczenie, co może doprowadzić do spadku aktywności na zajęciach, dlatego zadbajmy o większe odstępy między liniami tekstu oraz – w razie potrzeby – stosowanie powiększonego druku.

Opisane powyżej zabiegi mają na celu wyrównywanie szans między uczestnikami zajęć, zapewnienie wszystkim pełnego dostępu do edukacji oraz uniknięcie stygmatyzacji uczniów ze SPE. Starajmy się więc tak zaprojektować nasze zajęcia, aby jak najszersze grono uczniów mogło z nich w pełni korzystać i czerpać satysfakcję z uczenia się.

ROZDZIAŁ III

Organizacja procesu dydaktycznego – zasady pracy na lekcji języka angielskiego

Organizacja procesu dydaktycznego jest niczym innym jak zrealizowaniem zaplanowanych czynności (omówionych w rozdziale I) w praktyce. Oznacza to, że nauczyciel dostosowuje zaplanowane działania do realiów szkolnych lub klasowych, dokonując oczywiście wszelkich niezbędnych zmian, które może na nim wymusić konkretna sytuacja.

3.1. Zasady pracy na lekcji języka angielskiego

Ważnym elementem pracy nauczyciela jest dążenie do prawidłowej i efektywnej organizacji procesu dydaktycznego. W tym celu nauczyciel powinien opracować zestaw zasad obowiązujących na lekcji języka angielskiego – dobrze opracowane i znane uczniom będą prowadzić do utrzymania dyscypliny. Wprowadzone zasady powinny być przestrzegane zarówno przez ucznia, jak i nauczyciela. Przede wszystkim powinny zostać omówione i ustalone z uczniami, a nawet wypracowane przez nich pod okiem nauczyciela. Owe zasady stworzą swoiste **rytuały klasowe**, których przykładem może być używanie podczas lekcji tzw. *classroom language* (*Can I go to the toilet? Can I close the window?*). Można także stworzyć kontrakt klasowych zasad spisany w języku angielskim i umieścić go w widocznym dla uczniów miejscu, tak aby w razie potrzeby przytoczyć jego zapisy.

Należy także pamiętać, że serdeczne powitanie i zapytanie ucznia *How are you?* wprowadzi miłą i wolną od stresu sytuację edukacyjną, która nie tylko pokaże uczniowi, że jest dla nas ważny, ale także rozwinie w nim kompetencje komunikowania się w języku obcym i pozwoli uwrażliwić na różnice kulturowe między Polakami i Brytyjczykami. Jeżeli podczas sprawdzania obecności zapytamy ucznia o jego domowe zwierzątko lub coś, czym się interesuje (np. filmami Marvela, a wiemy, że niedawno była premiera takiego filmu), to uda nam się nawiązać głębszą relację z uczniem. Jednocześnie dzięki takiemu pytaniu uczeń znajdzie się w autentycznej sytuacji językowej. Sprawdzanie obecności to także doskonała okazja do nauczenia się imion uczniów na pamięć. Uczeń, do którego możemy zwrócić się po imieniu, pracuje na lekcji efektywniej i jest zdecydowanie czujniejszy. Taka praktyka może okazać się skuteczna także podczas nauczania zdalnego, aby zapobiec poczuciu anonimowości uczniów (wynikającego np. ze zmiany imion uczniów na „nicki” w oprogramowaniu do wideokonferencji).

Oczywiście, kolejne zasady pracy na lekcji dotyczące przygotowania do lekcji, oceniania oraz tzw. nieprzygotowań zawarte są w PZO, które należy przedstawić uczniom i omówić z nimi podczas pierwszych zajęć. Owe zasady są indywidualnie przygotowywane przez nauczyciela języka angielskiego, ale zawsze w zgodzie z obowiązującym w danej placówce WZO. Warto zwrócić uwagę na ocenę celującą, będącą obecnie najwyższą oceną cząstkową, którą uczeń może otrzymać za bezbłędne lub prawie bezbłędne opanowanie treści podstawy programowej, a nie takich, które poza nią wykraczają. Należy więc pamiętać, aby określić w skali ocen wymagania (np. procentowe) do uzyskania tej oceny.

Bezspornie, zgodnie z założeniami podstawy programowej oraz zaleceniami autorek programów nauczania, należy stworzyć uczniowi jak najwięcej sytuacji, w których będzie komunikował się w języku angielskim. Jest to zgodne także z założeniami podejścia komunikacyjnego w nauczaniu języków obcych. Podkreśla się, że dzięki komunikacji w języku angielskim, która jest celem nadrzędnym, uczniowie będą poszerzali swoje horyzonty, poznawali nowych ludzi, wzmocni się ich zainteresowanie otaczającym ich światem i kulturą krajów, z którymi będą mieli w przyszłości styczność. Warto też wspomnieć, że dzięki budowaniu właściwych relacji pomiędzy uczniem a nauczycielem, prowadzeniu stałej obserwacji uczniów i ich pracy nauczyciel może lepiej zdiagnozować ich potrzeby i lepiej ich zrozumieć. Marzena Żylińska podkreśla, że „głównym zadaniem nie będzie już przekazywanie wiedzy, ale takie zaplanowanie i zorganizowanie procesu nauki, aby uczniowie mogli samodzielnie rozwiązywać zadania” (2015: 97), co prędkiej czy później zaprocentuje przełamaniem przez ucznia strachu przed mówieniem w języku angielskim. W efekcie rozmowy telefoniczne, korespondencja prowadzona w języku angielskim, wyjazd do innego kraju, zwiedzanie, przeprowadzka czy poznawanie kultury i tradycji nie sprawi w przyszłości już dorosłemu człowiekowi kłopotu oraz pozwoli mu poradzić sobie w każdej sytuacji wymagającej komunikacji językowej.

Podczas organizacji warsztatu pracy należy zadbać o to, by nauczyciel „w procesie kształcenia przedstawiał zindywidualizowane i spersonalizowane podejście do każdego ucznia, mając na uwadze jego (specyficzne) potrzeby, umiejętności oraz kompetencje społeczne” (Muszyńska 2019: 4).

Podczas prowadzenia lekcji nauczyciel powinien stosować różne formy pracy, dostosowane do zdolności i umiejętności oraz potrzeb uczniów oraz nauczanego materiału. Można tu wyróżnić: pracę indywidualną, pracę w parach, pracę w grupach, pracę projektową indywidualną i grupową, wykonywaną w szkole lub w domu, a także pracę frontalną, czyli z całą klasą.

Pracując z uczniami, powinniśmy używać różnych technik pracy, odnosząc się do poszczególnych sprawności językowych, gramatyki i słownictwa. Wymienione sprawności wynikają jedna z drugiej i nigdy nie będą występowały osobno. Hanna Komorowska w pracy *Skuteczna nauka języka obcego* (2009a) wskazuje różne modele lekcji i ich typy, omawia także wykorzystywanie przez nauczyciela podejścia dedukcyjnego i indukcyjnego, dzięki którym nauczyciel może indywidualnie podejść do zespołu klasowego i prawidłowo zaplanować efektywne przyswajanie wiedzy przez ucznia.

Warto pamiętać o tym, że „wraz ze stosunkowo dużą różnorodnością modeli lekcji opisanych według różnych kryteriów możliwe jest elastyczne stosowanie różnych schematów w zależności od postawionych celów dydaktycznych i specyfiki nauczanej grupy” (Komorowska 2009b: 95). Odpowiedni wybór modelu lekcji stworzy przestrzeń do integracji sprawności językowych i da możliwość wykorzystania jak największej liczby ćwiczeń komunikacji językowej.

W programie nauczania *Angielski przyjazny mózgowi* Justyna Nojszewska przedstawia podstawowy model lekcji, zwracając uwagę na jej stałe elementy:

1. przykucie uwagi ucznia (zaintrygowanie go poprzez wykorzystanie stymulacji wizualnej, gier, prowokujących lub zaskakujących pytań, stwierdzeń, żartów);

2. prezentacja celów lekcji i kryteriów sukcesu (maksymalnie 2–3 cele oraz wyszczególnienie informacji o tym, co konkretnie uczeń musi zapamiętać lub jakie umiejętności osiągnąć, aby osiągnąć oczekiwane rezultaty);
3. pokazanie praktycznego zastosowania wiedzy (przekonanie ucznia o ważności i przydatności nauczanych treści)
4. zadania dla uczniów (zaangażowanie i aktywność uczniów służące odkrywaniu wiedzy; należy zadbać o to, by każdy uczeń, także ten ze SPE, miał możliwość osiągnięcia sukcesu, jak również pamiętać o tym, aby doceniać rezultaty pracy uczniów);
5. podsumowanie (należy zreasumować treści omawiane podczas zajęć, odnosząc się do celów i kryteriów sukcesu) (Nojszewska 2019: 17–19).

Mając na uwadze powyższe, nauczyciel zapewni płynne przejście od nauczania wczesnoszkolnego, którego charakterystycznym elementem była nauka przez zabawę, do nauczania języka angielskiego na II etapie edukacyjnym, gdyż nadal w zaplanowanej przez nauczyciela lekcji będą obecne znane uczniom z wcześniejszego etapu elementy, takie jak przykucie uwagi czy pokazanie praktycznego zastosowania nabytej wiedzy. Proponowany przez autorkę programu *Angielski przyjazny mózgowi* model lekcji ARCS zaspokaja naturalną ciekawość ucznia, podtrzymuje jego uwagę, a także w dużym stopniu pomaga mu usystematyzować wiedzę (Nojszewska 2019: 18).

Umiejętność zakończenia lekcji w taki sposób, by uczeń miał możliwość wyartykułowania tego, czego się nauczył, lub tego, co jeszcze sprawia mu trudność, jest nieoceniona w kontekście planowania kolejnych zajęć. Pod koniec każdej lekcji należy podsumować treści i postarać się uzyskać informację zwrotną od ucznia, określającą w jakim stopniu udało mu się zrozumieć nauczane treści i osiągnąć założone na początku lekcji cele. Sprawdzą się tutaj metoda czerwonych i zielonych świateł, której celem jest udzielenie nauczycielowi informacji zwrotnej, czy cele lekcji zostały osiągnięte (uczniowie pokazują zielony kartonik), czy też należy wydłużyć pracę nad założonymi celami, gdyż nie zostały one osiągnięte (uczniowie pokazują czerwony kartonik). Taka informacja jest punktem wyjścia do rozpoczęcia kolejnej lekcji oraz podpowiada nauczycielowi, jakie zadanie domowe powinien polecić uczniom. Zadanie domowe powinno być tak zaplanowane, by skłaniało ucznia do refleksji nad tym, w jakim stopniu opanował już dane zagadnienie. Nie powinno więc być zbyt obciążające. Systematycznie zadawane prace domowe mogą być doskonałym narzędziem służącym autorefleksji, rozwijaniu samokontroli oraz nabywaniu umiejętności samokształcenia w kontekście uczenia się przez całe życie (Nojszewska 2019: 18–19).

Organizacja procesu dydaktycznego wymaga także odpowiedniego układu i aranżacji sali lekcyjnej, dzięki którym realizacja założonych celów będzie łatwiejsza. Te zagadnienia omówiono w kolejnym podrozdziale.

3.2. Organizacja przestrzeni dydaktycznej

Sala lekcyjna z założenia powinna być miejscem do efektywnej nauki, dlatego należy zwrócić uwagę na jej odpowiednią organizację i aranżację.

Przede wszystkim powinna być dobrze wyposażona. Należy zadbać o pomoce dydaktyczne takie jak mapy tematyczne, plakaty związane z gramatyką czy kulturą

krajów anglojęzycznych, fotografie zabytków, a także karty obrazkowe, gry planszowe, gry dydaktyczne przygotowane przez nauczyciela, przedmioty codziennego użytku związane z nauczaniem słownictwem, zestawy gotowych ćwiczeń, materiałów dodatkowych przygotowanych do pracy indywidualnej z danym typem ucznia. Nauczyciel powinien jednak uważać, by nie przesadzić z efektem WOW. Nadmiar wyposażenia może przynieść odwrotny skutek niż zamierzony, a zbędne materiały mogą rozpraszać uwagę uczniów. Zaleca się więc dostosowanie aranżacji i doboru pomocy dydaktycznych do potrzeb grupy.

Przygotowanie lub zgromadzenie pomocy naukowych należy zaplanować przed rozpoczęciem procesu dydaktycznego, zwłaszcza jeśli zamierzamy wykonać je samodzielnie z wykorzystaniem sprzętów takich jak laminator czy drukarka. Niezbędne w sali są również sprzęty związane z nowoczesnymi technologiami informatycznymi, a wśród nich: laptop, tablet lub komputer z dostępem do internetu, projektor, odtwarzacz płyt CD, tablica interaktywna. Nie możemy też zapominać o tradycyjnej tablicy (niekoniecznie kredowej) – nasi uczniowie mogą być wzrokowcami i to, co zapisane, zostaje w ich pamięci na dłużej.

Jak wskazuje Justyna Nojszewska, „docelowo sala ma być miejscem przypominającym pokój do nauki, a nie klasycznie rozumianą salą lekcyjną, w której centrum uwagi stanowi tablica i nauczyciel” (2019: 17). Autorka programu nauczania proponuje, by sala została wyposażona w „regały lub szafki, w których uczniowie mogliby przechowywać segregatory z portfolio językowym, [...] kącik z lekturami anglojęzycznymi i autentycznymi materiałami źródłowymi, [...] tablice korkowe lub magnetyczne prezentujące prace uczniów” (tamże). Zaleca się stworzenie minibiblioteczki, która może powiększać się z roku na rok. Uczniowie mogliby w niej znaleźć książki w oryginale oraz uproszczone przykłady niektórych lektur (tzw. *graded readers*), przekłady niektórych lektur, które mogą zostać wykorzystane do pracy z uczniem zdolnym, książki z zadaniami gramatycznymi – dzięki temu zawsze będzie można w razie potrzeby sięgnąć po którąś z pozycji i wspomóc czy uatrakcyjnić proces lekcyjny. W kontekście powyższego warto nadmienić, że można skierować ucznia także do biblioteki szkolnej, w której nauczyciel języka angielskiego stworzy bazę anglojęzycznych książek, przydatnych w pracy z uczniami zdolnymi.

Barbara Muszyńska trafnie zauważa, że „ważne jest wspólne budowanie przestrzeni do nauki, tak aby uczniowie dzielący ją byli za nią odpowiedzialni, aby byli współodpowiedzialni za materiały znajdujące się w niej, ale również za porządek i czystość, gdyż tylko takie podejście przyczyni się [...] do wykształcenia postawy odpowiedzialności za środowisko [...] oraz podejmowania działań, które są dobre nie tylko dla nas, ale i dla innych, dla dobra ogółu” (Muszyńska 2019: 7).

Warto zadbać również o odpowiednie ustawienie stolików, inne do pracy w grupach, inne do pracy w parach, jeszcze inne do pracy samodzielnej, ale zawsze takie, aby w razie potrzeby móc zmniejszyć dystans pomiędzy uczniem a nauczycielem. Uczeń i nauczyciel powinni czuć się w klasie komfortowo, a warunki powinny sprzyjać procesowi nauczania. Wyposażenie sali powinno tworzyć odpowiednie i bezpieczne warunki sprzyjające zdrowemu rozwojowi ucznia. Zaleca się, aby stoliki i krzesła dostosowywane były do wzrostu każdego ucznia. Dlatego nauczyciele powinni zwracać szczególną uwagę na to, czy uczniowie, zwłaszcza w klasach czwartych, siedzą przy odpowiednich ławkach.

Nauczyciel może skorzystać z ustawienia ławek w różnej konfiguracji – np. takiej, która sprzyja przyjaznej atmosferze, lub takiej, która sprzyja koncentracji grup na realizacji projektu czy wykonywania zadań. Najczęściej wykorzystywane ustawienie ławek to: kręgi, półkola i podkowy.

We współczesnej szkole nieodzownym elementem klasy językowej jest komputer, laptop lub tablet ze stałym dostępem do internetu oraz tablica multimedialna. Wiele z używanych przez nas podręczników ma odpowiedniki cyfrowe, dzięki czemu możemy wyświetlać na niej uczniom fragmenty tekstów, ćwiczeń, a nawet filmów. Istnieje możliwość dostosowywania czcionki, zmiany koloru, powiększania obrazu, co jest ważne dla uczniów mających rozwiniętą pamięć wzrokową, ale również uczniów ze SPE. Dodatkowo komputery i tablice możemy wykorzystywać do różnego rodzaju gier językowych, platform edukacyjnych, połączeń międzynarodowych, które sprawią, że nasza lekcja będzie o wiele efektywniejsza i ciekawsza. Co więcej, po wcześniejszym uzyskaniu zgody rodziców oraz zaplanowaniu działań wspólnie z uczniami, możemy połączyć nasze urządzenia ze smartfonami uczniów. Zbliży nas to do świata młodego człowieka, dla którego nieodzownym elementem codziennego życia stał się telefon czy tablet. Możemy w ten sposób grać np. w Kahoot!, tworzyć fiszki w Quizlet, interaktywne quizy wideo, korzystając z Edpuzzle, multimedialne zadania edukacyjne w Educaplay, filmy z własnych materiałów i zdjęć za pomocą WeVideo, przygotowywać niesamowite interaktywne karty pracy, wykorzystując do tego Wizer.me. Daje nam to sposobność, by przećwiczyć różnego rodzaju zagadnienia od słownictwa po gramatykę, od słuchania po czytanie. Uczniowie reagują z zainteresowaniem na ten rodzaj ćwiczeń, ponieważ cały proces odbywa się dość szybko, nie ma czasu na nudę, a czynnik rywalizacji, który jest tu najważniejszy, sprawia, że są oni jeszcze bardziej aktywni i zmotywowani, a ich pobudzona kreatywność przynosi niesamowite efekty pracy. Samodzielność, odpowiedzialność, zaangażowanie, chęć pracy i działania ucznia zostaną zauważone podczas obserwacji, jaką prowadzi nauczyciel.

3.3. Zróżnicowane sytuacje dydaktyczne oraz potrzeby uczniów w procesie dydaktycznym

Należy pamiętać, że nie ma dwóch identycznych uczniów – każdy z nich jest wyjątkowy, zarówno uczeń zdolny, jak i przeciętny, uczeń ze SPE, trudnościami w nauce, z mniejszą lub większą motywacją do nauki, wzrokowiec, kinestetyk, słuchowiec, introwertyk czy ekstrawertyk. Nauczyciel powinien rozpoznać potrzeby edukacyjne poszczególnych uczniów, nawiązać z nimi nić porozumienia i wiedzieć, jak pracować z każdym spośród nich. Pozwoli to uczniom odnieść sukces edukacyjny, przekładający się na późniejsze sukcesy w dorosłym życiu.

W kontekście zróżnicowanych potrzeb uczniów należy zauważyć, że podstawa programowa kształcenia ogólnego (Dz. U. 2017, poz. 356 z późn. zm.) oraz Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 kwietnia 2019 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół (Dz. U. 2019, poz. 639 z późn. zm.) określają konieczność zapewnienia przez szkołę kształcenia uczniów w grupach o zbliżonym poziomie biegłości. Dzięki temu nauczyciel ma możliwość podziału uczniów według ich umiejętności językowych. Mniejsza liczebność grup pozwala na efektywniejszą pracę nad językiem i trafne dostosowanie zajęć do indywidualnych

wymagań każdego ucznia, a także skuteczniejszą realizację treści określonych w podstawie programowej.

Podział uczniów na grupy może nastąpić wtedy, gdy nauczyciel uprzednio opracuje odpowiedni dla danej grupy wiekowej lub grupy zaawansowania test i przeprowadzi go w odpowiednich warunkach. Celem przeprowadzenia testu jest określenie poziomu biegłości językowej uczniów. Warto nadmienić, iż test określający poziom biegłości językowej powinien być opracowany przez nauczyciela na podstawie treści zapisanych w podstawie programowej lub wspomnianych wcześniej programach Barbary Muszyńskiej i Justyny Nojszewskiej, powinien uwzględniać wszystkie umiejętności językowe. Na szczególną uwagę zasługują uczniowie z dysfunkcjami, gdyż dla nich test powinien być skonstruowany w taki sposób, by zaspokajał ich indywidualne potrzeby opisane przez specjalistów w opiniach. Jeśli nie zadbamy o to na etapie przygotowywania testu, doprowadzimy do sytuacji, w której uczniowie z dysfunkcjami znajdą się w jednej grupie, co nie będzie służyło ich rozwojowi.

Przeanalizowanie wyników tak skonstruowanego testu pozwoli nauczycielowi trafnie ocenić potrzeby językowe uczniów oraz umożliwi ich sprawiedliwy podział na grupy.

Trzeba pamiętać o zadbaniu o przyjazną atmosferę towarzyszącą wykonaniu testu poziomującego przez uczniów, należy wyjaśnić im, w jakim celu został zaplanowany test. Przy omawianiu wyników testu oraz dokonywaniu podziału uczniów na grupy nauczyciel powinien zatroszczyć się o dobre samopoczucie uczniów, tak aby ci spośród nich, którzy słabiej napisali test, nie czuli się wykluczeni. Ze względu na dynamiczny rozwój umiejętności uczniów dobrze jest wykonać taki test ponownie, na podobnych zasadach, np. w klasie VI. Na jego podstawie można dokonać ponownego podziału na grupy, jeżeli okaże się on zasadny.

Autorka programu *Soft CLIL* zaleca, by przy organizacji procesu nauczania zwrócić uwagę na indywidualne cechy psychofizyczne uczniów oraz ich zainteresowania i dostosować do nich nasze działania (Muszyńska 2019: 15). Różnicowanie powinno obejmować m.in. treści nauczania, metody pracy, środki dydaktyczne czy organizację pracy. Celem nauczania zróżnicowanego jest:

- przyswojenie przez wszystkich uczniów określonego zasobu wiedzy i umiejętności,
- podtrzymywanie i pielęgnowanie ich zainteresowań i uzdolnień (Kuligowska 1975).

Podstawą planowania pracy w klasie o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych jest również odpowiednie zapoznanie się z uczniami i rozpoznanie ich trudności. Każdy zaproponowany poniżej typ ucznia wymaga innego podejścia w doborze zadań, materiałów czy treści. Rozpoznawanie potrzeb naszych uczniów jest niezwykle trudne, dlatego zawsze powinno być przeprowadzane we współpracy z wychowawcą danej klasy, pedagogiem i psychologiem szkolnym czy w trudniejszych przypadkach również z osobami spoza szkoły, czyli pracownikami powiatowych poradni psychologiczno-pedagogicznych.

Zasadniczo możemy wyróżnić trzy typy uczniów. Są to:

- uczniowie przeciętni, których w klasach jest najwięcej, oni zwykle dobrze radzą sobie z postawionymi przed nimi zadaniami;
- uczniowie bardzo uzdolnieni, wykazujący się ponadprzeciętnymi umiejętnościami, inspirujący nauczyciela do ciągłych działań;

- uczniowie z problemami, którzy motywują nauczyciela do różnicowania i indywidualizacji procesu nauczania.

Powyższe założenie jest zwykle poprawne do chwili spotkania się z zespołem klasowym po raz pierwszy. Wtedy zauważamy, że każdy z wyżej wymienionych typów ucznia może mieć także indywidualne potrzeby lub uzdolnienia. Z punktu widzenia metodyki nauczania języków obcych, do ciekawej i zdecydowanie zróżnicowanej sytuacji dydaktycznej dochodzi wtedy, gdy mamy do czynienia z uczniem posiadającym pewne deficyty, które są wyraźnie na jednych przedmiotach, a ulegają wyciszeniu na innych. demonstrowane się wyraźniej na pewnych przedmiotach, podczas gdy ulegają one wyciszeniu na innych. Przykładem takiej sytuacji może być uczeń z dysleksją rozwojową, który ma trudności w uczeniu się języka polskiego, polskiej ortografii etc., a który może mieć naturalną łatwość w przyswajaniu treści w języku angielskim. Prawidłowo prowadzony uczeń może osiągnąć sukces edukacyjny na miarę swoich możliwości. Będzie to możliwe wtedy, gdy nauczyciel podda swoje obserwacje odpowiedniej refleksji i nie będzie się bał wyjść poza szeroko akceptowany model zaszufladkowania ucznia, gdy będzie ucznia nieustannie stymulował, by sprawdzić jego możliwości i stopień ograniczeń. Naturalnym jest bowiem fakt, że ograniczenia wynikające ze specyficznych potrzeb edukacyjnych demonstrowane się w różnym stopniu u każdego ucznia. Dlatego tak ważne jest, by indywidualizować proces dydaktyczny i uznawać podmiotowość ucznia oraz jego indywidualnie „zaprogramowany”, holistyczny rozwój.

W kwestii zróżnicowanych sytuacji dydaktycznych, czyli takich, w których nauczyciel powinien zindywidualizować/spersonalizować proces nauczania ucznia z dysfunkcjami, powinniśmy się kierować pewnymi zasadami. Należy indywidualnie stymulować każdego ucznia i nie upraszczać zadań, gdyż długotrwałe stosowanie takiej praktyki doprowadzi do tego, że uczeń nie będzie przygotowany do egzaminu ósmoklasisty z języka angielskiego. Należy odpowiednio przygotowywać materiały dydaktyczne uwzględniające np. powiększoną czcionkę dla osoby słabowidzącej. Warto zaproponować uczniom niedosłyszącym miejsce blisko nauczyciela, by zapewnić im możliwie największy komfort w odbiorze treści. Należy zadbać o ucznia z deficytem koncentracji poprzez unikanie np. głośnych, bardzo rozpraszających nagrań. Jest wiele pomniejszych działań, które nauczyciel może wykonać, by zoptymalizować proces dydaktyczny. Dostosowania zostały szerzej przedstawione w rozdziale VI poradnika.

3.4. Komunikacja pomiędzy nauczycielem i uczniami w kontekście lekcji stacjonarnych oraz nauczania zdalnego

Zarówno Barbara Muszyńska, jak i Justyna Nojszewska w opracowanych przez siebie programach nauczania podkreślają kluczowe znaczenie komunikacji interpersonalnej. Należy pamiętać, że „pozytywne relacje nauczyciela z uczniami wymagają nie tylko profesjonalnej wiedzy z zakresu zasad i reguł komunikacji interpersonalnej, ale także umiejętności wykorzystywania ich w praktyce dydaktycznej” (Węgrzyn-Białogłowicz 2017: 110). Obie sytuacje komunikacyjne wymagają oddzielnego omówienia.

Komunikacja interpersonalna pomiędzy uczniem a nauczycielem, również wychowawcą, jest istotnym narzędziem w pracy nauczyciela. Powinna być oparta na zasadach wzajemnego zrozumienia, zaufania i szacunku, gdyż komunikaty często dotyczą trudności, których doświadcza uczeń w przestrzeni szkolnej lub klasowej.

Nauczyciel powinien zapewnić uczniom możliwość nieskrępowanej rozmowy bez obecności innych uczniów, okazać szacunek uczniowi, który zdecydował się powierzyć mu trudność, z którą się boryka, umożliwić mu niezakłócone przekazanie komunikatu i okazać wsparcie. Wyznaczenie uczniom jednej lub dwóch przerw między lekcjami, podczas których pozostajemy do ich dyspozycji, może stworzyć dodatkowe sytuacje komunikacyjne. Uczniowie chętnie korzystają z takich niezobowiązujących form kontaktu, a refleksyjny nauczyciel jest w stanie w takiej rozmowie upewnić się, że uczeń nie boryka się z żadnymi trudnościami, lub odwrotnie, odczyta niepokojące sygnały i w porę będzie mógł zareagować.

Warto w tym miejscu wspomnieć o metodzie aktywnego słuchania, która pełni bardzo istotną funkcję w komunikacji międzyludzkiej. Istotą tej metody jest stworzenie atmosfery akceptacji i zrozumienia dla rozmówcy, co z kolei prowokuje go do dalszego mówienia. Zakłada się, że wyartykułowany przez mówiącego problem wytworzy w nim chęć samodzielnego odszukania rozwiązania, co z kolei zwolni interlokutora z konieczności udzielania rad (Cuzytek 2015: 11). Umiejętność aktywnego słuchania jest niezwykle istotna w kontekście komunikacji między uczniem i nauczycielem, gdyż stosując tę metodę, refleksyjny nauczyciel nie osądza, nie moralizuje, a co najważniejsze nie zmienia tematu rozmowy, dając uczniowi poczucie tego, że jest on dla niego ważny. W zamian nauczyciel parafrazuje i klaryfikuje to, co usłyszał, dopytuje i dzieli się swoimi doświadczeniami.

W kontekście nauczania zdalnego komunikacja interpersonalna może być poważnie zagrożona. Nauczyciel powinien zatem szczególnie zadbać o zapewnienie uczniom możliwości porozmawiania z nim zarówno o trudnościach, jak i sukcesach, które tak bardzo należy podkreślać w sytuacjach innych niż standardowe. Należy wskazać uczniom kanały komunikacyjne, do których możemy zaliczyć dziennik elektroniczny, komunikatory czy nawet rozmowę przez telefon. Im szerszy wachlarz możliwości zaprezentujemy, tym większa szansa na to, że uczeń z niego skorzysta, gdyż znajdzie swoją preferowaną formę kontaktu.

W realiach nauczania zdalnego należy zadbać o jak najbardziej spersonalizowaną formę kontaktu z uczniem. Można w czasie sprawdzania obecności zadać uczniom proste pytania w języku angielskim, które stworzą sytuację komunikacyjną oraz pozwolą nauczycielowi ocenić stan psychiczny lub formę ucznia. Do takich prostych pytań możemy zaliczyć: *How are you today? What are you going to do after school? Did you have a good sleep that night? How is your puppy/kitten? Do you like the weather today?* itp. Komunikacja między uczniem a nauczycielem w trybie nauczania zdalnego co do zasady odbywa się przez kamerkę i mikrofon. Jednakże należy zwrócić szczególną uwagę na ucznia, który odmawia włączenia kamery lub mikrofonu. Takie zachowania mogą być spowodowane brakiem odpowiednich warunków do odbywania lekcji zdalnych, np. uczniowie dzielą pokój z rodzeństwem, które również w tym czasie odbywa lekcje zdalne, lub wstydzą zabrać głos na forum klasy, gdy panuje cisza, lub też nie mają dostatecznie dużo wiary we własne możliwości. Refleksyjny nauczyciel nie powinien takiego ucznia zmuszać do włączenia kamerki, gdyż taka sytuacja może w nim wywołać duży stres. Umiejętne porozmawianie z takim uczniem może ostatecznie wpłynąć na jego samodzielną decyzję o włączeniu kamerki w odpowiednim dla ucznia momencie, gdy już poczuje się bezpiecznie. Warto także każdemu uczniowi powiedzieć

coś miłego, np.: *It's nice to see your smiling faces today! You look happy today! etc.*, gdyż niejednokrotnie może być to jedyna życzliwa sytuacja, której uczeń doświadczył w danym dniu. Inną formą komunikacji nauczyciela z uczniem w realiach nauczania zdalnego może być krótka gra na spostrzegawczość na początku lub na końcu lekcji. Nauczyciel może zainicjować grę poprzez zadanie pierwszego pytania: *The girl with brown hair please stand up and clap your hands ten times! The owners of four-legged pets please whistle twice!* Taka forma rozpoczęcia zajęć zniweluje stres, pozwoli uczniom trochę się poruszać, wyostri ich spostrzegawczość oraz zmniejszy dystans między uczniami i nauczycielem pod warunkiem, że nauczyciel również w nią się włączy. Warto także rozważyć prowadzenie *e-breaks* lub *e-chats* pomiędzy lekcjami zdalnymi, dając uczniom wyraźny sygnał, że w tym czasie jesteśmy do ich dyspozycji. W ten sposób stworzymy dla ucznia przestrzeń, w której będzie mógł z porozmawiać z nauczycielem. Zapewnienie poczucia bezpieczeństwa w realiach nauczania zdalnego powinno stać się celem priorytetowym dla nauczyciela.

Komunikacja wykorzystywana w praktyce dydaktycznej stanowi oddzielną kwestię. Opanowanie struktur gramatycznych oraz słownictwa umożliwi uczniowi wyrażenie wielu treści. Należy położyć nacisk na takie struktury, zadania i ćwiczenia, które będą pozwalały na swobodną komunikację, zwłaszcza opartą na otwartości, wzajemnej trosce o drugą osobę, docenianiu i szanowaniu swojego rozmówcy, poszanowaniu odrębności i indywidualności. Warto zauważyć, że lekcje języka angielskiego będą obfitować w pełne miłych i grzecznych sformułowań komunikaty, gdyż taka jest natura tego języka. Rolą nauczyciela jest wyeksponować wspomniane treści w taki sposób, by stały się one jak najbardziej naturalne dla ucznia. Słowo „*please*”, które dodajemy na końcu pytań grzecznościowych, brzmi zwykle nienaturalnie dla Polaków uczących się języka angielskiego, ale to właśnie leży w gestii nauczyciela, by do nabycia takich nawyków językowych dążyć.

Reguły dotyczące komunikacji wykorzystywanej w praktyce dydaktycznej zasadne są również podczas edukacji zdalnej. Warto jednakże uzupełnić je o kilka wskazówek, a mianowicie: uczniowie powinni mieć poczucie, że komunikacja nie przebiega tylko na linii nauczyciel – uczeń. Wykorzystując programy czy platformy do wideokonferencji, powinniśmy dbać także o sprawność komunikacji na poziomie uczeń – uczeń – uczeń oraz nauczyciel – grupa. W tym ostatnim przypadku to nauczyciel będzie osobą w centrum, ale uczniowie będą podczas dyskusji mieli szansę na dokonanie wymiany spostrzeżeń i zadań między sobą. W tym miejscu warto wspomnieć o wcześniej opisanych zasadach umiejętnego moderowania zajęć przez nauczyciela, jak również o zasadach pełnego szacunku dyskursu wirtualnego, czyli takiej rozmowy, w której dajemy szansę uczniowi na wypowiedzenie się, nie przerywamy wypowiedzi, nie wyciszamy, nie oddajemy głosu innemu rozmówcy w trakcie jeszcze trwającej wypowiedzi. Warto także rozważyć kwestię konieczności lub braku konieczności włączania kamerki, która została już wcześniej omówiona. Marzena Żylińska podkreśla, że „celem wideokonferencji jest prawdziwa komunikacja, na tym właśnie polega zmiana paradygmatu, o której tak często mówią dydaktycy”. Uważa, że „dzięki kamerkom internetowym i odpowiednim programom, nie opuszczając murów szkoły, uczniowie mogą rozmawiać ze swoimi rówieśnikami z różnych zakątków świata” (Żylińska 2015: 102).

3.5. Komunikacja z rodzicami

Podczas organizacji swojego warsztatu pracy należy pamiętać, jak ważną rolę odgrywa rodzic w procesie edukacyjnym dziecka i jak niesamowicie ważne jest wspieranie go dobrym słowem, podanie pomocnej dłoni w razie potrzeby, budowanie przyjaznej atmosfery i warunków współpracy. Regularna komunikacja z rodzicem jest niezwykle ważna w kontekście pracy z uczniem ze SPE. Umożliwi ona bieżące rozwiązywanie trudności, właściwą modyfikację programu nauczania, dostosowanie form i metod pracy, a dla rodzica będzie możliwością uzyskania bieżącego komunikatu zwrotnego dotyczącego pracy i zaangażowania dziecka. Gdy rodzic zauważy, że nauczyciel jest zaangażowany, interesuje się uczniem, słucha i jest otwarty na różne rozwiązania, skutkuje to efektywniejszym wsparciem przez rodzica nie tylko ucznia, ale też nauczyciela. Efektem tego będzie wspólna praca nad motywowaniem ucznia do rozwijania umiejętności językowych. Szkoła i rodzina to dwa równoległe środowiska, które powinny ściśle ze sobą współpracować. Jeśli chodzi o nauczyciela języka angielskiego, kontakt z rodzicami powinien opierać się na:

- regularnym kontakcie przez dziennik elektroniczny, za pomocą którego możemy zgłosić się do rodzica o pomoc i wskazówki w trudnych sytuacjach,
- regularnych spotkaniach na konsultacjach, podczas których nauczyciele udzielają konkretnych wskazówek do dalszej pracy; często rodzic nie jest ekspertem w dziedzinie języka obcego i spotkanie ze specjalistą pomoże mu w rozwiązaniu problemów edukacyjnych dziecka,
- w sytuacji, gdy mamy do czynienia z dzieckiem ze SPE, nauczyciel zaprasza rodzica do współtworzenia indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego (IPET-u) w zakresie języka angielskiego; rzetelna informacja o sposobach i metodach pracy z dzieckiem ułatwi pracę rodzica z dzieckiem w domu;
- stworzeniu platformy komunikacji z rodzicami – pliki z informacjami dla rodziców zamieszczonej na szkolnej stronie internetowej; można umieszczać tam również rezultaty pracy uczniów;
- rozpoznaniu i nawiązaniu kontaktów z rodzicami, którzy aktywnie włączają się w proces edukacji np. poprzez zaprezentowanie na lekcji angielskiego szczegółów związanych z zawodem; będzie to praca na realnym materiale. Można nawet poprosić o współpracę dziecka z rodzicem i przygotowanie prezentacji multimedialnej o danym zawodzie w języku angielskim;
- nawiązywaniu kontaktu z rodzicami prezentującymi różne podejścia; zarówno z tymi roszczeniowymi, bezradnymi, zmęczonymi, jak i zaangażowanymi.

3.6. Nauczanie w realiach zdalnych

Organizacja procesu dydaktycznego w realiach nauczania zdalnego uległa pewnym wymuszonym przez sytuację zmianom. Kompetencje cyfrowe i higiena cyfrowa stały się nieodzownym elementem codziennej pracy nauczyciela, od którego zależy sposób funkcjonowania w zdalnym nauczaniu, przebieg współpracy z uczniami i rodzicami. Podczas przygotowywania zajęć powinno się wziąć pod uwagę nie tylko potrzeby i możliwości uczniów, ale też techniczne zaplecze placówki, w której realizowany jest proces nauczania zdalnego lub hybrydowego. Należy skorygować dotychczasowe podejście do metod i technik pracy, na nowo ustalić zasady współpracy, wykorzystywać jak najlepsze rozwiązania, techniki i platformy, aby jak najszybciej i jak najłatwiej dotrzeć do ucznia.

Lekcje prowadzone przez internet istotnie różnią się od zajęć prowadzonych w szkole, wymagają od nauczyciela zadbania o większą uwagę ucznia, zaciekawienia go poprzez zróżnicowane, kreatywne zadania. Należy dbać o zainteresowanie uczniów lekcją, skupienie ich uwagi, a także czuwać nad utrzymaniem dobrej atmosfery podczas zajęć zdalnych. Do pracy zdalnej rekomenduje się:

- wykorzystanie **metody synchronicznej** – nauczyciel i uczniowie pracują w jednym czasie (np. wideolekcja na platformie, wideoczat);
- wykorzystanie **metody asynchronicznej** – nauczyciel i uczniowie pracują w różnym czasie (np. nagrania lekcji, prezentacje, linki do materiałów edukacyjnych, dokumenty, filmy dostępne dla uczniów na danej platformie lub w sieci, lekcje przez pracę w chmurze);
- **łączenie pracy równoległej z pracą rozłożoną w czasie** – przykładowo wykonanie wspólnie miniprojektu, poszukiwanie informacji w celu rozwiązania problemu, a następnie przygotowanie prezentacji efektów wspólnej pracy,
- **konsultacje** – w ich trakcie nauczyciel jest dostępny online dla uczniów.

Nauczanie zdalne wymaga od nauczycieli poznania, zgłębienia i jak najlepszego zastosowania technik i metod pracy oraz ich dostosowania do możliwości psychofizycznych uczniów. Zajęcia powinny być tak zaplanowane i zorganizowane, żeby uczniowie mogli brać udział w dyskusjach czy wymianie poglądów, tworzyć wspólne notatki, pracować w grupie czy w parze, korzystać ze swojej wiedzy nawzajem. Ponadto nowe umiejętności i wiadomości powinny zostać dokładnie omówione i wytłumaczone, ale w krótkim czasie, w prosty, zwizualizowany sposób, tak by każde dziecko miało możliwość skorzystania z przekazanej wiedzy, a następnie przećwiczone z wykorzystaniem krótkich i ciekawych zadań. Można wykorzystać w tym celu nagrane przez nauczyciela filmiki, tutoriale własne lub dostępne w internecie.

Pamiętajmy o tym, że nasi uczniowie mają różne potrzeby i predyspozycje, więc nasze materiały, także te, które wykorzystujemy w nauczaniu zdalnym, powinny być zróżnicowane, a sposób prezentacji materiału powinien być podany w ciekawy i prosty sposób. Możemy tworzyć quizy, krzyżówki online i udostępniać je uczniom, wprowadzać elementy grywalizacji, podając linki do gier online, ponadto możemy zachęcać uczniów do nagrywania swoich filmików czy prezentacji, które będą mogli pokazać klasie podczas wideokonferencji. Przygotowane materiały, dostosowane do potrzeb uczniów, warto umieścić w opracowanej przez nas bazie i wracać do nich w razie potrzeby. Przykłady metod i technik pracy w trybie zdalnym oraz przykłady stron i aplikacji do wykorzystania w nauczaniu zdalnym omówiono w podrozdziale 2.4.

3.7. Język angielski w świetle założeń edukacji włączającej

Ratyfikowana przez Polskę w 2012 roku Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych wskazuje, że podstawą edukacji uczniów z niepełnosprawnościami powinna być edukacja włączająca, z której osoby z niepełnosprawnościami korzystają na zasadzie równości z innymi uczniami. Edukacja włączająca stawia przed placówkami edukacyjnymi oraz całym środowiskiem edukacyjnym szereg wyzwań. Zgodnie z Ustawą o systemie oświaty uczniowie niepełnosprawni, niedostosowani społecznie i zagrożeni niedostosowaniem społecznym mają możliwość pobierania nauki we wszystkich typach szkół, zgodnie z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz predyspozycjami

(Dz. U. 1991, nr 95, poz. 425 z późn. zm.). Szkoły zaś są zobligowane do dostosowania treści, metod i organizacji nauczania do możliwości psychofizycznych uczniów, a także do umożliwienia uczniom korzystania z pomocy psychologiczno-pedagogicznej i specjalnych form pracy dydaktycznej. Opieka nad tą grupą uczniów, których trudności określa się mianem specjalnych potrzeb edukacyjnych (są to uczniowie posiadający orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego lub opinie poradni specjalistycznych), zostaje zapewniona poprzez umożliwianie realizacji zindywidualizowanego procesu kształcenia, form i programów nauczania oraz zajęć rewalidacyjnych. Kształceniem specjalnym obejmuje się dzieci i młodzież posiadające orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego wydane ze względu na:

- niepełnosprawność (dla dzieci i młodzieży: niesłyszących, słabosłyszących, niewidomych, słabowidzących, z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją, z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, umiarkowanym lub znacznym, z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera, i z niepełnosprawnościami sprzężonymi);
- niedostosowanie społeczne;
- zagrożenie niedostosowaniem społecznym (Dz. U. 2017, poz. 59; Dz. U. 2017, poz. 949).

W kontekście pracy w szkole najważniejsze wydają się te specjalne potrzeby edukacyjne ucznia, które mają wpływ na jego nieharmonijny rozwój oraz przetwarzanie wiedzy. Można je pogrupować w następujący sposób:

- komunikacja społeczna i kontakty międzyludzkie (np. zespół Aspergera, zaburzenia ze spektrum autyzmu),
- procesy myślowe i przyswajanie informacji (np. dysleksja, dyspraksja, zespół Aspergera, uczniowie ponadprzeciętnie zdolni, zaburzenia semantyczno-pragmatyczne, zespół Downa),
- zachowanie, emocje i rozwój społeczny (np. ADD – ang. *attention deficit disorder*, ADHD – ang. *attention deficit hyperactivity disorder*, zaburzenia obsesyjno-kompulsywne, zaburzenia zachowania),
- rozwój zmysłów i/lub rozwój fizyczny (np. wady wzroku, wady słuchu, niepełnosprawność ruchowa, dzieci z przewlekłą chorobą) (Dz. U. 2017, poz. 59; Dz. U. 2017, poz. 949).

Można zatem powiedzieć, że edukacja włączająca to taka, w trakcie której szkoła zmienia się, by lepiej odpowiadać potrzebom wszystkich dzieci.

Bardzo ważnym elementem edukacji włączającej jest współpraca nauczycieli, poprawia ona jakość nauczania, pozwala na wymianę doświadczeń, dzielenie się wypracowanymi materiałami i technikami, ale przede wszystkim chroni każdego z nas przed utratą dystansu do siebie i do swojej pracy. Czasem zdarza się, że robimy wszystko, aby w trakcie naszych lekcji wszyscy uczniowie czuli się dobrze, byli zmotywowani i osiągnęli sukcesy, jednak mimo naszych starań nie widzimy efektów. Współpracujemy więc również ze specjalistami – pedagogiem, psychologiem, innymi nauczycielami języków obcych. Pamiętajmy, że to postawa nauczyciela jest ważna, a nieumiejętnie prowadzona edukacja włączająca może przynieść więcej szkód niż pożytku, np. może prowadzić do wykluczenia osób ze SPE. Edukacja włączająca

to jednak nie tylko praca z uczniami z dysfunkcjami, ale również tymi, którzy są szczególnie uzdolnieni, urodzili się za granicą i tam uczyli się języka angielskiego, cierpią na zaburzenia komunikacji czy sprawności językowych.

Uczniowie ze SPE najlepiej przyswajają wiedzę na lekcjach języka wtedy, gdy posługujemy się metodami nauczania angażującymi wiele zmysłów. Opierają się one na przekonaniu, że stymulanty wzrokowe, słuchowe, dotykowe, działania kinestetyczne oraz te uwzględniające zmysł smaku i dotyku, jeśli są wykorzystywane wspólnie, komplementarnie bądź w sekwencjach, w optymalny sposób pobudzają pamięć operacyjną mózgu i uczenie się języka. Nauczanie polisensoryczne sprawdza się nie tylko u młodszych dzieci czy tych ze SPE, wszyscy uczniowie lubią, gdy angażowane są ich wszystkie zmysły.

Przykładem takiego ćwiczenia może być gra w kalambury ćwicząca słownictwo związane z częściami ciała. Dzielimy uczniów na dwie grupy, każda osoba z grupy losuje część ciała, którą musi wskazać lub narysować – zadaniem pozostałych członków grupy jest odgadnięcie danego słowa. Innym przykładem ćwiczenia na części ciała może być opis człowieka – grupa otrzymuje duży arkusz papieru, rysuje człowieka lub wyimaginowaną postać (np. potworka) i podpisuje części ciała, na zakończenie ćwiczenia uczniowie prezentują swoje postacie i odczytują wskazane części ciała.

Praca w zróżnicowanej klasie stawia wiele wyzwań przed nauczycielem. Należy im podołać, by dobrze zaplanowana i przemyślana lekcja była gwarancją sukcesu ucznia oraz rozwoju nauczyciela. Pamiętajmy więc, aby zadbać o odpowiednią organizację przestrzeni w klasie, tak abyśmy mogli czuwać nad pracą uczniów i wspierać ich w razie potrzeby, kierujemy do uczniów jasne i konkretne polecenia, dzięki którym będą oni wiedzieć, co jest ich celem, pamiętajmy o tym, aby doceniać wysiłek uczniów oraz przekazywać im uwagi na bieżąco, pochwały i komentarze nie powinny być odroczone w czasie, zadbajmy o to, aby w nauczaniu angażować wszystkie zmysły uczniów ze względu na ich różne style uczenia się, uwzględniać potrzeby wszystkich uczniów, zwłaszcza tych ze SPE oraz uczniów uzdolnionych.

ROZDZIAŁ IV

Nauczane treści kształcenia, umiejętności przedmiotowe i ponadprzedmiotowe (uniwersalne) z uwzględnieniem planowania i wdrażania działań wspierających kształtowanie kompetencji kluczowych i umiejętności miękkich

Narzędziem niezbędnym w pracy nauczyciela jest ramowy plan nauczania (Dz. U. 2019, poz. 639 z późn. zm.). Określa on tygodniowy wymiar godzin edukacyjnych dla odpowiednich okresów kształcenia. Zgodnie z ramowym planem nauczania w pięcioletnim cyklu kształcenia na II etapie edukacyjnym, tygodniowy wymiar godzin na realizację podstawy programowej II.1. w zakresie języka obcego nowożytnego wynosi 15 godzin lekcyjnych. Zatem przy równomiernym podziale godzin – po 3 godziny tygodniowo – zajęcia z języka angielskiego będą odbywać się średnio trzy razy w tygodniu przez jedną godzinę lekcyjną w całym cyklu edukacyjnym, co daje średnio 90 godzin na rok szkolny (Dz. U. 2019, poz. 639 z późn. zm.). Przeprowadzenie minimum 90 godzin zajęć pozwala na zrealizowanie podstawy programowej, jednak należy pamiętać, że w roku szkolnym wypadają dni świąteczne, wolne od zajęć dydaktycznych. W rozkładzie zajęć powinniśmy uwzględnić również lekcje tematyczne – takie jak *Christmas, Easter, Halloween* i wiele innych – oraz wziąć pod uwagę tzw. okres bezpodręcznikowy, który może pojawić się na początku i na końcu roku szkolnego. Poniższy plan jest zatem wyłącznie propozycją, którą nauczyciel modyfikuje i dostosowuje do potrzeb swoich i ucznia.

4.1. Sposoby realizacji treści kształcenia

Podstawa programowa zakłada **spiralny układ treści nauczania**. Oznacza to, że wymagania stawiane uczniom na kolejnych etapach edukacyjnych powinny być spójne, a stopień trudności omawianych zagadnień powinien rosnać. Uczeń powinien pogłębiać i rozwijać zdobyte wcześniej wiadomości i umiejętności. W szczególności dotyczy to języka obcego, który jako narzędzie komunikacji musi być rozwijany systematycznie.

Mając powyższe na uwadze, przedstawioną poniżej realizację treści kształcenia należy traktować w sposób elastyczny i modyfikować w zależności od potrzeb podczas całego II etapu nauczania. Wprowadzone przez nauczyciela w klasie IV tematy i leksyka będą przez niego w kolejnych latach nauki powtarzane, poszerzane i utrwalane. Należy pamiętać, że starsi uczniowie uczą się inaczej niż młodsi, dlatego też wymagają innych technik pracy. Wzrasta ich dojrzałość intelektualna, emocjonalna i społeczna, w związku z czym sposoby realizacji treści kształcenia powinny zostać odpowiednio dostosowane do potrzeb i możliwości uczniów. W kolejnych latach edukacji nauczyciel powinien rozbudowywać, poszerzać i podsumowywać wiedzę ucznia, nie skupiając się wyłącznie na kształtowaniu umiejętności językowych, ale także dążąc do rozwoju umiejętności miękkich, świadomości językowej oraz autorefleksji ucznia.

Treści kształcenia powinny być zgodne z wariantem podstawy programowej II.1. języka obcego jako pierwszego, który jest kontynuacją z klas I–III, a także z podstawą programową II.2. języka obcego nauczanego jako drugiego dla tych, którzy rozpoczynają naukę w klasie VII. Warianty te zawierają szereg informacji, z których nauczyciel powinien korzystać, by w przejrzysty i logiczny sposób zaplanować treści kształcenia

z daną klasą, równocześnie mając na uwadze zawarte w nich cele kształcenia, treści nauczania, umiejętności zapisane w wymaganiach szczegółowych oraz warunki i sposoby realizacji podstawy programowej kształcenia ogólnego na danym etapie edukacyjnym. „W poszczególnych wariantach podstawy programowej kształcenia ogólnego powtarzane są przykładowe zakresy tematyczne w ramach jednego z kilkunastu tematów ogólnych. Zakresy te powtarzane są na kolejnych etapach edukacyjnych, co w sposób jednoznaczny wskazuje na konieczność stopniowego rozbudowywania zasobu i poprawności środków językowych w ramach danego tematu” (Dz. U. 2017, poz. 356 z późn. zm.).

Podstawa programowa kształcenia ogólnego w wariantcie II.2. wymaga od nauczyciela wprowadzenia „bardzo podstawowych środków językowych” (np. wprowadzenie w module „dom” podstawowych nazw pomieszczeń), natomiast podstawa programowa kształcenia ogólnego w wariantcie II.1. wymaga od nauczyciela wprowadzenia „podstawowych środków językowych”, co oznacza, że oprócz podstawowego słownictwa (nazwy pomieszczeń) czy struktur gramatycznych (*It's a...*) nauczyciel będzie poszerzał słownictwo, wprowadzał kolejne struktury gramatyczne (np. przymiotniki opisujące dane rzeczowniki, w tym wypadku pomieszczenia).

Bardzo dobrym rozwiązaniem służącym realizacji treści kształcenia jest wykorzystanie projektów zarówno międzyklasowych, jak i międzynarodowych. Sprawdzi się w tym kontekście eTwinning, CLIL czy też tworzenie interaktywnego słownika. Realizacja treści kształcenia podczas pracy metodą projektu nie będzie celem samym w sobie, lecz przede wszystkim będzie przyczyniać się do wszechstronnego rozwoju ucznia, służyć rozwijaniu jego umiejętności miękkich czy kształtowaniu postaw.

Treści zapisane w podstawie programowej można ze sobą łączyć i po pewnym czasie dokonywać ich podsumowania. Dzięki temu nauczyciel może wspólnie z uczniami przeanalizować nabyte przez nich umiejętności językowe, a także kształtować zdolność uczniów do samooceny, oceniać efekty współpracy w grupach. Na dalszym etapie nauczyciel powinien poszerzać i rozbudowywać słownictwo, gramatykę oraz rozwijać umiejętności językowe uczniów (rozumienie wypowiedzi, tworzenie wypowiedzi, reagowanie na wypowiedź).

Należy pamiętać, że czas przejścia ucznia z klasy III do IV jest bardzo ważnym momentem w jego życiu i wymaga wsparcia ze strony nauczyciela, który powinien w klasie IV na samym początku wprowadzać treści kształcenia skupione wokół ucznia i jego czynności codziennych, jego otoczenia. Na tym etapie nauki uczeń powinien być w centrum uwagi, a dobrane tematy powinny krążyć wokół ucznia. Przykładem może być realizacja modułu „dom”. Nauczyciel dzieli uczniów na grupy i prosi ich o zaprojektowanie bloga dotyczącego domu. Jako metodę pracy wybiera notatkę wizualną. Z analizy sporządzonych notatek jasno wynika, że uczeń będący w centrum uwagi na etapie nauczania wczesnoszkolnego zaczyna oddalać swoje myśli od sytuacji najbardziej mu znanych i już w klasie IV oraz odpowiednio w kolejnych jest w stanie mówić o domu w pojęciu abstrakcyjnym, czyli jest w stanie zaprojektować dom swojego ulubionego superbohatera lub unowocześnić pokój, w którym mieszka Harry Potter. Pozwala mu na to chociażby poznanie odpowiedniej liczby słów związanych z umeblowaniem, liczebniki porządkowe, które pomagają mu określić piętro oraz stopniowanie przymiotników, które pozwala porównać pokój Harry'ego Pottera autorstwa J.K. Rowling z pokojem zaproponowanym przez ucznia. Widoczna jest także

spiralność treści. W nauczaniu wczesnoszkolnym uczeń poznał nazwy pomieszczeń oraz mebli, a odpowiednio w klasie IV poznał liczebniki porządkowe, przymiotniki, w klasie V nauczył się je stopniować, a w kolejnych latach może nauczyć się mówić o nowoczesnym, ekologicznym domu, gdy pozna czasy przyszłe. Uczeń będzie rozwijał kompetencje poprzez tworzenie wypowiedzi pisemnych, kształtował zdolność krytycznego myślenia dzięki poszukiwaniu i selekcjonowaniu treści wykorzystywanych podczas wspólnej pracy, a także rozwijał umiejętności miękkie dzięki pracy w grupach.

W trakcie realizacji treści kształcenia można wykorzystać pracę projektową na platformie eTwinning umożliwiającej podjęcie współpracy międzyklasowej lub międzynarodowej, w ramach której uczeń będzie mógł nie tylko poszerzyć słownictwo czy rozwinąć znajomość struktur gramatycznych, lecz także rozwijać umiejętności miękkie – współpracę w grupie, umiejętność prezentacji, poczucie odpowiedzialności, krytyczne myślenie. Taka współpraca na pewno urozmaici proces uczenia się, pozwoli uczniom zastosować zdobytą wiedzę w praktyce, dokonać samooceny własnych umiejętności czy też oceny koleżeńskiej, a także otrzymać informację zwrotną, która skoryguje przyszłe działania. Praca projektowa tego typu pozwala także na pewną autorefleksję i kształtuje świadomość językową ucznia.

To od nauczyciela zależy wybór treści i sposób ich realizacji. Powinny być one dostosowane do potrzeb ucznia, zgodne z treściami kształcenia zapisanymi w podstawie programowej i dostosowane do uczniów ze SPE, a także uczniów zdolnych.

Treści kształcenia możemy realizować także poprzez wykorzystanie materiałów autentycznych. Ich najważniejszą zaletą jest możliwość pracy z „żywym językiem”. Można wykorzystać gazety, artykuły, filmy czy piosenki. W przypadku materiałów dźwiękowych lub audiowizualnych pozwolą one także na oswojenie uczniów z wymową i naturalnym tempem rozmowy. Podejście komunikacyjne przedstawione w obu programach nauczania daje nauczycielowi możliwość wykorzystania komunikacji językowej do zrealizowania treści kształcenia, uczniowie mogą odgrywać scenki sytuacyjne, a wykorzystanie dramy pozwoli rozwijać również umiejętności miękkie uczniów. Należy także pamiętać, że prace projektowe często zwieńczone są prezentacją wypracowanego modelu czy rozwiązania problemu. Przykładowo podczas realizacji wspomnianego modułu „dom” uczeń potrafi opisać, wskazać dane pomieszczenie, zyska pewność siebie, praktycznie wykorzysta słownictwo oraz właściwe struktury gramatyczne, będzie rozumiał dla rozmówcy, będzie mógł wyrażać opinie oraz przedstawiać swój sposób rozumowania. Wzrośnie jego motywacja do dalszej nauki, gdyż będzie widział efekty swojej pracy.

W programie *Soft CLIL* proponuje się uwzględnienie w nauczaniu języka angielskiego wybranych celów kształcenia dla innych przedmiotów szkolnych, spójnych z zakresem kształcenia językowego oraz „założeńmi [...] dotyczącymi międzyprzedmiotowości, rozwijania kompetencji kluczowych, zainteresowań uczniów” (Muszyńska 2019: 28). Zdaniem autorki programu nauczania będzie to sprzyjać „wykształceniu czytania ze zrozumieniem, myślenia matematycznego, myślenia naukowego oraz pracy zespołowej” (tamże).

Przedstawione w programach nauczania języka angielskiego dla II etapu edukacyjnego, autorstwa Justyny Nojszewskiej i Barbary Muszyńskiej, treści nauczania

są podzielone na zakresy tematyczne korelujące w pewnym stopniu z dziedzinami nauki, tzn. z łatwością można zaobserwować, że treści międzyprzedmiotowe dotyczące np. biologii będą realizowane przy okazji pracy nad rozdziałami poświęconymi zwierzętom, przyrodzie czy też człowiekowi. W związku z powyższym, realizacja celów kształcenia z biologii – takich jak rozwijanie chęci poznawania świata, kształtowanie właściwej postawy wobec przyrody i środowiska, kształtowanie świadomości poznawczej poprzez stawianie pytań i poszukiwanie odpowiedzi (analizowanie różnych źródeł informacji, planowanie i przeprowadzanie prostych doświadczeń, obserwacja w szkole i w terenie), kształtowanie myślenia naukowego i krytycznego podejścia do informacji, umożliwienie nabycia wiedzy i umiejętności niezbędnej w każdej dziedzinie życia – będzie możliwa. Podobne analogie można znaleźć w każdym przedmiocie lekcyjnym, dzięki temu będzie możliwe włączenie celów kształcenia określonego przedmiotu do planu pracy nauczyciela języka angielskiego. Warto także nadmienić, iż pewne cele są uniwersalne i nie ma konieczności łączenia ich z konkretną dziedziną naukową. Do takich celów należy np. rozwijanie wyobraźni twórczej i kreatywnego myślenia abstrakcyjnego czy też kształcenie umiejętności obserwacji i wyciągania wniosków. Tak sformułowane cele będą umożliwiały zrealizowanie wielu treści międzyprzedmiotowych – związanych ze sztuką, matematyką, przyrodą, chemią czy fizyką – na lekcji języka angielskiego.

Refleksyjny nauczyciel realizujący metodologię CLIL jest w stanie każdą lub prawie każdą aktywność językową wyposażyć w elementy międzyprzedmiotowości, realizując w ten sposób cele związane z treściami przedmiotów innych niż język angielski.

Nauczyciel powinien zwrócić uwagę także na rozwój umiejętności pozajęzykowych. Uczeń, poznając język angielski, zdobywa również wiedzę o krajach anglojęzycznych, ich kulturze, społeczeństwie, a także informacje na temat podobieństw i różnic między językami – kształtuje więc tzw. świadomość językową (Muszyńska 2019: 18). Mając na uwadze powyższe, można zaproponować lekcje kulturowe z wykorzystaniem filmów BBC, przygotować projekty związane z kulturą (np. książka kucharska z typowymi angielskimi potrawami lub przewodnik turystyczny po najciekawszych zakątkach krajów anglojęzycznych).

Ponadto nasi uczniowie powinni być zachęceni do korzystania ze źródeł informacji w języku angielskim, można wykorzystać np. gazety i magazyny anglojęzyczne, media, instrukcje obsługi. Przykładowo można zaproponować uczniom zadanie stworzenia minislowniczka polsko-angielskiego *English Around Us*, z wykorzystaniem angielskich słów pojawiających się na opakowaniach kupowanych na co dzień produktów. Taka praca uczy również współdziałania w grupie, czy to na zajęciach lekcyjnych czy pozalekcyjnych. Ponadto uwrażliwia uczniów na skład produktów, a co za tym idzie skłania do refleksji nad zdrowym stylem życia, zdrowiem, ekologią. W związku z powyższym cele kształcenia biologii przenikają się tutaj z treściami z języka angielskiego.

Uczeń powinien stosować także różne strategie komunikacyjne i kompensacyjne, np. w sytuacji, gdy nie pamięta jakiegoś słowa, możemy go poprosić o zastąpienie go innym wyrazem lub zachęcić do wykorzystania środków niewerbalnych. Dobrym ćwiczeniem może być gra Taboo, w której uczeń musi opisać jakiś przedmiot lub pojęcie, korzystając z niestandardowego zestawu skojarzeń (np. w przypadku słowa *house* wykluczone są pojęcia takie jak *building, family, brick*). Innym zadaniem może być gra w kalambury, której celem jest odgadywanie haseł na podstawie gestów lub rysunków.

W realizacji treści kształcenia powinniśmy zachęcać ucznia do samooceny i samodzielnej pracy. Przykładowo może to być lektura książki w języku angielskim, której będzie towarzyszyć sporządzenie notatek w dowolnej formie (np. mapa myśli).

4.2. Sposoby realizacji treści kształcenia uwzględniające zróżnicowane potrzeby uczniów

Realizując treści kształcenia, nie możemy zapominać o uczniach ze SPE. Pracując z takimi uczniami, powinniśmy kierować się następującymi zasadami:

- zachęcanie i inicjowanie działań twórczych, pobudzających wyobraźnię i ekspresję – można poprosić dzieci o przyniesienie z domu wycinków z gazet przedstawiających jakieś jedzenie, na zajęciach dotyczących produktów żywnościowych możemy stworzyć wspólny plakat złożony z wszystkich przyniesionych obrazków i opowiadać przy użyciu języka angielskiego o naszych ulubionych potrawach, o tych, których nie lubimy, o potrawach typowych dla krajów anglojęzycznych itp.;
- usamodzielnianie dziecka – podczas ćwiczenia dialogów możemy podać uczniom przykładowe wyrażenia, których mogą użyć; na następnych zajęciach, opierając się na tym samym materiale, możemy poprosić o ułożenie podobnego dialogu;
- dostosowanie komunikowania się do możliwości psychofizycznych dziecka;
- praca na lekcji we własnym tempie, zgodnie ze swoimi możliwościami – to niezwykle ważny element pracy z uczniem ze SPE; powinniśmy zapewnić mu takie warunki, aby nie czuł presji, możemy np. zmniejszyć liczbę zadań do rozwiązania;
- wzajemne uczenie się odpowiednich zachowań dzieci;
- podążanie za rozumowaniem dziecka – poznanie jego toku myślenia i sprawienie, by praca na lekcji była dla niego przyjemnością;
- zindywidualizowanie pracy z uczniem – zastosowanie takich metod i form pracy, aby były one odpowiednie dla konkretnych dysfunkcji.

Nie tylko treści nauczania, ale również warunki, w jakich uczą się dzieci, powinny być dostosowane do potrzeb uczniów ze SPE czy niepełnosprawnością. Dotyczy to odpowiedniego przygotowania miejsca pracy, np. poprzez zapewnienie właściwego oświetlenia. Można przygotować samodzielne stanowisko pracy dla ucznia ze SPE, wyposażone w syntezytor mowy, monitor brajlowski lub program powiększający znaki. Należy też rozważyć przygotowanie takich pomocy dydaktycznych, które będą oddziaływały na zmysły, dzięki czemu uczniowie lepiej zapamiętają nauczone treści. Mogą to być np. karty obrazkowe, gry dydaktyczne, przedmioty życia codziennego itp. Nauczyciel, przygotowując się do lekcji z uczniem ze SPE, powinien wziąć pod uwagę jego mocne strony i zaangażowanie, uwzględniając jednocześnie cele terapeutyczne i edukacyjne, które są tak samo ważne.

Należy pamiętać o spiralnym charakterze nauczania, w ramach którego bazujemy na wcześniejszych doświadczeniach oraz wiedzy uczniów. Taki sposób realizacji celów i zadań zapewnia uczniom poczucie komfortu emocjonalnego. W pracy z uczniami ze SPE nie powinniśmy zapominać o znaczeniu współdziałania i współpracy w grupie. Taka praca pozwala na rozwój zainteresowań uczniów i ma ogromną wartość wychowawczą.

Pamiętajmy, że mówiąc o uczniach ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, mamy na myśli także tych uzdolnionych językowo. Ich potrzeby są również ważne.

Powinniśmy wspierać ich rozwój twórczego myślenia poprzez innowacyjne, kreatywne metody pracy, jak również pomagać uczniom zdolnym w kształtowaniu samodzielności i systematyczności w nauce języka obcego. Możemy o to zadbać, proponując im np. ciekawe aplikacje do nauki języka, inspirujące lektury czy warte uwagi filmy do obejrzenia w oryginale.

ROZDZIAŁ V

Monitorowanie i ocenianie postępów ucznia

Monitorowanie i ocenianie postępów uczniów powinno być dobrze zaplanowanym, wieloetapowym i zróżnicowanym pod względem form procesem uwzględniającym indywidualne potrzeby uczniów. Powinno także stanowić źródło informacji zwrotnej dla ucznia, dzięki któremu czuje się on zmotywowany do dalszej pracy nad doskonaleniem języka angielskiego.

5.1. Cele i sposoby monitorowania i oceniania postępów uczniów z uwzględnieniem specyfiki przedmiotu oraz etapu edukacyjnego

Ocenianie towarzyszy każdemu z nas w trakcie całego życia i dotyczy jego każdej sfery, w szczególności zaś ważne jest dla uczniów w trakcie procesu zdobywania wiedzy, rozwijania kompetencji językowych czy umiejętności miękkich. Nauczyciel jest odpowiedzialny za ocenianie i monitorowanie osiągnięć uczniów poprzez rozpoznawanie ich postępów, biorąc pod uwagę wymagania edukacyjne wynikające z podstawy programowej i szkolnego programu nauczania. W Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 22 lutego 2019 r. w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych (Dz. U. 2019, poz. 373) zostały określone przepisy dotyczące zasad oceniania i monitorowania postępów ucznia, narzucające na szkołę obowiązek uwzględniania sposobu i warunków oceniania, klasyfikowania, promowania ucznia w dokumentacji szkolnej: w statucie, WZO i PZO. Należy wyróżnić trzy rodzaje oceniania wewnątrzszkolnego:

- ocenianie bieżące – w ciągu całego roku szkolnego,
- ocenianie śródroczne – nauczyciel podsumowuje okresowe wyniki ucznia po pierwszym półroczu nauki,
- ocenianie końcoworoczne – nauczyciel ma obowiązek ocenić roczną pracę ucznia.

Biorąc pod uwagę powyższy podział, należy zastanowić się nad celami i sposobami przeprowadzenia bieżącego, śródrocznego i końcoworocznego pomiaru dydaktycznego. Ewaluacja pełni wiele funkcji. Przede wszystkim stanowi informację zwrotną zarówno dla ucznia, jak i dla nauczyciela o stopniu opanowania materiału, wskazuje trudności, jakie z opanowaniem treści ma uczeń, lub przeciwnie, motywuje go do dalszej wyężonej pracy. Pomaga ona także nauczycielowi zmodyfikować plan pracy, uwzględniając informację zwrotną o stopniu opanowania zaplanowanych treści. Bieżący, śródroczny czy końcoworoczny pomiar dydaktyczny może także dostarczyć nauczycielowi wielu informacji o stylu pracy ucznia, jego dbałości i dokładności, kreatywności i umiejętności radzenia sobie z sytuacjami stresogennymi. W kwestii sposobów przeprowadzania pomiaru bieżącego należy wymienić kartkówki, tzw. odpowiedzi przy tablicy, zadania domowe, pracę na lekcji czy też pracę w grupach. Nauczyciel może dokonywać ewaluacji w tradycyjny sposób, czyli poprzez ocenianie prac pisemnych czy ustnych, lub może do oceny bieżącej zaangażować innych uczniów, stosując formę oceny koleżeńskiej. Jednakże taki sposób dokonywania ewaluacji powinien zostać przeprowadzony z zachowaniem zasady uczciwości, bezstronności i obiektywizmu. Ocenianie koleżeńskie zostało szczegółowo opisane w dalszej części tego rozdziału.

W kwestii oceniania śródrocznego i końcoworocznego należy pamiętać, że stanowią one wypadkową wszystkich ocen zdobytych przez ucznia w semestrze lub w roku szkolnym i stanowią globalną ocenę uwzględniającą wszystkie umiejętności. Istotną różnicą jest fakt, że ocenianie śródroczne lub końcoworoczne nie może odbywać się na zasadzie oceny koleżeńskiej.

5.2. Cele i sposoby badania przyrostu wiedzy i umiejętności

Istotnym elementem, który nauczyciel powinien wziąć pod uwagę w procesie oceniania, jest pozyskiwanie informacji zwrotnej od ucznia na temat przyrostu wiedzy. Informacje takie możemy zdobyć, wykorzystując **minutowe podsumowanie**, zadania podsumowujące, **techniki graficzne**, takie jak „**tarcza**” (w jakim stopniu uczeń osiągnął cele lekcji – im więcej, tym bliżej 10 na tarczy), „**termometr**” (im więcej uczeń się nauczył, tym wyższa temperatura), „**walizka**” (co uczeń zabiera z lekcji ze sobą) czy „**kosz**” (uczeń „wyrzuca” to, czego nie rozumie; podobnie działa technika „kieszeń i szuflada”). Może temu służyć także „**wyjściówka**” (uczniowie wypisują na kartce informacje o tym, czego się nauczyli w czasie lekcji, następnie przyklejają ją do tablicy lub wkładają do pudełka, aby przekazać je nauczycielowi) lub **losowanie uczniów do odpowiedzi** (nauczyciel daje czas uczniom na przygotowanie odpowiedzi samodzielnie lub w parach, a następnie losuje ucznia, który jej udziela) (Mak i Życka 2018). Dzięki tym technikom nauczyciel może zdobyć informacje o poziomie przyrostu wiedzy i umiejętności uczniów, co nie tylko pomoże mu oceniać ich pracę, ale także podpowie, na jakie elementy powinien zwrócić większą uwagę w pracy z poszczególnymi uczniami. Nie można zapomnieć również o narzędziach TIK, które możemy wykorzystać do pozyskania informacji zwrotnej od uczniów. Popularnym sposobem jest tworzenie miniankiety za pomocą strony Ankieta.pl. Informacje zwrotne uczniowie mogą przekazywać także za pomocą platform edukacyjnych, z których korzysta szkoła, dziennika elektronicznego lub strony internetowej szkoły.

Innym narzędziem pozwalającym nauczycielowi na zbadanie przyrostu wiedzy i umiejętności uczniów jest test diagnostyczny. Przeprowadza się go na zakończenie pewnego etapu edukacyjnego. Warto dokonać diagnozy za pomocą podobnie skonstruowanego testu na początku i końcu roku szkolnego. Porównuje się wówczas poprawność wykonania poszczególnych typów zadań oraz zadań sprawdzających konkretne umiejętności (np. słuchanie ze zrozumieniem, czytanie ze zrozumieniem etc.). Zestawienie wyników tak przeprowadzonej diagnozy daje nauczycielowi możliwość ustalenia słabych i mocnych stron każdego ucznia oraz analizy efektywności pracy poprzez ustalenie stopnia realizacji zamierzonych przez nauczyciela celów. Obliczenie poziomu łatwości zadań (poprzez podzielenie liczby punktów uzyskanych przez ucznia przez maksymalną liczbę punktów możliwych do uzyskania lub podzielenie średniego wyniku wszystkich uczniów z danego zadania przez maksymalną liczbę punktów możliwych do uzyskania) umożliwi nauczycielowi również refleksję nad wyborem programu nauczania czy też zastosowanymi metodami, technikami i formami pracy.

Innym istotnym celem testu diagnostycznego jest uzyskanie przez nauczyciela (także nauczyciela przejmującego daną klasę) informacji o stopniu opanowania treści języka angielskiego na poprzednich etapach kształcenia. Dzięki przeprowadzeniu takiego testu

nauczyciel nieznający jeszcze klasy i jej możliwości jest w stanie wypracować wstępną diagnozę mocnych i słabych stron uczniów.

Warunki i sposób przeprowadzenia testu diagnostycznego, w tym poziomującego, zostały opisane w podrozdziale 3.3.

5.3. Rodzaje testów i form sprawdzania wiedzy

Do sposobów oceniania wiedzy należą różnego rodzaju testy, sprawdziany i kartkówki, które mogą przybrać formę receptywną (uczeń nastawiony jest na odbiór wiadomości i odpowiednie ich przetworzenie – idealnie wpisuje się w sprawdzanie umiejętności słuchania ze zrozumieniem lub czytania ze zrozumieniem) lub produktywną (uczeń nastawiony jest na wytworzenie tekstu lub wypowiedzi ustnej w języku angielskim, lub też może zostać poproszony o przetłumaczenie słówek na język angielski). Aby spełniały one podstawowe kryteria dokonania właściwej oceny, powinny być trafne, rzetelne, praktyczne oraz – w przypadku testów podsumowujących większą partię materiału – powinny zawierać elementy produktywne i receptywne, w podobnych proporcjach, jak również być zróżnicowane pod względem typów zadań. Dobrze skonstruowany i oceniony test da uczniom poczucie sprawiedliwej oceny ich wiedzy i umiejętności, a to będzie wpływać na wzrost motywacji do nauki języka obcego. W podstawie programowej dla II etapu edukacyjnego podkreśla się rozwój sprawności językowych, wiedzy językowej, umiejętności komunikowania się w języku obcym w mowie i piśmie, a także rozwój umiejętności międzykulturowych i wiedzy związanej z aspektami kultury państw danego obszaru językowego. Dlatego testy powinny w odpowiednich proporcjach sprawdzać wiedzę i umiejętności językowe ucznia, nie pomijając żadnego z nauczanych elementów.

Testując wiedzę i umiejętności uczniów, należy zastanowić się również nad wyborem odpowiedniej techniki. W zależności od tego, jaki test planujemy – ustny czy pisemny, jakie umiejętności, rodzaj wiedzy językowej chcemy sprawdzić, mamy do wyboru różne typy zadań testowych, w tym test wielokrotnego wyboru, test luki, parafrazowanie, zadanie słowotwórcze, czytanie/słuchanie ze zrozumieniem w celu pozyskania szczegółowej informacji, czytanie/słuchanie ze zrozumieniem w celu uzyskania globalnej informacji, pisanie krótkich form użytkowych, pisanie dłuższych form użytkowych, wypowiadanie się na temat obrazka, materiału stymulującego etc.

Oprócz testów, sprawdzanie wiedzy, osiągnięć i postępów naszych uczniów możemy oceniać na podstawie:

- **analizy dokumentów** – np. prac domowych, prac projektowych, dokumentów pisanych, cyfrowych, obrazowo-dźwiękowych, które związane są z rysunkami, nagraniami wideo, fotografiami oraz prezentacjami komputerowymi, szczególnie w czasie nauczania zdalnego dają nam możliwość monitorowania postępów uczniów, z którymi na co dzień mamy kontakt online;
- **obserwacji ucznia na zajęciach** – obserwujemy zmiany zachodzące u ucznia w procesie zdobywania wiedzy oraz kształtowania umiejętności miękkich i kompetencji kluczowych; obserwacja jest również narzędziem dopełniającym testowe sprawdzanie wiedzy, równocześnie pozwalającym nauczycielowi na dostrzeżenie tego, co powinien zrobić, by osiągnąć założony cel. Obserwowanie ucznia powinno być: celowe, planowane, selektywne, dokładne i obiektywne;

- **odpowiedzi ustnych** – sprawdzamy tutaj umiejętność wypowiedzania się na wybrane tematy, podczas odgrywania scenek, dialogów zwracamy uwagę na prowadzenie rozmowy, jej kontynuację i zakończenie, przy okazji sprawdzając wymowę, intonację czy akcent. Uczeń może również np. opisać obrazek, wykorzystując materiał graficzny.

Nie zapominajmy jednak o tym, że znajomość języka to nie tylko wiedza, którą możemy ocenić za pomocą sprawdzianów. To również umiejętność komunikacji w języku obcym, reagowania w konkretnych sytuacjach, świadomość kulturowa, logiczne przetwarzanie zdobytych informacji, czyli kompetencje kluczowe, których rozwój trudno jest zmierzyć nawet najbardziej ustandaryzowanym testem. Należy zatem wypracować inne formy sprawdzania przyrostu kompetencji kluczowych czy umiejętności. Z pomocą mogą nam przyjść bieżąca obserwacja oraz arkusze obserwacyjne. Ocena koleżeńska także może przyczynić się do prawidłowej oceny przyrostu kompetencji kluczowych (przykłady dobrych praktyk w pomiarze kompetencji kluczowych zawarte są w dalszej części tego rozdziału). Dlatego tak ważny jest proces dogłębnego i wnikliwego obserwowania naszych uczniów i ich zaangażowania w proces nauki. Powinniśmy analizować postępy każdego z nich indywidualnie, pamiętając, że w klasie mamy uczniów z różnymi osobowościami, predyspozycjami, możliwościami i umiejętnościami. Każdy z nich jest inny i nie możemy pozwolić sobie na ocenianie wszystkich według tych samych kryteriów. Dlatego też przy ocenianiu uczniów ze SPE powinniśmy wziąć pod uwagę ich potrzeby, ograniczenia oraz zalecenia specjalistów z poradni psychologiczno-pedagogicznych.

Innym istotnym aspektem jest ocenianie w świetle metodologii CLIL. W kontekście nauczania międzyprzedmiotowego należy zastanowić się, czy dokonując pomiaru dydaktycznego tak zaprezentowanych treści, będziemy oceniać umiejętności językowe czy umiejętność przekazania treści międzyprzedmiotowych w języku obcym. Jest to sytuacja, którą nauczyciel powinien rozważyć, zanim przedstawi PZO swoim uczniom. Problem ten został omówiony przez autorkę programu *Soft CLIL*, Barbarę Muszyńską, która uważa, że umiejętność przekazania treści międzyprzedmiotowych powinna być postrzegana jako nadrzędna względem umiejętności językowych i powinna stanowić istotną część oceny. Nie oznacza to jednak, że nie zaistnieją sytuacje, w których nauczyciel nie będzie miał możliwości sprawdzenia konkretnych zagadnień leksykalnych czy gramatycznych. Oczywiście istnieje przestrzeń na tego typu testy, sprawdziany czy kartkówki, jednakże należy pamiętać, że w chwili sprawdzania wiedzy wypracowanej podejściem CLIL takie formy nie mogą stanowić podstawy oceny. Przyjmując taką formę oceniania, nauczyciel może spodziewać się, że uczniowie będą popełniać błędy w swoich wypowiedziach. Należy zatem zastanowić się, co z podobną sytuacją edukacyjną nauczyciel powinien zrobić. Doskonałym rozwiązaniem może okazać się zastosowanie proponowanej przez Muszyńską (2019: 33) metody **language clinic**, dzięki której nauczyciel omawia z uczniami popełnione przez nich błędy w formie zbiorczej i raczej w formie uwrażliwienia na to, jak ich unikać lub czego nie robić. W ten sposób nauczyciel dopuszcza popełnianie błędów przez uczniów w momencie przedstawiania treści CLIL, a jednocześnie nie pozostaje na te błędy obojętny.

5.4. Analiza wyników

W ocenianiu ważne są cele przeprowadzenia ewaluacji, sposób jej dokonania oraz analiza wyników przeprowadzonego pomiaru dydaktycznego, gdyż to właśnie ona

daje nam podwaliny do dokonywania zmian w planie pracy, monitorowania postępów naszych uczniów i bieżącego reagowania na pojawiające się zagrożenia. Jednym ze sposobów dokonywania analizy jakiegokolwiek formy pomiaru dydaktycznego może być analiza SWOT (od ang. *strengths, weaknesses, opportunities, threats*). Jest to rzadziej spotykana w przypadku nauczania języka angielskiego forma analizy wyników pomiaru dydaktycznego, dająca jednak szeroki wachlarz możliwości interpretacyjnych.

Oto konkretny przykład przeprowadzenia analizy wspomnianą metodą. Nauczyciel dokonuje pomiaru dydaktycznego dotyczącego wybranej partii materiału, czyli np. konkretnego rozdziału podręcznika. Zakładamy, że test jest skonstruowany zgodnie z zasadą proporcjonalności wszystkich sprawności językowych i zgodnie z równym podziałem na część receptywną i produktywną. Nauczyciel, zamiast przyznawać konkretne punkty za wykonanie zadań, może uzupełnić tabelkę składającą się z czterech części: mocne strony vs. słabe strony; szanse vs. zagrożenia. Ważne, by mocne strony były usytuowane naprzeciwko słabych stron i podobnie w przypadku szans i zagrożeń, gdyż w ten sposób łatwiej jest analizować dane w tabelce. W ten sposób uczeń otrzyma informację zwrotną: z czym radzi sobie doskonale (S), co wymaga ponownego nauczania (W), w czym nauczyciel widzi potencjał (O), a w czym nauczyciel dostrzega zagrożenie (T). Należy zawsze takie wyniki omówić z uczniem i wyjaśnić, że słabości i zagrożenia stanowią zawsze potencjalne mocne strony i szanse – to od ucznia zależy, czy zdoła je przemienić właśnie w swoje walory. Analizę SWOT możemy stosować także wobec dużej grupy uczniów, jednakże by móc ją dobrze przeprowadzić, potrzebujemy danych ilościowych i jakościowych, które są przykładem innego rodzaju dokonywania analizy wyników pomiaru dydaktycznego.

Analiza jakościowa jest prawdopodobnie najczęściej stosowana przez nauczycieli języka angielskiego. Polega ona na określeniu liczby osób, które uzyskały dany wynik globalny. W ten sposób można stworzyć krzywą Gaussa, która będzie reprezentować wyniki całej klasy i proporcje rozłożenia ocen. Innym sposobem jest wykonanie analizy jakościowej polegającej na zbadaniu np. przy użyciu arkusza kalkulacyjnego, ile osób (nie) odpowiedziało na dane pytanie. Celem takiej analizy jest np. ustalenie potencjalnych trudności czy sukcesów w opanowaniu założonych treści, wskazanie dysproporcji w stopniu przyrostu wiedzy lub innych wniosków, które nauczyciel może zauważyć w konkretnej sytuacji.

5.5. NaCoBeZU w kontekście oceniania – wprowadzenie

Patrząc na ocenianie z perspektywy ucznia, jego obaw co do wystarczającego opanowania przed sprawdzianem wymaganych treści, nauczyciel może zastosować metodę NaCoBeZU (skrót od „na co będę zwracać uwagę”). Jest to doskonałe narzędzie pozwalające nauczycielowi na ustalenie priorytetowych treści, a uczniowi dające poczucie pewności, że wie, jakie treści będą od niego wymagane, poczucie sprawiedliwości, że został oceniony zgodnie z tym, co zostało mu przedstawione w formie listy zagadnień, a także pogłębienie w zakresie wymaganych treści. Przykładowo, w odniesieniu do lekcji języka angielskiego dotyczącej stopniowania przymiotników, nauczyciel może sporządzić NaCoBeZU w następujący sposób:

1. Jak tworzymy stopień wyższy przymiotników krótkich/długich?
2. Jak tworzymy stopień najwyższy przymiotników krótkich/długich?

3. Przymiotniki stopniowane nieregularnie.
4. Zasady pisowni w przypadku stopniowania przymiotników zakończonych na -e, -y i jednosylabowych z jedną samogłoską poprzedzającą ostatnią spółgłoskę.
5. Jaki stopień przymiotnika stosuje się w konstrukcjach: *as... as..., ...than, ...of all / in the class / the world / etc.?*

Nauczyciel w procesie oceniania może wykorzystać wskazówki dotyczące NaCoBeZU także dla własnego komfortu pracy oraz poczucia sprawiedliwości i bezstronności.

W programach nauczania języka angielskiego na II etapie edukacyjnym zaznacza się, że możemy informować uczniów i ich rodziców na wiele sposobów o postępach i rozwoju językowym. Po pierwsze nauczyciel powinien być świadomy, że ocenianie jest nieodzownym elementem jego pracy, ale nie głównym i jedynym motywatorem pobudzającym ucznia do działania. Po drugie powinien poprzez ocenianie wskazywać właściwą dalszą drogę rozwoju ucznia, ukierunkowywać jego pracę. Po trzecie powinien dostosować treści zaliczeniowe do możliwości dzieci, biorąc pod uwagę uczniów z różnymi dysfunkcjami, trudnościami w uczeniu się, niedostosowaniem społecznym, w sytuacji kryzysowej czy też uczniów zdolnych. Refleksyjny nauczyciel powinien motywować każdego ucznia do dalszych postępów w nauce. Uczeń oceniany zgodnie z PZO wie, co robi dobrze, a co wymaga poprawy, ponadto wie, jak powinien dalej pracować, by móc opanować konkretny materiał. Częścią oceniania powinno być przedyskutowanie i przeanalizowanie razem z uczniem słabych i mocnych stron jego pracy, wskazanie elementów, nad którymi powinien jeszcze popracować.

Ocenianie może przyjmować postać regularnych ocen, wpisywanych do dziennika, komentarzy wysyłanych po wykonaniu zadania, odnoszących się do danej pracy, równie dobrze mogą to być pochwały słowne czy naklejki lub pieczątki motywacyjne, krótkie (słowne lub pisemne) informacje zwrotne. Ważne, aby uczniowie otrzymywali je zawsze po wykonaniu zadania i aby motywowały ich do dalszej pracy, dalszego rozwoju, a także by nie wzbudzały strachu, który demotywuje każdego ucznia. Taka spersonalizowana ocena osiągnięć może pozytywnie wpłynąć na postawę ucznia i rozwinąć jego motywację do nauki. Aby tak się stało, należy kierować się zasadą pozytywnego wzmocnienia, czyli zawsze podkreślać nawet najmniejsze osiągnięcia ucznia. Następnie należy w sposób neutralny, pozbawiony zabarwienia emocjonalnego, przedstawić uczniowi informacje o tym, czego jeszcze powinien się nauczyć, wyznaczając jasne i realne ramy czasowe na uzupełnienie wiedzy. Uczciwość i bezstronność w ocenie jest także istotna, gdyż buduje pozytywny wizerunek nauczyciela i wzmacnia jego pozycję jako autorytetu w zespole klasowym.

5.6. Ocenianie sumatywne i kształtujące oraz ich znaczenie w kontekście kształtowania kompetencji kluczowych i uniwersalnych

W programie nauczania *Soft CLIL Programme* dla II etapu edukacyjnego proponuje się ocenianie **sumatywne** oraz **kształtujące**. Wspomniane formy oceniania pełnią funkcję informacyjną lub motywującą i wspierającą, szczególnie dla ucznia ze specyficznymi trudnościami rozwojowymi. Istotne jest także **ocenianie kompetencji** oraz **ocenianie jako uczenie się**.

Funkcja kształtująca (ang. *formative assessment*) oceniania polega na wspieraniu wysiłków edukacyjnych ucznia. Ocena kształtująca służy uczniowi do

tego, by uświadomił sobie, co zrobił dobrze, co źle, jak może poprawić swoją pracę. Można porównać tę ocenę do tzw. oceny wstępnej, co w języku ucznia oznacza, że nie jest ona ostateczna, gdyż można ją poprawić na zasadach zawartych w PZO. Ma ona na celu wskazanie uczniowi jego mocnych i słabych stron i zmotywowanie go do rozwijania umiejętności samokształcenia i uczenia się przez całe życie. Uczeń, gdy nie ma możliwości poprawienia słabej oceny, czuje się zdemotywowany do jakiegokolwiek działania i ostatecznie ani nie przyswaja wymaganych przez podstawę programową treści, ani też nie rozwija kompetencji w zakresie samokształcenia oraz umiejętności miękkich takich jak zarządzanie czasem czy odporność na stresujące sytuacje, a nawet umiejętność negocjacji. Dzięki stosowaniu takiej formy oceniania uczeń otrzyma od nauczyciela konstruktywne wskazówki, np. w postaci NaCoBeZU (na co będziemy zwracać uwagę), a także nauczy się dokonywać samooceny własnej pracy. Samoocena i ocena koleżeńska zostaną omówione w dalszej części tego rozdziału. Ocenianie to zdecydowanie wspiera ucznia w procesie samodzielnego uczenia się, a jego efektem powinno być również wzmocnienie motywacji wewnętrznej. Ciekawą formą oceniania kształtującego jest zastosowanie zielonego długopisu do oznaczenia poprawnych odpowiedzi podczas sprawdzania prac pisemnych (Nojszewska 2019: 33). Ma to duże znaczenie w odbiorze oceny przez ucznia. Takie działanie wzmacnia poczucie wartości ucznia oraz ma pozytywny wpływ na jego motywację do dalszej nauki języka angielskiego na II etapie edukacyjnym.

Druga funkcja oceniania to funkcja globalna, podsumowująca osiągnięcia ucznia (ang. **summative assessment**), dotyczy zebrania i podsumowania wiedzy językowej i umiejętności dziecka po przejściu danego etapu w nauce języka. Ocena sumująca ma znaczenie przy podsumowaniu wiedzy zdobytej przez ucznia i zwykle ogranicza się do stopnia. Na II etapie edukacyjnym taką funkcję będą pełniły oceny semestralne i roczne, które wynikają z podsumowania pracy w semestrze lub w czasie całego roku szkolnego. Taką funkcję będą też pełniły egzaminy zewnętrzne, które poprzez ustandaryzowany test sprawdzają wiedzę i umiejętności uczniów. W kontekście kompetencji kluczowych ocenianie sumatywne skupia się na stopniu biegłości językowej, a sam proces nabywania umiejętności komunikowania się nie jest tak istotny jak ostatecznie osiągnięty stopień umiejętności i wiedzy językowej. Warto nadmienić, iż stopnie te określa się za pomocą CEFR (ang. *Common European Framework of Reference for Languages*).

5.7. Samoocena, uczenie się przez ocenianie oraz ocena koleżeńska

Ważną funkcją w ocenianiu, w tym w ocenianiu kształtującym, jest **samoocena** i **ocena koleżeńska**. Choć nie jest to proste zadanie, niesie ze sobą duży potencjał poznawczy dla samego ucznia oraz nauczyciela.

Ocena koleżeńska to sytuacja, w której uczniowie oceniają siebie nawzajem. Jest to zadanie niezwykle trudne, dlatego niezbędne jest wyznaczenie klarownych kryteriów oceniania. Przede wszystkim należy określić, co będziemy oceniać i jakie kryteria zostaną zastosowane w ocenie koleżeńskiej. Następnie należy zadbać o odpowiedni przekaz informacji zwrotnej. Pomocne w tym będzie wypracowanie w klasie czy grupie odpowiedniej atmosfery, w której dzieci będą sobie życzliwe i będą mogły zaufać rówieśnikom. Zdarza się, że łatwiej jest przyjąć konstruktywną krytykę ze

strony rówieśnika niż nauczyciela. Bardzo ważna jest również rola nauczyciela, który nieustannie powinien przypominać uczniom, że oceniając innych, pomagają w nauce również sobie.

Samoocena pomaga uczniowi w osiągnięciu wyznaczonego celu i sprawia, że jest świadomy i odpowiedzialny za proces nauczania. Aby to osiągnąć, uczeń powinien sam ocenić, ile się nauczył i jaką pracę powinien jeszcze wykonać. Świadomość popełnionych błędów może pomóc w uniknięciu ich w przyszłości. Dobrym przykładem samooceny umiejętności językowej jest Europejskie Portfolio Językowe oraz Paszport językowy dla uczniów w wieku 10–15 lat, który je uzupełnia. Szczegółowe informacje można odnaleźć na stronie ORE.edu.pl. Używanie przez uczniów portfolio oraz paszportu językowego pozytywnie wpływa na rozwijanie doświadczeń interkulturowych oraz rozwój kompetencji wielojęzyczności (Muszyńska 2019: 34).

Inną formą samooceny jest **ocenianie jako uczenie się**, na które zwraca uwagę autorka programu nauczania *Soft CLIL*. Ma ono na celu stworzenie takiej sytuacji edukacyjnej, w której uczniowie są zachęceni do samodzielnego oceniania swojej wiedzy czy kompetencji przy jednoczesnym dostępie do wyników swoich postępów w nauce. Przykładem może być sytuacja, kiedy nauczyciel wspólnie z uczniami omawia prace, a oni sami wyciągają wnioski do dalszych działań, biorąc pod uwagę wskazówki nauczyciela. Choć może wydawać się to kontrowersyjne, stosując na lekcji uczenie przez ocenianie, nagradzamy ucznia za to, że wie, czego nie wie. Brzmi to przewrotnie, ale stanowi kwintesencję tej metody. Poprzez wyartykułowanie przez ucznia tego, czego nie wie, dochodzimy do fundamentalnej świadomości danego ucznia w kontekście tego, czego jeszcze powinien się nauczyć. Jest to ogromny krok naprzód i sytuacja stymulująca do wytworzenia wewnętrznej motywacji, która jest motorem napędowym do dalszej nauki. Należy zauważyć, że ten typ oceniania daje możliwość samooceny wszystkim uczniom, w tym ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, ponieważ wiedza, kompetencje i umiejętności oceniane są na miarę możliwości ucznia. Każdy jest inny i nad czymś innym musi w danym momencie pracować.

Samoocena, uczenie się przez ocenianie oraz ocena koleżeńska należą do form oceniania kształtującego. Nauczyciel może monitorować i oceniać postępy uczniów poprzez obserwację nieformalną, przyglądanie się i monitorowanie przebiegu samooceny lub oceny koleżeńskiej. Nauczyciel może także po zakończonym pomiarze dydaktycznym prowadzić z uczniem rozmowy na temat wyników jego pracy. Taka rozmowa jest doskonałą okazją do stworzenia odpowiednich warunków samooceny.

W przypadku oceny koleżeńskiej nauczyciel może opracować arkusz zawierający następujące pytania:

- Czy uczeń trafnie ocenił umiejętności/wiedzę kolegi/koleżanki?
- Czy uczeń zastosował obowiązujące kryteria oceny?
- Czy informacja zwrotna była konkretna i rzeczowa?
- Czy uczeń był sprawiedliwy w ocenie?

Taki dokument będzie pomocny w procesie oceniania i monitorowania postępów uczniów oraz pozwoli w przyszłości skorygować ewentualne problemy związane z oceną koleżeńską.

5.8. Ocena osiągnięć i postępów uczniów o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych

Mając na uwadze omówione w podrozdziałach 5.6 i 5.7 formy oceniania, należy poddać je dodatkowej refleksji w kontekście ucznia ze SPE.

Istotą i rolą oceniania uczniów ze SPE jest udzielenie uczniowi informacji zwrotnej o jego postępach w nauce z możliwie największym naciskiem na pozytywne wzmocnienie ucznia ze SPE. Należy pamiętać, że uczniowie ci cechują się niską samooceną, dlatego tak ważne jest udzielanie im informacji zwrotnej opatrzonej komunikatem wzmacniającym. Należy uwzględniać ich zaangażowanie oraz wkład pracy, poinformować ucznia o tym, że dostrzegamy jego trud i czas poświęcony na naukę języka angielskiego, przygotowanie do sprawdzianu lub kartkówki. Możemy zastosować technikę kanapki, czyli przedstawić uczniowi informację o jego sukcesie na sprawdzianie w zakresie danej wiedzy czy umiejętności, następnie wspomnieć o ewentualnym niepowodzeniu z zaznaczeniem szansy, której upatrujemy w opanowaniu określonej treści przez ucznia, by na zakończenie ponownie przedstawić jego sukces. Przekazanie informacji o porażce w ten sposób, czyli opatrując ją na wstępie i w zakończeniu podkreśleniem osiągnięć ucznia, zniweluje jego stres związany z niespełnieniem standardu, wzmocni jego samoocenę i zmniejszy brzemię porażki.

Nauczyciel powinien zawsze informować ucznia o poziomie jego wiedzy i umiejętności, wskazując, czego już się nauczył, a co jeszcze wymaga pracy. Można to uczynić za pomocą metody zielonego długopisu, szerzej opisanej w podrozdziale 5.6. Należy pamiętać, że informacja o tym, czego uczeń nie opanował, nie może pozostać bez dalszej diagnozy. Należy rozpoznać przyczynę niepowodzenia, u podstaw którego mogą leżeć niewłaściwie dobrane metody uczenia się w domu. Należy zatem wskazać uczniowi ze SPE odpowiednie metody uczenia się, uwzględniając zalecenia zawarte w opinii lub orzeczeniu poradni psychologiczno-pedagogicznej.

5.9. Sposoby monitorowania i diagnozowania postępów ucznia z uwzględnieniem procesu kształtowania kompetencji kluczowych

Refleksyjny nauczyciel, wpisujący się w nowoczesne trendy edukacyjne, powinien dążyć do tego, by monitorować i diagnozować postępy ucznia w kontekście procesu kształtowania kompetencji kluczowych. Jest to istotne z punktu widzenia holistycznego rozwoju ucznia oraz z uwagi na jego dalszy proces kształcenia. Monitorowanie i diagnozowanie tego procesu daje nauczycielowi możliwość oceny skuteczności podjętych działań, zastosowanych metod pracy oraz stwarza możliwość ewaluacji samego procesu nauczania, którego częścią jest także program nauczania. Nauczyciel potrzebuje narzędzi pomiaru oraz narzędzi analitycznych, by takiej diagnozy dokonać oraz rozpoznać sytuacje, w których należy przeprowadzić proces monitorowania kształtowania kompetencji kluczowych.

W kwestii sytuacji, w których nauczyciel może dokonać diagnozy kształtowania kompetencji kluczowych na lekcji języka angielskiego, uwzględniając specyfikę przedmiotu, należy pamiętać, że kompetencją nadrzędną jest umiejętność komunikowania się w języku obcym. Jest to sytuacja naturalna, w której znajdzie się każdy uczestnik lekcji języka angielskiego. Można więc ocenić umiejętności komunikowania się w czasie lekcji, próby podejmowania komunikacji w każdej sytuacji

w czasie lekcji, prezentacje materiału na forum klasy, pracę projektową, której celem jest wytworzenie materiału do zaprezentowania przed nauczycielem i klasą, udział w konkursach językowych etc. W przypadku np. kompetencji cyfrowych, nauczyciel ma możliwość ich oceny podczas prezentowania przez ucznia np. projektu, który wykonał w domu, a do którego przygotowania posłużył się internetem lub konkretnym programem komputerowym. W kwestii rozwoju kreatywności czy umiejętności logicznego myślenia, sytuacji do monitorowania na lekcji języka angielskiego jest wiele, np. podczas chronologicznego układania historyjki, podczas debaty, podczas rozwiązywania zadań tekstowych dotyczących czasów, gdzie uczeń stosuje zasady gramatyczne i potrafi logicznie analizować zdania. W obliczu ogromu sytuacji, w których uczniowie demonstrują kształtowanie kompetencji kluczowych, należy jasno wskazać, iż nauczyciel nie jest w stanie prowadzić diagnozy za pomocą konkretnego narzędzia, ilekroć uczeń przejawia kompetencje kluczowe. Doprowadza to zatem do sytuacji, w której nauczyciel może nieformalnie ocenić ucznia, czyli podczas każdej aktywności językowej ucznia na lekcji nauczyciel pozyskuje dane na zasadzie obserwacji i zapisuje je w prowadzonym dla każdego ucznia indywidualnym folderze. Mogą to być sformułowania typu: „Uczeń płynnie komunikuje się z kolegami/koleżankami w języku angielskim w sprawie...”, „Uczeń podejmuje próby przekazania informacji dotyczących...”, „Uczeń rozumie przekaz w języku angielskim dotyczący...”. Jeśli wystąpi sytuacja, w której nauczyciel będzie mógł zastosować przygotowany wcześniej arkusz ewaluacyjny, to wówczas może go wykorzystać na dwa sposoby. Po pierwsze, może poprosić uczniów o wypełnienie arkusza ewaluacyjnego po skończonym projekcie grupowym. W takim arkuszu mogą znaleźć się stwierdzenia typu: „Grupa była doskonale przygotowana do przeprowadzenia projektu” (kompetencje przedsiębiorczości), „Grupa współpracowała zgodnie i efektywnie” (umiejętność pracy w grupie), „Grupa zaproponowała ciekawe rozwiązanie problemu” (kreatywność, logiczne myślenie), „Grupa używała języka angielskiego do komunikacji” (kompetencja komunikowania się) etc. Drugim sposobem wypełnienia ankiety jest dokonanie tego przez nauczyciela. Warto omówić wyniki ankiety na forum grupy/klasy i poprosić o sformułowanie wniosków z pracy, która została poddana analizie. Doprowadzi to do ciekawych spostrzeżeń zarówno ze strony uczniów, w tym uczniów ze SPE, jak i nauczyciela, da poczucie sprawczości i możliwość indywidualnego zaplanowania rozwoju w przypadku każdego ucznia. Innym narzędziem analitycznym może być analiza SWOT lub analiza jakościowa/iłościowa. W przypadku ostatnich dwóch modeli analitycznych nauczyciel nie otrzyma spersonalizowanej oceny kształtowania kompetencji kluczowych.

Należy pamiętać, że uczniowie ze SPE również podlegają takiej ocenie, na takich samych warunkach jak uczniowie bez zaleceń z poradni specjalistycznych, jednakże analiza wyników powinna zostać dokonana w kontekście możliwości danego ucznia. Należy zatem ocenić gotowość ucznia ze SPE do aktywności językowej, podkreślić tę gotowość na forum klasy, docenić i ocenić najmniejszy wkład w komunikację w języku obcym, docenić starania i chęć udziału w sprawnościach językowych. Nie należy oczekiwać, że uczeń z zespołem Aspergera będzie tak samo długo i uważnie pracował podczas projektu. Nie pozwalają mu na to jego ograniczenia. Należy jednak docenić i pozytywnie ocenić gotowość ucznia ze SPE do podjęcia współpracy z rówieśnikami podczas pracy projektowej. Dlatego warto, by nauczyciel rozważył drobne modyfikacje

takiego arkusza, biorąc pod uwagę zalecenia z opinii. Taka zmiana zindywidualizuje tę ocenę i przełoży się na wzmocnienie ucznia i jego chęć dalszego rozwoju.

Innym narzędziem badawczym, którym może posłużyć się nauczyciel w kontekście oceniania ucznia ze SPE w zakresie rozwijania kompetencji kluczowych, jest koło kompetencji. Jest to narzędzie wizualne, które składa się z dziesięciu okręgów. W duży okrąg o średnicy 10 centymetrów wpisujemy mniejszy o średnicy 9 cm, a w przypadku kolejnych odpowiednio o średnicy 8 cm, 7 cm itd. W ten sposób stworzymy skalę 10stopniową. Na zewnątrz największego okręgu wpisujemy w równych odstępach osiem kompetencji, które chcemy badać na przestrzeni roku szkolnego lub na użytek jednej obserwacji, np. dotyczącej pracy metodą projektu. Gdy nauczyciel ocenia kompetencje ucznia ze SPE za pomocą tego narzędzia, w przypadku każdej badanej kompetencji przyznaje uczniowi punkty od 1 do 10 i nanosi punkt w odpowiednie miejsce, czyli na właściwy okrąg – środek okręgów oznacza brak kompetencji, piąty okrąg oznacza rozwój kompetencji na poziomie 5 z 10 możliwych do uzyskania punktów itd. Następnie nauczyciel łączy punkty ze sobą za pomocą kolorowego markera. W ten sposób uzyskuje asymetryczny kształt, który ujawni stopień rozwoju kompetencji kluczowych, w tym społecznych ucznia ze SPE. Wskazane byłoby dokonywanie regularnej oceny rozwoju kompetencji ucznia ze SPE na tym samym arkuszu za pomocą markerów o różnych kolorach. Dzięki temu nauczyciel uzyska informacje o przyroście kompetencji na przestrzeni czasu.

Koło kompetencji może zostać z powodzeniem zastosowane jako narzędzie badawcze dotyczące przyrostu kompetencji kluczowych, w tym społecznych wszystkich uczniów.

W przypadku rozwijania umiejętności samooceny oraz kompetencji krytycznego myślenia, należy wspomnieć o portfolio językowym, które szczegółowo zostało omówione w podrozdziale 2.5.

ROZDZIAŁ VI

Zadania nauczyciela w kontekście realizacji założeń edukacji włączającej

6.1. Diagnozowanie potrzeb rozwojowych i edukacyjnych uczniów podczas zajęć – szanse i możliwości obserwacji pedagogicznej

Termin „edukacja włączająca” zaczął pojawiać się w literaturze pedagogicznej już w latach 90. ubiegłego wieku. Edukacja włączająca koncentruje się na umożliwieniu uczniom z niepełnosprawnościami i innymi specjalnymi potrzebami edukacyjnymi nauki z rówieśnikami w szkołach ogólnodostępnych. To wspieranie nie tylko uczniów ze SPE, ale wszystkich uczniów, również tych w trudnej sytuacji – ze środowisk patologicznych, środowisk mniejszości etnicznych itp. Edukacja włączająca, oparta na założeniu, że wszystkie dzieci (także te z niepełnosprawnościami) mają prawo uczyć się w szkołach ogólnodostępnych, najbliższych miejsca zamieszkania, skupia się na tym, jak je efektywnie uczyć i jak zapewnić im poczucie przynależności do zbiorowości szkolnej (Lipsky i Gartner 1997).

Aby edukacja włączająca poprawnie funkcjonowała w szkole, ważne jest, by uczący tam nauczyciele byli dobrze wyszkoleni w zakresie potrzeb uczniów ze SPE. Ponadto powinni oni być wspierani w procesie wychowania oraz nauczania przez specjalistów: pedagogów, pedagogów specjalnych, psychologów, logopedów i nauczycieli wspomagających. Nauczyciele pracujący z danym oddziałem powinni rozpoznać potrzeby edukacyjne i rozwojowe uczniów, ich możliwości psychofizyczne, radzenie sobie w sytuacjach stresujących, sytuację społeczną, a także zapoznać się z wszelką dokumentacją związaną z uczniem (opinie, orzeczenia poradni psychologiczno-pedagogicznej czy zaświadczenia lekarskie). Na tej podstawie nauczyciele opracowują plan pracy z danym uczniem czy klasą, dostosowując wymagania edukacyjne. Ważnym elementem pomocy uczniom jest kierowanie ich na odpowiednie zajęcia przewidziane w ramach pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz monitorowanie efektywności proponowanej pomocy. Może się to odbywać np. dzięki obserwacji pedagogicznej. W celu prawidłowego przeprowadzenia obserwacji pedagogicznej nauczyciel powinien zastosować odpowiednie narzędzia, takie jak karta obserwacji ucznia lub arkusz diagnostyczny oraz arkusz pracy indywidualnej ucznia ze SPE. Karta obserwacji ucznia lub arkusz diagnostyczny to rozbudowane narzędzie sprawdzające funkcjonowanie ucznia w wielu obszarach, takich jak rozwój fizyczny, rozwój intelektualny ucznia, wiadomości i umiejętności szkolne ucznia, rozwój społeczno-emocjonalny. Obserwacja powinna zostać zakończona podsumowaniem, w którym znajdują się informacje o mocnych i słabych stronach ucznia oraz ewentualnych przypuszczeniach nauczyciela lub zespołu ds. pomocy pedagogiczno-psychologicznej dotyczących źródeł niepowodzeń ucznia. Należy pamiętać, że obserwacja powinna zostać przeprowadzona dwa razy z zachowaniem dostatecznego odstępu w czasie, aby wykluczyć wpływ innych czynników na jej wynik.

Arkusz pracy indywidualnej ucznia ze SPE to zbiór spersonalizowanych działań edukacyjnych, opracowanych z uwzględnieniem zaleceń zawartych w opiniach i orzeczeniach. Ideą tego opracowania jest dostosowanie metod i form pracy do

indywidualnych potrzeb ucznia ze SPE. W przypadku dostrzeżenia braku efektów pracy z uczniem powinien on być ponownie kierowany do poradni.

Biorąc pod uwagę powyższe, nowoczesna szkoła pełni niezwykle odpowiedzialną funkcję – rozpoznanie i zdiagnozowanie ucznia, z którym nauczyciele i specjaliści danej placówki będą pracować.

Przed nauczycielami i specjalistami w danej placówce stawiane są następujące zadania określone w przepisach prawa oświatowego:

- „rozpoznawanie indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych uczniów;
- określanie mocnych stron, predyspozycji, zainteresowań i uzdolnień uczniów;
- rozpoznanie przyczyn niepowodzeń edukacyjnych lub trudności w funkcjonowaniu uczniów, w tym barier i ograniczeń utrudniających funkcjonowanie uczniów i ich uczestnictwo w życiu przedszkola, szkoły i placówki;
- podejmowanie działań sprzyjających rozwojowi kompetencji oraz potencjału uczniów w celu podnoszenia efektywności uczenia się i poprawy ich funkcjonowania” (Dz. U. 2017, poz. 1591 z późn. zm.).

Bardzo ważnym elementem przeprowadzanej przez nauczycieli diagnozy jest ścisła współpraca z **poradnią psychologiczno-pedagogiczną** w zakresie:

- „oceny funkcjonowania uczniów;
- barier i ograniczeń w środowisku utrudniających funkcjonowanie uczniów i ich uczestnictwo w życiu przedszkola, szkoły lub placówki;
- efektów działań podejmowanych w celu poprawy funkcjonowania ucznia oraz planowania dalszych działań” (tamże).

W szkole zaś prowadzi się „obserwację pedagogiczną w trakcie bieżącej pracy z uczniami, mającą na celu rozpoznanie u uczniów: trudności w uczeniu się, szczególnych uzdolnień” (tamże).

Należy podkreślić, że „w przypadku stwierdzenia, że uczeń ze względu na potrzeby rozwojowe lub edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne wymaga objęcia pomocą psychologiczno-pedagogiczną, nauczyciel wychowawca grupy wychowawczej lub specjalista niezwłocznie udzielają uczniowi tej pomocy w trakcie bieżącej pracy” (tamże).

6.2. Dostosowanie wymagań edukacyjnych w praktyce

Nauka języka angielskiego dla większości dzieci ze SPE nie jest łatwa, gdyż sam język – mimo że uważany za uniwersalny i najbardziej popularny – wcale nie należy do najłatwiejszych. Problemy sprawia fonetyka czy zapis, szczególnie tym uczniom, którzy mają zdiagnozowaną **dysleksję**, **dysgrafię** czy **dysortografię**. Uczeń z dysleksją będzie zatem miał problemy z czytaniem czy pisanem.

Nauczyciel języka angielskiego powinien zwrócić uwagę na trudności typu:

- mylenie liter, mylenie wielkich i małych liter,
- omijanie słów lub ich części,
- nierozpoznanie słów już utrwalonych,
- omijanie wersów,

- podwójne czytanie (najpierw w myślach, potem na głos),
- nieumiejętność opowiedzenia o czym był tekst,
- dysproporcja między kompetencjami w języku mówionym i pisanym (na korzyść mówionego),
- niezdarne pismo, powolność w pisaniu, liczne skreślenia,
- nietrwała pamięć w zakresie struktur gramatycznych i szyku zdania (Sozańska 2018: 15).

Są to sygnały mówiące, że należy zastanowić się nad wprowadzeniem metod czy technik pozwalających na ułatwienie pracy uczniom z dysleksją, takich, które nie zniechęcałyby ich do nauki języka. Dlatego też najlepiej stosować ustne, nie pisemne formy sprawdzania wiedzy, gdy jest to możliwe. Nie należy nakazywać przepisywania długich tekstów, a jeśli już uczniowie coś piszą, nie należy oceniać ich za pismo czy błędy. Dobrze jest poprosić kogoś, by prowadził staranne notatki, tak by uczeń z dysleksją mógł skupić się na lekcji, a nie na ewentualnym poprawianiu błędów. Ponadto powinniśmy stosować krótkie, jasne i klarowne polecenia, powtarzać je wielokrotnie, sprawdzając ich zrozumienie przez uczniów. Dobrze jest również umożliwić uczniom pracę na urządzeniu elektronicznym (np. na tablecie czy telefonie) podczas czytania tekstu. Dobrze sprawdzają się dostępne obecnie cyfrowe odpowiedniki podręczników.

Nauczanie języka nauczyciel powinien dostosować do swoich uczniów oraz ich dysfunkcji. Warto skorzystać z poniższych wskazówek dotyczących metod i technik pracy z uczniami ze SPE.

- Mapy myśli – doskonałe narzędzie do omawiania słownictwa; są kolorowe, bazują na myśleniu przyczynowo-skutkowym oraz skojarzeniach, budują kreatywność oraz pozwalają na łatwiejsze zapamiętywanie.
- Podejście polisensoryczne – idealne do nauki i powtarzania słownictwa, można wykorzystać technikę polegającą na tym, że jeden z uczniów „rysuje” dane słowo na plecach koleżanki lub kolegi z ławki, a drugi przenosi je na papier za pomocą zapisu literowego lub odwrotnie; doskonale sprawdzą się również karty obrazkowe, gra w bingo czy wisielca, drama czy kalambury.
- Gotowe materiały – wcześniej przygotowane ćwiczenia z ewentualną notatką, z większym odstępem między liniami, dostosowane teksty bez czynników rozprasających, np. tekst obok obrazka, a nie na nim, słówka wypisane obok tekstu itp.
- Dostosowanie testów – dobieramy odpowiednią czcionkę, zmieniamy układ zadań, by były one czytelne, a przede wszystkim sprawdzamy jedną umiejętność na raz – jeśli słuchanie, to nie oceniamy zapisu, pozwólmy uczniowi skupić uwagę na usłyszeniu danej treści.
- Jasne polecenia – formułujemy je tak, aby były proste i zwięzłe, ważne jest używanie tzw. *classroom language*.
- Miejsce w klasie – dobrze, aby dzieci ze SPE siedziały blisko nauczyciela, tak aby mieć z nimi stały kontakt; równie istotne jest to, aby w miarę możliwości dziecko siedziało z kimś dobrym językowo, kto w razie potrzeby mu pomoże, udostępni swoje notatki – uczeń ze SPE może wtedy wykonać ich zdjęcie, by mieć pewność, że ma wszystkie niezbędne elementy w swojej notatce, lub aby skupić się na lekcji, a nie na przepisywaniu.

Na naszych zajęciach mogą się również pojawić uczniowie z **dyspraksją**, czyli zaburzeniami rozwojowymi, z którymi wiążą się problemy w sferze motoryki małej i dużej oraz koordynacji ruchowej i wzrokowo-ruchowej. Dzieci takie wydają się być niezdarne, mają trudności z utrzymaniem równowagi i koordynacji. Często powoli przepisują z tablicy, szybko się męczą, nie słuchają ze zrozumieniem, słabo się koncentrują. Czasem mają problemy w nawiązywaniu i utrzymywaniu znajomości. Dyspraksja czasem mylona jest z zespołem Aspergera, gdyż część charakteryzujących ją cech może pokrywać się z objawami spektrum autyzmu. Dlatego dobrze jest stosować na zajęciach również te techniki, które będziemy stosować z uczniami z obu specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Mowa tu o np. prostych, jasnych poleceniach, powtarzalności w strukturze lekcji, łączeniu słów z gestami, np. *Open the book* – dłonie wskazujące na otwarcie książki; *Be quiet* – palec położony na ustach.

Uczniowie z dyspraksją oraz dysleksją dobrze sobie radzą z zastosowaniem mnemotechnik. Warto wskazać mapy myśli oraz akronimy. To dobre ćwiczenie na zapamiętywanie słów, struktur gramatycznych i szyku zdania. Przykładem może być nauka kolejności przymiotników w zdaniu:

OP – *opinion*

SH – *shape*

A – *age*

C – *colour*

O – *origin*

M – *material*

They are lovely, small, new, black, leather shoes.

Innym typem uczniów mogących pojawić się w naszych klasach są uczniowie z **ADHD**. Jak zauważa Agnieszka Sozańska, „charakteryzuje ich impulsywność, nadaktywność i deficyt uwagi. Mają kłopoty z pamięcią krótkotrwałą i jej funkcją wykonawczą. [...] Potrzebują oni ciągłej uwagi, dezorganizują lekcję, rozpraszają inne dzieci i są nieprzewidywalni. Odzywają się w trakcie odtwarzania nagrań, wprowadzają zamieszanie, chodzą po klasie, wiercą się na krześle, nie potrafią przestać mówić, wyrwywają się do odpowiedzi, często mają niską samoocenę. To, co jest dobre dla osób z zespołem Aspergera lub dyspraksją, czyli rutyna i przewidywalność lekcji, może być źródłem nudy dla dzieci nadpobudliwych psychoruchowo” (Sozańska 2018: 23).

Uczeń z ADHD powinien siedzieć blisko nauczyciela, z przodu klasy, z daleka od rzeczy, które odciągają jego uwagę. W celu skutecznego nauczania języka angielskiego słuszne wydaje się połączenie monitorowania zachowań ucznia z treningiem odpowiedniego zachowania – sprawdzi się podpisanie kontraktu z uczniem czy chociażby naklejki motywacyjne. Mogą to być karteczki samoprzylepne, w różnych kolorach, z różnymi komunikatami, np. *Good job!*, *Be quiet!*, *Stop talking* itd. Takie karteczki mogą przywrócić dziecko do toku lekcji, pokazać jakiś błąd czy naprowadzić na poprawny tok rozumowania. Jest to doskonałe narzędzie ze względu na to, że nie zakłóca ono toku lekcji, nie przeszkadza innym, a daje jasny komunikat dziecku z ADHD. Takie karteczki z konkretnymi komunikatami sprawdzają się także w przypadku

innych uczniów. Możemy je wykorzystywać w pracy z uczniami zdolnymi, sugerując np. wykonanie dodatkowych ćwiczeń, jeśli osoba skończyła już pracę zadaną całej klasie, a także z uczniami z dysleksją. Jeśli nie wiedzą oni, mimo jasnego komunikatu, jak wykonać ćwiczenie, możemy za pomocą karteczki zasugerować wykonanie innego ćwiczenia. Ważne, aby po każdym wykonanym zadaniu wzmocnić dziecko pozytywną uwagą czy pochwałą. Pamiętajmy, że jest to czynność niezbędna po każdym poprawnie wykonanym zadaniu, nie może zostać to odłożone na później.

U wszystkich dzieci, a w szczególności dzieci z ADHD, na lekcjach języka angielskiego doskonale sprawdzą się gry i zabawy językowe. Jeśli będziemy konsekwentnie przestrzegać zasad i reguł i umiejętnie kierować grą, uczniowie będą mieli poczucie, że mają możliwość rozmawiania o sobie, bycia kreatywnym, a my będziemy ćwiczyli różnorodne struktury gramatyczne, pamięć, koncentrację czy umiejętności komunikacyjne. Takimi właśnie grami dydaktycznymi są tzw. *attitude games*. Uczniowie powinni na koniec takiej aktywności otrzymać nagrodę w postaci naklejki, możliwości podlania kwiatka czy starcia tablicy.

Tak naprawdę każde ćwiczenie można przeprowadzić w taki sposób, aby stało się ono dla ucznia grą czy wyzwaniem. Wystarczy mieć minutnik, klepsydrę czy nawet aplikację tego typu w laptopie lub szkolnym komputerze. Można wtedy taki licznik wyświetlić, tak aby był widoczny dla wszystkich. Uczniowie dzięki temu koncentrują się i produktywnie wykorzystują czas.

W kontakcie z uczniem z ADHD warto stosować techniki niewerbalne. Sprawdzają się tabliczki z językiem klasowym używanym w typowych sytuacjach (np. *Can I go to the toilet? Can I open the window?*) Można przygotować dla takiego ucznia zestaw pytań – w razie potrzeby uczeń podnosi dany kartonik.

Nie zawsze będziemy w stanie sprostać oczekiwaniom wszystkich dzieci ze SPE, dlatego warto na lekcji poświęcać jak najwięcej czasu na indywidualne podejście do każdego ucznia. Nie możemy pozwolić na to, żeby przez nasz wykład na zajęcia wkradła się nuda, dlatego należy ograniczyć tzw. *teacher's talk* na rzecz aktywności ucznia.

W klasie różnorodnej pod względem SPE możemy mieć ucznia z **zespołem Aspergera** lub **zaburzeniami ze spektrum autyzmu**. W odróżnieniu od dzieci z dysleksją czy ADHD, które zazwyczaj posiadają tylko opinię z poradni psychologiczno-pedagogicznej, uczniowie z zespołem Aspergera funkcjonują w szkole na podstawie orzeczenia o kształceniu specjalnym. Dlatego też mogą przysługiwać im zajęcia przeznaczone na pracę indywidualną, zajęcia specjalistyczne, rewalidacyjne lub opieka nauczyciela wspomagającego. Uczniowie tacy zazwyczaj wykazują zaburzenia w trzech obszarach: umiejętności społecznych, języka i komunikacji oraz percepcji wzrokowej. Podczas lekcji języka angielskiego w przypadku takich uczniów może występować:

- nadwrażliwość sensoryczna, np. na hałas, zapach, światło – w tym przypadku nie będą adekwatne ćwiczenia polisensoryczne, bo mogą doprowadzić do wybuchu zachowania niepożądanego;
- nieumiejętność przestrzegania zasad panujących w klasie i podczas pracy w grupie;
- nieumiejętność nazywania, rozumienia i wyrażania emocji (wskazana jest współpraca z trenerem umiejętności społecznych; nie każde ćwiczenie będzie się sprawdzało, np. opisywanie obrazków może wzbudzić złość i agresję);

- niezrozumienie metafor, idiomów, porównań, przysłów, ironii (uczniowie z zespołem Aspergera dosłownie odczytują komunikaty, dlatego np. wyrażenia idiomatyczne, których w języku angielskim jest tak wiele, mogą być dla nich niezrozumiałe);
- trudność dostosowania się do zaburzenia rutyny (zmiana nauczyciela, planu lub organizacji lekcji – niezwykle ważna jest stałość, każda zmiana może wpłynąć negatywnie na nastrój, zachowanie, aktywność na lekcji, np. jeśli na zajęciach miała się odbyć zapowiedziana wcześniej gra, a z różnych powodów się nie odbyła – uczniowi z zespołem Aspergera ciężko będzie skupić się na jakimkolwiek innym zadaniu).

Uczniowie z zespołem Aspergera bardzo często są zadaniowi, mają konkretne zainteresowania i nie lubią nudy podczas lekcji. Dlatego dobrze jest tak zaplanować lekcję języka angielskiego, by była ona całkowicie wypełniona. Można w tym celu wykorzystać ich ulubiony temat, posiadać przygotowane zadania z nim związane. Sprawi to, że nasi podopieczni poczują się docenieni i wysoce zmotywowani. Dodatkowe zadanie z kręgu ich zainteresowań może być również formą nagrody.

Osoby z zespołem Aspergera myślą obrazami. Dlatego w pracy z nimi bardzo dobrze sprawdzi się wizualizacja. Nowe słowo przedstawione za pomocą obrazu zostanie dużo łatwiej i szybciej przyswojone. Wszelkiego rodzaju prezentacje kategoryzujące słowa czy struktury gramatyczne będą w pracy z uczniem z zespołem Aspergera doskonałym rozwiązaniem. Wspomniane już wcześniej mnemotechniki czy gry słowne i obrazkowe będą sprawdzały się najlepiej. Należy również pamiętać, że uczniowie ci będą mieli problem z aktywnym uczestnictwem w lekcji, dlatego kontakt nauczyciela jest bardzo istotny, należy niejednokrotnie podejść, dopytać czy pokazać którąś z wcześniej przygotowanych kart, które uporządkowują tok lekcji dla takiego ucznia.

Pamiętajmy również, że pracując z uczniem z zespołem Aspergera czy spektrum autyzmu, bazujemy na jego orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego. Należy stosować się do tych zapisów oraz sporządzonego przez wychowawcę oraz zespół do tego powołany indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego (IPET). Dlatego też również sprawdziany i wszelkiego rodzaju testy powinny zostać dostosowane do tych dokumentów. Przykładowymi dostosowaniami na języku angielskim mogą być: zmniejszenie do 3 liczby zadań na stronie, używanie rysunków pomocniczych, zaznaczanie na kolorowo, podkreślanie lub wytłuszczenie najważniejszych części polecenia, jasne i krótkie polecenia czy zapewnienie większego miejsca na notatki.

Uczeń z **wadą wzroku** zazwyczaj ma największe problemy z tekstami czytanyymi. Wysilek włożony w odczytywanie tekstu, który nie jest odpowiednio dostosowany, może sprawić, że uczeń będzie nadmiernie zmęczony, a jego motywacja do pracy i nauki języka będzie mniejsza. Uczeń niedowidzący może mieć problemy z rozróżnianiem detali na obrazkach oraz tempem pracy (szczególnie w pisaniu i czytaniu). W pracy z takimi uczniami niezwykle istotne będzie wykorzystanie ich percepcji słuchowej, dlatego dobrze sprawdzi się użycie np. tablicy multimedialnej – uczeń, siedząc w pierwszych rzędach, będzie lepiej słyszał, lepiej widział kolory, można również dostosować czcionkę czy kolor nowych wyrazów. Ważne są również inne pomoce dydaktyczne takie jak kolorowe flamastry do tablicy, audiobooki (zamiast czytania dziecko może odsłuchać tekst), gry dydaktyczne z dużymi obrazkami wspomagającymi wzrok (można je na czas lekcji wypożyczyć od osoby prowadzącej

zajęcia rewalidacyjne z osobą niedowidzącą lub samodzielnie przygotować takie gry, które będą spełniały założenia przerabianego przez nas akurat zagadnienia). Dobrze będą np. większych rozmiarów puzzle obrazkowe łączące obraz z wyrazem, ćwiczyć będziemy wtedy analizę i syntezę wzrokową przy jednoczesnym przyswajaniu nowych wyrazów. Należy jednak pamiętać, że wszystko co robimy, musi opierać się na wymogach i zaleceniach zawartych w IPET dziecka.

Uczniowie z **niedosłuchem** zazwyczaj nie mają problemów z gramatyką czy czytaniem, jednak jest to grupa, do której trzeba podejść bardzo indywidualnie, biorąc pod uwagę rodzaj wady słuchu, a także to, czy mają aparat wspomagający słuch czy nie. Zdarza się, że są oni bardziej męczliwi, że ich poziom koncentracji spada szybciej, jeśli czegoś nie usłyszą, omijają dany fragment lekcji, uznając go za mało ważny. Uczniowie ci utralają materiał z lekcji na zajęciach indywidualnych, ćwiczą materiał leksykalny czy wymowę metodami dostosowanymi do swoich potrzeb.

Na lekcji języka angielskiego, oprócz kierowania się zaleceniami zawartymi w IPET, możemy zadbać o to, by zapewnić uczniom odpowiednie materiały, np. jeśli zamierzamy na lekcji słuchać jakiegoś tekstu, dobrze jest mieć przygotowaną kopię z tym samym tekstem, ale w formie pisanej, tak aby uczeń mógł śledzić go i wspomagać się nim wtedy, gdy czegoś nie usłyszy. Ważne jest również to, by uczeń miał jak najwięcej kontaktu wzrokowego z nauczycielem. Należy więc stać zazwyczaj przodem do ucznia, unikając chodzenia po klasie – uczeń powinien widzieć naszą twarz; hałas i mówienie przez innych uczniów na raz sprawia, że uczeń z niedosłuchem dekoncentruje się i nie pracuje efektywnie. Można zastosować wtedy metodę tuby – nauczyciel podchodzi do danego ucznia, zadaje mu ciszej pytanie i na forum klasy mówi np. *Emilia sądzi, że... A Ty, co uważasz?* Powinniśmy również unikać takich zadań czy ćwiczeń, w których równocześnie trzeba czytać i pisać, jest to niezwykle ważne, bo porażka w wykonaniu takiego zadania sprawia, że uczeń rezygnuje i demotywuje się.

Należy pamiętać o potrzebach **uczniów zdolnych, łatwo przyswajających język, urodzonych w kraju anglojęzycznym lub dwujęzycznych**. Są oni dla nas niejednokrotnie wyzwaniem, bo nie tylko dobrze znają język, ale szybko się uczą i szybko się nudzą na lekcji. Nasze zajęcia nie są wtedy dla nich interesujące, a to z kolei może doprowadzić do sytuacji, w której pomimo swoich uzdolnień nie będą oni rozwijać się na lekcji, będą bazować na dotychczas przyswojonej wiedzy. Zamiast dokonywać postępów, nastąpi w ich przypadku regres. Ponadto zdarza się, że uczniowie zdolni są tymi, którzy powodują problemy na lekcji, głośno komentują błędy kolegów, sprawdzają wiedzę nauczyciela, szybko się dekoncentrują, wypełniają zadania szybko, uważając, że to potrafią – niestety popełniają wtedy najwięcej błędów. Co zatem robić, aby uniknąć podobnych sytuacji i dać im szansę na rozwój?

- Zapewnić im rozwój kreatywności i samodzielności, dostarczając dodatkowych bodźców oraz pokazując, jak się uczyć w sposób efektywny.
- Zaproponować przygotowanie się do konkursów przedmiotowych.
- Włączyć w lekcję poprzez pozwolenie na wydedukowanie np. zależności gramatycznych i przekazanie swoich wniosków, np. różnicy w zastosowaniu czasów Present Perfect i Past Simple – podajemy zdania: *John Paul II wrote many books* oraz *Pope Frank has written many books*, a uczeń podaje zasadę gramatyczną;

naturalnie dodajemy potem swój komentarz, tak aby zagadnienie było zrozumiałe dla wszystkich.

- Zaproponować inne, bardziej wymagające ćwiczenia, quizy, zadania z wyjątkami, tak aby skłonić danego ucznia do produktywnej pracy.
- Posiadać bazę ćwiczeń dodatkowych, rozwijających umiejętności ucznia – uczeń w razie potrzeby rozwiązuje dodatkowe zadania, oddaje nam je do sprawdzenia i wyjaśnia swoje wątpliwości.
- Pozwolić na stworzenie swoich przykładów gier językowych, które możemy następnie wykorzystać na zajęciach, np. bingo, dobble czy memory.
- Pozwolić na tworzenie własnych historii przy pomocy tzw. Story Cubes – uczeń tworzy swoje opowiadanie bazujące na piktogramach wyrzuconych na kostkach, uzupełnia historię na podstawie analizy obrazka – zadania typu *What happened next?*

6.3. Partnerstwo z rodzicami. Rola i zasady tej współpracy

Współpraca nauczyciela z rodzicami zawsze powinna odbywać się na zasadzie partnerstwa. Nauczyciel partner powinien zadbać o to, by kontakt z rodzicami uczniów odbywał się regularnie i dotyczył zarówno pochwał, jak i omówienia ewentualnych trudności. Należy zauważyć i informować rodzica o wszelkich pozytywnych postawach uczniów. Dzięki temu możliwe będzie zachęcenie rodzica do utrzymywania kontaktu z nauczycielem i szkołą. Taki model współpracy może przyczynić się do wytworzenia zaufania pomiędzy nauczycielem i rodzicem, co powinno pozytywnie wpłynąć na rozwiązywanie ewentualnych problemów wychowawczych lub związanych z nauką. Rodzic, który jest przekonany o tym, że nauczyciel jest w stanie uczciwie i bezstronnie ocenić zachowanie lub postępy w nauce dziecka, jeszcze bardziej zaangażuje się w pracę wychowawczą w domu, będzie sprzymierzeńcem nauczyciela w dążeniu do poprawy zaistniałej sytuacji.

Nawiązanie prawidłowej współpracy z rodzicem może także skutkować chęcią rodzica do zaangażowania się w życie klasy, szkoły. Muzykujący rodzic może chętnie zaangażować się w organizowanie uroczystości szkolnych, a rodzic ekolog na pewno z przyjemnością porozmawia z uczniami o ekologicznych zachowaniach, być może zachęci do zainstalowania koszy do segregowania śmieci na korytarzach szkolnych lub przekona Radę Rodziców do zainstalowania poidełka, które powinno w naturalny sposób odwieść uczniów od przynoszenia do szkoły napojów w plastikowych butelkach.

W kontekście współpracy nauczyciela języka angielskiego z rodzicem należy pamiętać, że nauczyciel ponosi dużą odpowiedzialność za wspieranie rozwoju językowego ucznia oraz wykorzystywanie jego potencjału językowego (Taraszkiewicz 2011: 2).

Istotne jest zatem, by nauczyciel języka angielskiego potrafił zidentyfikować dominującą u ucznia inteligencję, np. według podziału Howarda Gardnera, by móc odpowiednio i skutecznie prowadzić działania edukacyjne w stosunku do danego ucznia. Oprócz własnych obserwacji, nauczyciel powinien komunikować się z rodzicami, by móc konfrontować zachowania ucznia z jego opiekunami. Dobrym przykładem zachowania ucznia budzącego niepokój nauczyciela j. angielskiego może być rysowanie obrazków w czasie lekcji. Nauczyciel może odebrać to jako brak szacunku lub brak zainteresowania ucznia lekcją, a tymczasem może to być przejaw dominującej inteligencji artystycznej ucznia. Takie zachowania najlepiej skonfrontować z rodzicem, który ma znacznie szerszy

pogląd na to, co takie zachowanie może oznaczać w przypadku jego dziecka (tamże). W związku z powyższym istotna jest komunikacja w przyjaznej atmosferze. Służyć może ona także panoramicznemu spojrzeniu na ucznia (tamże). W praktyce oznacza to, że zarówno rodzice, jak i nauczyciele komplementarnie uzupełniają obraz ucznia/dziecka, dodając szczegóły widoczne z perspektywy rodzica/nauczyciela. Taki panoramiczny wizerunek ucznia może posłużyć do amplifikowania jego mocnych stron, takich jak na przykład biegłość komunikacyjna w języku angielskim, a w rezultacie doprowadzić do skoku rozwojowego (tamże). Panoramiczny wizerunek ucznia nie jest możliwy do uzyskania bez skutecznej i przyjaznej komunikacji nauczyciela języka angielskiego z rodzicem.

Refleksyjny nauczyciel, który potrafi dostrzec potencjał drzemiący w rodzicach oraz ich pozytywne nastawienie do szkoły, powinien skorzystać z możliwości częstej współpracy z nimi. Może to uczynić podczas spotkań z rodzicami, tzw. wywiadówek, poprzez dziennik elektroniczny, poprzez komunikatory, a także korzystając z możliwości zaproszenia rodziców na uroczystości szkolne, wyjścia klasowe, organizowane na terenie szkoły akcje charytatywne, w których uczestniczyć mogą także rodzice, zbiórki elektroodpadów czy karmy dla zwierząt etc. Każda taka mikrookazja buduje więzi i wzmacnia współpracę między nauczycielem a rodzicem.

Nauczyciel partner powinien znaleźć czas dla rodzica, wysłuchać go z dużą uwagą i zrozumieniem, postarać się pomóc lub skierować do specjalistów, gdy problemy nie mogą zostać rozwiązane bez ich udziału. W szczególności należy zwrócić uwagę na współpracę nauczyciela z rodzicem ucznia ze SPE. Należy pamiętać, że uczniowie ze SPE lub zagrożeni np. dysleksją rozwojową powinni otrzymywać szczególne wsparcie ze strony nauczyciela przedmiotowego i wychowawcy, a zasady współpracy z rodzicami tych uczniów powinny zostać ustalone podczas pierwszego spotkania, które może zostać zainicjowane przez nauczyciela wychowawcę. Nauczyciel powinien zapewnić rodziców, że zapoznał się z opiniami uczniów i zatroszczył się o to, by uczynili to także pozostali nauczyciele. Nauczyciel powinien poinformować rodziców o możliwości skorzystania przez uczniów z zajęć korekcyjno-kompensacyjnych, zajęć logopedycznych lub terapii wychowawczych, jeśli takie są organizowane na terenie szkoły przez zespół pedagogiczno-psychologiczny.

W przypadku ucznia ze SPE nauczyciel języka angielskiego lub wychowawca powinien dążyć do ustalenia preferowanej formy kontaktu z jego rodzicami lub opiekunami, tak aby umożliwić rodzicowi bieżące śledzenie postępów ucznia, np. nauczyciel może ustalić z rodzicem, że raz w miesiącu spotkają się w celu omówienia bieżących spraw i ewentualnych trudności. Nauczyciel powinien także, korzystając ze swojego doświadczenia i wiedzy, proponować rodzicom metody, które uczeń może wykorzystać, przygotowując się w domu do sprawdzianu lub odrabiając lekcje. Jeśli jest to uczeń ze zdiagnozowaną dysleksją rozwojową, należy podpowiedzieć rodzicowi, że wymuszanie na uczniu nieustannego pisania słówek w celu uzyskania poprawności w ich zapisie jest bardzo frustrujące i stresujące dla dziecka i może w nim wywołać głęboki lęk przed nauką języka angielskiego oraz doprowadzić do sytuacji, w której uczeń nie będzie chciał uczyć się tego języka. Należy także poinformować rodzica, że zadaniem ucznia z dysleksją rozwojową na sprawdzianie nie będzie samodzielne napisanie tych słówek – zostanie on poproszony, by połączył odpowiednie wyrazy z ich znaczeniami.

Innym prostym rozwiązaniem, które nauczyciel języka angielskiego może zastosować w kontakcie z rodzicami ucznia ze SPE, jest regularne prowadzenie dzienniczka aktywności ucznia na lekcji języka angielskiego. Nauczyciel może w takim dzienniczku, znajdującym się np. na końcu zeszytu od języka angielskiego, wpisywać podjęte przez ucznia na lekcji języka angielskiego działania, takie jak aktywność, odpowiedź, zadanie domowe, współpraca z grupą, praca na lekcji etc. W ten sposób nauczyciel umożliwi rodzicom bieżącą kontrolę nad postępami ucznia.

Podsumowując, regularna współpraca z rodzicami, oparta na zasadach wzajemnego szacunku i zrozumienia, przynosi wiele korzyści zarówno uczniom, jak i nauczycielowi.

6.4. Współpraca z personelem szkolnym

Od pierwszych chwil, gdy uczeń przekroczy mury szkolne, staje się członkiem wspólnoty szkolnej, do której bez wątplenia należą również wszyscy pracownicy szkoły. To właśnie nauczyciele oraz specjaliści zatrudnieni w szkole czuwają nad prawidłowym rozwojem ucznia oraz nieustannie monitorują jego specyficzne trudności edukacyjne, by móc jak najlepiej zindywidualizować proces nauczania. W tym celu zespoły nauczycielskie oraz zespoły przedmiotowe spotykają się i na bieżąco omawiają pojawiające się trudności, w tym trudności dotyczące ucznia ze SPE. W skład zespołów nauczycielskich wchodzi również inni nauczyciele specjaliści, np. logopeda, psycholog, pedagog, pedagog specjalny czy nawet nauczyciel wspomagający w zależności od potrzeb pojawiających się w danym zespole klasowym. Tak dobrane zespoły opracowują plan dostosowania wymagań edukacyjnych oraz plan pracy z uczniem ze SPE w oparciu o informacje zawarte w opinii lub orzeczeniu ucznia. Warto nadmienić, że nauczyciel wspomagający potrafi udzielić istotnych informacji na temat tego, jak uczeń ze SPE funkcjonuje w zespole klasowym oraz jak reaguje na zaproponowane dostosowania, czy są one wystarczające lub czy należy je jeszcze dopracować.

Na mocy Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz. U. 2017, poz. 1591 z późn. zm.) oraz Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (Dz. U. 2017, poz. 1578 z późn. zm.), w placówkach oświatowych powoływane są zespoły ds. pomocy pedagogiczno-psychologicznej, w skład których wchodzi nauczyciele wychowawcy, terapeuci oraz psycholog, pedagog szkolny. W kompetencji tych zespołów leży zebranie informacji i zapoznanie się z dokumentacją uczniów posiadających orzeczenia i opinie z poradni psychologiczno-pedagogicznych, kwalifikowanie uczniów do odpowiednich grup wsparcia, określenie umiejętności szkolnych, funkcjonowania społecznego oraz sytuacji rodzinnej uczniów wymagających pomocy, wspieranie rozwoju zainteresowań i uzdolnień uczniów, planowanie pracy z uczniem ze SPE w oparciu o utworzone i zmodyfikowane IPET-y.

Zadaniem personelu szkolnego, w skład którego wchodzi również nauczyciele pracujący w świetlicy czy bibliotece, osoby towarzyszące uczniom podczas przeprowadzania przez ulicę lub podczas transportu uczniów do miejscowości zamieszkania, jest wspieranie w razie potrzeby wszystkich uczniów, w tym uczniów ze

SPE. Należy pamiętać, że nad ich bezpieczeństwem czuwają wszyscy pracownicy szkoły, wspólnie dbając o zapewnienie jak najlepszej opieki oraz warunków rozwoju dla każdego z uczniów, w tym ucznia ze SPE.

6.5. Monitorowanie postępów ucznia

Nauczyciele powinni być przekonani, że ich uczniowie osiągnęli zakładane efekty kształcenia – zdobyli wiadomości i umiejętności określone w programie nauczania. Służy temu monitorowanie postępów uczniów oraz pozyskiwanie informacji zwrotnej. Należy podkreślić, że wymagania stawiane przed uczniem z dysfunkcją i uczniem bez dysfunkcji są takie same, lecz forma monitorowania postępów ucznia różni się i zawsze powinna być zgodna z zaleceniami z poradni pedagogiczno-psychologicznej. W celu sprawdzenia, w jakim stopniu nasi uczniowie opanowali omawiany materiał, można wykorzystać kilka narzędzi znanych w pomiarze dydaktycznym:

- rozmowa lub wywiad,
- ankietowanie,
- arkusz obserwacji ucznia,
- testy osiągnięć.

W kontekście rozmowy lub wywiadu należy pamiętać, że powinien być przeprowadzony w sprzyjających warunkach, np. wtedy, gdy dysponujemy dostatecznie dużą ilością czasu, oraz w miłej, przyjaznej atmosferze. W trakcie takiej rozmowy nauczyciel może nie tylko ocenić efekt końcowy, ale także dostrzec starania ucznia, które w przypadku pewnych dysfunkcji są istotniejsze niż sam efekt pracy.

Arkusz obserwacji natomiast umożliwia nauczycielowi zapisywanie swoich wniosków z prowadzonej w czasie lekcji obserwacji formalnej lub nieformalnej ucznia ze SPE w każdej sytuacji dydaktycznej. Dokument taki powinien zostać opracowany przez zespół nauczycieli uczących w danym oddziale klasowym oraz specjalistów pracujących w szkole. Ideą arkusza obserwacji ucznia ze SPE jest zapisywanie wniosków z obserwacji w zróżnicowanych sytuacjach dydaktycznych, takich jak praca w grupie, prezentacja, praca pisemna czy odpowiedź ustna, tak aby móc podzielić się tymi obserwacjami z innymi nauczycielami podczas spotkań zespołowych w celu opracowania jak najbardziej spersonalizowanych zasad pracy z uczniem, wskazania jego mocnych i słabych stron oraz zoptymalizowania metod i form pracy, a także zastosowania jak najtrafniejszej metody ewaluacyjnej.

W kwestii testów osiągnięć należy pamiętać, by odpowiednio dobrać typy zadań do zaleceń zawartych w opiniach, a także by zastosować odpowiednie techniki samooceny (zaproponowane i omówione w podrozdziale 5.7) oraz przeprowadzić odpowiednią analizę wyników, np. w postaci analizy SWOT (zagadnienie omówione w podrozdziale 5.4).

Pamiętajmy, że każdy człowiek, każdy z naszych uczniów jest inny, ma inne predyspozycje i inne możliwości wynikające niejednokrotnie z określonych dysfunkcji. W naszej pracy starajmy się dotrzeć do każdego z nich, tak aby mieli poczucie dobrze wykorzystanego czasu na naszych zajęciach. Zachęcajmy uczniów do kreatywnego i twórczego zdobywania wiedzy, aby mogli być w przyszłości aktywnymi członkami nowoczesnego społeczeństwa.

6.6. Dobre praktyki w zakresie systemowego rozwijania kompetencji społecznych ucznia ze SPE

Włączenie ucznia ze SPE w życie klasy i szkoły pobudza rozwój kompetencji społecznych w zakresie radzenia sobie z sytuacjami niepewnymi, wspomaga komunikację z rówieśnikami, budowanie samoakceptacji, rozwijanie przedsiębiorczości oraz umiejętności współpracy z innymi. Uczeń ze SPE powinien na równi z innymi uczniami uczestniczyć w zadaniach mających na celu wspólne osiągnięcie celów. Przykładem działań wspierających takie postawy jest zaangażowanie ucznia ze SPE w prace projektowe podczas lekcji języka angielskiego. Należy zadbać, by uczeń otrzymał w projekcie zadanie, z którego może się wywiązać, by zadanie to było dostosowane do jego możliwości rozwojowych i poznawczych oraz dostosowane do ewentualnych dysfunkcji. Uczeń z zespołem Aspergera może wykonywać zaplanowane dla niego prace w projekcie, lecz należy mu je ze spokojem przedstawić i podzielić na mniejsze partie. Należy także zadbać o to, by prace projektowe dla grupy, której członkiem będzie uczeń z zespołem Aspergera, nie były związane z występowaniem nadmiernej ilości bodźców wzrokowych lub słuchowych – mogą one powodować wzmożoną pobudliwość i w efekcie nie przynieść zamierzonych skutków w zakresie rozwoju kompetencji społecznych. Każda praca w grupach lub parach na lekcji języka angielskiego pozwala osiągać uczniom – ze SPE i bez SPE – obustronne korzyści. Obaj uczniowie uczą się tolerancji i otwartości, uczeń ze SPE uczy się także akceptować siebie.

Należy pamiętać, że wycofanie społeczne jest niejednokrotnie czynnikiem mającym wpływ na diagnozowanie pewnych dysfunkcji takich jak zespół Aspergera, autyzm czy niepełnosprawność intelektualna. Nie byłoby zatem wskazane oczekiwać od takiego ucznia, że przezwycięży zupełnie to naturalne dla jego dysfunkcji ograniczenie. Ważne jest, aby wspierać nawet najmniejsze próby podjęte przez ucznia podczas pracy na lekcji języka angielskiego i zauważać nawet najmniejsze postępy w tym zakresie, takie jak zgłaszanie się do odpowiedzi, praca np. nad dialogiem w parze z innym uczniem czy też praca grupowa nad projektem językowym.

Inną grupę uczniów ze SPE tworzą uczniowie z dysfunkcjami wzroku lub słuchu czy niepełnosprawnością ruchową, które stanowią barierę uniemożliwiającą pełne fizyczne uczestnictwo w życiu klasy czy szkoły. W przypadku takich uczniów łatwiej będzie nam włączyć ich do zadań związanych z życiem klasy i szkoły np. poprzez zaśpiewanie piosenki w języku angielskim podczas akademii Dnia Języków Obcych obchodzonego na terenie szkoły, wyrecytowanie wiersza w języku angielskim, przygotowanie projektu plakatu na lekcję języka angielskiego czy nawet przydzielenie uczniowi ważnej w życiu klasy funkcji, takiej jak np. łącznik z biblioteką czy dyżurny. Dzięki takim działaniom będziemy wzmacniać samoocenę ucznia i wspierać jego relacje rówieśnicze, ponieważ udowodnimy, że uczeń ten – tak samo jak pozostali – może zostać obdarzony zaufaniem i odpowiedzialnością.

Edukacja włączająca daje szansę uczniom ze SPE na obserwację w interakcjach społecznych innych koleżanek i kolegów, w tym także innych uczniów ze SPE. Przebywając w środowisku homogenicznym, nie mieliby okazji do przyglądania się takim zachowaniom i w związku z tym nie mogliby tych zachowań naśladować. Powinno się zatem umożliwić uczniowi ze SPE jak najczęstsze uczestniczenie w czynnościach związanych z życiem klasy i szkoły, by wyeksponować go na możliwie największą liczbę

pożądanych zachowań społecznych, które w różnym stopniu, w zależności od dysfunkcji i ograniczeń, zostaną przez ucznia, na zasadzie odwzorowania, przeniesione do jego kanonu zachowań społecznych.

BIBLIOGRAFIA

- Basińska A., 2017, [Teoria w pigułce. Zestaw 8. Zeszyt 1](#) (PDF, 5,1 MB; dostęp 6.07.2022), Warszawa: ORE.
- Bolak K., Bialach D., Dunphy M., 2005, *Standards-Based, Thematic Units Integrate the Arts and Energize Students and Teachers*, „Middle School Journal”, vol. 9, s. 9–19.
- Bruner J.S., 1964, *Proces kształcenia*, Radzicki J., Lech K. (tłum.), Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Cuzytek M. (oprac.), 2015, *Porozumienie w szkole. Doskonalenie umiejętności mediacyjnych pracownika odpowiedzialnego za wspomaganie szkół*, Warszawa: ORE.
- Domagała-Zyśk E., 2019, [Projektowanie uniwersalne w edukacji](#), „Życie Szkoły”, nr 50.
- Dörnyei Z., 2001, *Motivational Strategies in the Language Classroom*, Cambridge: CUP.
- Dzięcioł-Pędich A., 2018, *O planowaniu lekcji językowej, użyciu tablicy i wydawaniu poleceń uczniom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*, „Języki Obce w Szkole”, nr 4.
- Fedorowicz M., 2007, [Projektowanie uniwersalne. Implementacja w obszarze edukacji i bibliotekarstwa szkolnego](#) (PDF, 294 KB; dostęp 6.07.2022), „Przegląd Biblioteczny”, z. 3.
- Gardner H., 2002, *Inteligencje wielorakie*, Jankowski A. (tłum.), Poznań: Media Rodzina.
- Grelowska W., Zyzik E., 2008, *Po czym poznać dziecko zdolne?*, [w:] Stańczak I. (red.), *Wspieranie rozwoju zdolności ucznia w edukacji wczesnoszkolnej*, Kielce: Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP.
- Horąta M., 2017, [Teoria w pigułce. Zestaw 9. Zeszyt 1](#) (PDF, 3,3 MB; dostęp 6.07.2022), Warszawa: ORE.
- Janicka M., 2016, *Nauczyciele języków obcych wobec różnorodności w klasie językowej oraz wyzwania dydaktyki włączającej*, „Języki Obce w Szkole”, nr 4.
- Jaroszewska A., 2014, [Budowanie przyjaznego środowiska wspierającego efektywną naukę języków obcych. Poradnik nie tylko dla nauczycieli](#) (PDF, 2 MB; dostęp 6.07.2022), Warszawa: ORE.
- Komorowska H., 2009a, *Metodyka nauczania języków obcych*, Warszawa: Wydawnictwo Fraszka Edukacyjna.
- Komorowska H., 2009b, *Skuteczna nauka języka obcego*, Warszawa: CODN.
- Kuligowska K., 1975, *Problemy indywidualizacji nauczania*, Warszawa: WSiP.
- Lipsky D.K., Gartner A., 1997, *Inclusion and School Reform: Transforming America's Classrooms*, Baltimore: Brookes Publishing.
- Mak J., Życka A., 2018, *E jak efektywność. Efektywnie i efektownie, czyli szkolne Monopoly!*, Wrocław: Nowa Era.
- Marchow M., 2007, *Myślenie narracyjne w dydaktyce*, „Remedium”, luty/marzec.
- Muszyńska B., 2019, *Soft CLIL Programme*, Warszawa: ORE.

- O'Neil J., Conzemius A., 2006, *The Power of SMART Goals: Using Goals to Improve Student Learning*, Bloomington: Solution Tree.
- Parr-Modrzejewska A., Szubko-Sitarek, 2016, *Dlaczego warto integrować treści przedmiotowo-językowe już w szkole podstawowej – CLIL4Children*, „Języki Obce w Szkole”, nr 3.
- Piotrowska-Skrzypek M., 2016, *Łączenie rozwoju kompetencji kluczowych i produktywnych w języku obcym*, „Języki Obce w Szkole”, nr 2.
- Roseclay D., 2017, *Taksonomia Blooma – dlaczego każdy nauczyciel powinien znać jej podstawy?*, dominikaroseclay.com (dostęp 05.07.2022).
- Serafin T., 2001, *Zadania powiatów w realizacji kształcenia dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*, [w:] *Osoba niepełnosprawna w społeczności lokalnej: I Ogólnopolski Konkurs dla Samorządów Powiatowych*, Warszawa: SIKOŃ – Fundacja dla Dzieci Niepełnosprawnych, WSiP.
- Sousa D., Tomlinson C.A, 2011, *Differentiation and the Brain*, Bloomington: Solution Tree Press.
- Sozańska A., 2018, *Rady nie od parady, czyli jak uczyć dzieci ze SPE*, Warszawa: ORE.
- Strzemieczny J., 2010, *Jak zorganizować i prowadzić gimnazjalne projekty edukacyjne*, Warszawa: ORE.
- Taraszkiewicz M., 2002, *Metody aktywizujące proces uczenia się, czyli jak uczyć lepiej*, Warszawa: Verlag Dashöfer.
- Taraszkiewicz M., 2011, *Współpraca szkoły i rodziców na rzecz dziecka zdolnego*, „Trendy. Internetowe Czasopismo Edukacyjne”, nr 3.
- Tomczuk D., 2012, *Metody audiowizualne i media w nauczaniu języków obcych*, „Języki Obce w Szkole”, nr 3, s. 31–36.
- Ur P., 1996, *A Course in Language Teaching*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Węgrzyn-Białogłowicz K., 2017, *Psychologiczne uwarunkowania relacji nauczyciel – uczeń* (PDF, 500 KB; dostęp 6.07.2022), „Problemy Współczesnej Pedagogiki”, nr 3 (1).
- Więckowski R., 1975, *Nauczanie zróżnicowane*, Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Wujec-Kaczmarek A., Tarnawska E., Kupis-Wielgus M., *Kompetencja kluczowa – porozumiewanie się w języku obcym* (PDF, 1069 KB; dostęp 6.07.2022), Warszawa: Fundacja Centrum Edukacji Obywatelskiej.
- Żylińska M., 2013, *Neurodydaktyka. Nauczanie i uczenie się przyjazne mózgowi*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Dokumenty elektroniczne

- ARCSmodel.com (dostęp 30.08.2021).
- Bogucka J., 2011, *Uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkole a zadania nauczycieli*, PortalOswiatowy.pl (dostęp 30.08.2021).
- Borgosz E., 2015, *Cel lekcji, kryteria i B. Bloom*, EdukacjaDialog.pl (dostęp 30.08.2021).

Co to są kompetencje miękkie i jak je rozwijać, 2013, EduLider.pl (dostęp 30.08.2021).

Furgoł S., 2020, *Jak kształtować kompetencje kluczowe? Metody pracy z uczniami*, Metis.pl (dostęp 25.08.2021).

Kozimor-Cyganik A., 2021, *Dokumentacja w pracy nauczyciela – co warto wiedzieć?*, EduRada.pl (dostęp 25.08.2021).

Orkwis R., 1999, *Curriculum Access and Universal Design for Learning*, EricDigests.org (dostęp 30.08.2021).

Panfil-Smolińska V., *O czym należy pamiętać, aby poprowadzić dobrą lekcję?*, CEN.Bydgoszcz.pl (PDF, 99,61 KB; dostęp 30.08.2021).

Akty prawne

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Dz. U. 2017, poz. 356 z późn. zm.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 22 lutego 2019 r. w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych, Dz. U. 2019, poz. 373.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 kwietnia 2019 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół, Dz. U. 2019, poz. 639 z późn. zm.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków i trybu udzielania zezwoleń na indywidualny program lub tok nauki oraz organizacji indywidualnego programu lub toku nauki, Dz. U. 2017, poz. 1569.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach, Dz. U. 2017, poz. 1591 z późn. zm.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym, Dz. U. 2017, poz. 1578 z późn. zm.

Ustawa o systemie oświaty, Dz. U. 1991, nr 95, poz. 425 z późn. zm.

Zalecenie Rady Unii Europejskiej z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie, Dz. Urz. UE 2018, C189/1.

Sylwia Piekarczyk – obecnie nauczycielka języka angielskiego w Szkole Podstawowej nr 1 w Radzionkowie, trenerka umiejętności społecznych TUS SST. Ukończyła kurs kwalifikacyjny z zakresu oligofrenopedagogiki dla nauczycieli i wychowawców placówek dla dzieci upośledzonych umysłowo. Ma doświadczenie w pracy dydaktycznej uwzględniającej innowacyjne rozwiązania metodyczne (m.in. realizacja projektu „CLIL jako narzędzie rozwijania europejskiej świadomości społecznej, kulturalnej i środowiskowej”, wprowadzenie innowacji pedagogicznej Science in English w placówce macierzystej, otrzymanie nagrody European Language Label w IX edycji konkursu).

Ewa Szymkowiak – nauczyciel mianowany z 15-letnim stażem pracy: Szkoła Podstawowa nr 3 w Środzie Wielkopolskiej, Zespół Szkół Rolniczych w Środzie Wielkopolskiej; absolwentka Akademii Sztuk Pięknych w Poznaniu, absolwentka Nauczycielskiego Kolegium Języków Obcych we Wrześni pod patronatem Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, absolwentka Wyższej Szkoły Komunikowania, Politologii i Stosunków Międzynarodowych w Warszawie oraz studiów podyplomowych, m.in. zarządzania oświatą. Finalistka międzynarodowego konkursu Nauczyciel Języka Angielskiego Roku 2020 BAS English Teacher of the Year Award 2019, prelegentka w Polsce i za granicą (m.in. Pase, IATEFL), dwukrotne wyróżnienie w ogólnopolskim konkursie „Nauczyciel na Medal”, członkini grupy Superbelfrzy, gość EduGadk.pl, Centrum Kompetencji Vulcan – szkolenia, PlanDaltoński.pl, FitEdukacja.